

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

***MAYTRİSİMİT*'İN ANLAMLI VE GÖREVLİ DİL
ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Fidan DOĞRU

BURSA 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

***MAYTRİSİMİT*'İN ANLAMLI VE GÖREVLİ DİL
ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fidan DOĞRU

Danışman:

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

BURSA -2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Fidan DOĞRU
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Eski Türk Dili
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xviii+189
Mezuniyet Tarihi : 19 / 08 / 2021
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

MAYTRISİMİT’İN ANLAMLI VE GÖREVLİ DİL ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Çalışmanın amacı, Şinasi Tekin’in hazırlamış olduğu “*Uygurca Metinler II Maytrisimit Burkcancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram*” adındaki metin kaynak kullanılarak Eski Uygur Türkçesinin önemli yadigârlarından biri olan *Maytrisimit* metnini anlamlı ve görevli dil öğeleri açısından incelemektir.

Çalışmanın iki ana bölümünden biri olan anlamlı dil öğeleri, adlar (adlar, zamirler, sıfatlar, zarflar) ve fiiller alt başlıklarında incelenerek bu türlerin ve alt başlıklarının; ikinci bölüm olan görevli dil öğeleri ise ekler ve edatlar alt başlıklarında bu görev elamanlarının metinden tespit edilen örnekleriyle gösterilmeye çalışılmıştır. Her bir ana başlık ve alt başlıklara ayrılmış olan bölümlerden en az bir tane örnek verilerek Türkçenin anlamlı ve görevli dil öğelerinin zenginliği ilk tiyatro metnimiz de sayılan *Maytrisimit*’ten seçilerek gösterilmiştir.

Çalışmada anlamlı ve görevli dil öğelerinin tasnifi bizzat Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ’a aittir.

Anahtar Sözcükler: Eski Uygur Türkçesi, *Maytrisimit*, anlamlı dil öğeleri, görevli dil öğeleri.

ABSTRACT

Name and Surname : Fidan DOĞRU
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : Old Turkish Language
Degree Awarded : Master
Master Page Number: xviii+189
Degree Date : 19 / 08 / 2021
Supervisor : Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

AN INVESTIGATION OF *MAYTRISİMİT* IN TERMS OF MEANINGFUL AND FUNCTIONAL LANGUAGE ELEMENTS

The aim of the study is to analyze the *Maytrisimit* text, which is one of the important heirlooms of the Old Uyghur Turkish, in terms of meaningful and responsible language elements, using the text source named "*Uyghur Texts II Maytrisimit Burkancılar's Meeting with Maitreya, A Uyghur Elementary Drama*" prepared by Şinasi Tekin.

Meaningful language elements, which are one of the two main parts of the study, are examined under the sub-headings of nouns (nouns, pronouns, adjectives, adverbs) and verbs; In the second part, the language elements in charge, in the sub-headings of affixes, affixes + affixes, affixes + prepositions, prepositions and conjunctions, were tried to be shown with examples of these task elements determined from the text. By giving at least one example from the sections divided into each main title and sub-titles, the richness of Turkish in terms of meaningful and responsible language elements has been marked by choosing from *Maytrisimit*, which is also considered our first theatrical text.

The classification of meaningful and responsible language elements in the study was carried out by it belongs to Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ.

Keywords: Old Uighur Turkish, *Maytrisimit*, meaningful language elements, functional language elements.

ÖN SÖZ

İnsan dili; kişilerin ve toplumların kimliğini belirleyen, onları temsil eden, insanın ayırt edici vasfı olan; aynı ya da farklı toplumlara mensup bireylerin bildirişim kurmak için yararlandığı, sistematik kurallar zincirinden oluşur ve dil ögeleri sayesinde bu zincirin halkaları birbirine kenetlenir.

Bir dilin söz varlığı o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutar. Söz varlığı çalışmalarıyla dildeki anlamlı ögeler tespit edilmeye çalışılır. Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Maytrisimit* de anlamlı dil ögeleri bakımından döneminin dil zenginliğini kapsamlı bir şekilde gösterir. Dilin zenginliğini dildeki tüm ögeler incelenerek açıklamak gerekir. Sondan eklemeli bir dil olan, eklerle söz varlığını geniş ölçüde zenginleştiren ve edatlar, bağlaçlar bakımından da zenginliğini tüm dil yadigârlarında ortaya koyan Türkçe, görev elemanları sayesinde parçalanamaz bir bütünlüğü temsil eder. *Maytrisimit*, anlamlı dil ögelerinde olduğu gibi görevli dil ögeleri bakımından da oldukça zengindir.

Çalışmada, *Maytrisimit* metninden hareketle anlamlı ve görevli dil ögeleri Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın hazırladığı tasnifle incelenmeye çalışılmıştır. Anlamlı dil ögeleri; adlar başlığı altında yapılarına göre basit, türemiş, birleşik ad; fiiller başlığı altında yine yapılarına göre basit, türemiş, birleşik fiiller olarak sınıflandırılmıştır. Görevli dil ögeleri ise ekler (ek+ekler, ek+edatlar), edatlar ve bağlaçlar alt başlıklarında sınıflandırılarak incelenmiştir.

Yüksek lisans bilimsel araştırma yapmanın ciddi olarak ilk basamağıdır. Bu basamakta yapılan çalışmalar uzak hedefleri gerçekleştirmek için sağlam bir temel atmaya yardımcı olur. Hedeflerimi gerçekleştirmek üzere uzun bir salgın döneminde hazırlamaya çalıştığım bu tezde yoluma ışık saçı, çoğu zaman yüz yüze iletişim kuramasak bile engin bilgisi ve deneyimiyle her fırsatta kendisini yanımda gibi hissettiren, olumlu ve güven veren sözleriyle daima beni dinç tutan, daha yolun başındayken pek çok fırsat vererek kendi alanımda ilerlememe katkı sağlayan, insanî ve vicdanî duruşuyla hayatıma yön veren Kıymetli Danışmanım Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'a, çalışmalarından çok fazla yararlandığım onun eşi ve meslektaşı Prof. Dr. Semra ALYILMAZ'a; lisans dönemimde büyük bir heyecanla derslerine girdiğim, Eski Türkçe alanına ilgi duymamı sağlayan ve jüri üyeliğini kabul ederek beni onurlandıran Değerli Hocam Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e ve bu vesileyle başta Prof. Dr. Kerime

ÜSTÜNOVA ve Öğr. Gör. Ayşe ENERĞİN olmak üzere Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü hocalarına; Eski Uygur Türkçesi alanında etkin ve yetkin bir bilim insanı olan, çalışmalarıyla bir kılavuz gibi bizi yönlendiren ve komisyonda yer alarak göğsümü kabartan Değerli Hocam Prof. Dr. Osman MERT'e; tez hazırlama sürecinde desteğini bizden esirgemeyen, çalışkanlığıyla bizlere rol model olan Arş. Gör. Burcu KAYA ÇAKI'ya; fikir alışverişinde bulunarak hatalarımı en aza indirmeme yardımcı olan Değerli Hocalarım Dr. Öğr. Gör. Bahattin ŞİMŞEK'e, Öğr. Gör. Nazmi ŞEN'e, Dicle ÖZDEMİR'e; dönem arkadaşlarım İsmail EMİRŞAH'a, Najla HASSANİ'ye, Seda EKER'e, İrem Sultan ANIL'a, Melih KARAGÖZ'e, Ahmet SEVİNÇ'e; mensubu olmaktan gurur duyduğum Teke Akademi'ye ve BUGU Dil ve Eğitim Dergisi'ne; bu süreçte beni en çok destekleyen, sabır gösteren ailem Nuriye TURAN'a ve Sedat DURGUT'a; yüksek lisansa başlamam konusunda beni yönlendiren ve bana inanan Mehmet ALTINOVA'ya, Serpil SÜDÜPAK'a, Burçak YÜKSELEN'e canıgönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Fidan DOĞRU

Bursa 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar.....	xv
KISALTMALAR.....	xvii
DİL BİLGİSİYLE İLGİLİ İŞARETLER.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAYTRİSİMİT’İN ANLAMLI DİL ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. Adlar / İsimler.....	3
1.1. Basit Adlar.....	3
1.1.1. Türkçe Adlar.....	6
1.1.1.1. Özel Adlar.....	6
1.1.1.1.1. Kişi adları.....	6
1.1.1.1.2. Yer, boy, kavim, millet, devlet adları.....	7
1.1.1.2. Cins Adlar.....	7
1.1.1.2.1. Zamirler / Adıllar.....	7
1.1.1.2.1.1. Kişi zamirleri.....	8
1.1.1.2.1.2. İşaret / Gösterme zamirleri.....	10
1.1.1.2.1.3. Soru zamirleri.....	11
1.1.1.2.1.4. Dönüşlülük zamirleri.....	12
1.1.1.2.1.5. Belgisiz / Belirsiz zamirler.....	13
1.1.1.2.2. Sıfatlar / Ön adlar.....	14
1.1.1.2.2.1. Niteleme sıfatları.....	14

1.1.1.2.2.2. Belirtme sıfatları.....	15
1.1.1.2.2.2.1. İşaret sıfatları.....	15
1.1.1.2.2.2.2. Sayı sıfatları.....	16
1.1.1.2.2.2.3. Belirsiz sıfatlar.....	17
1.1.1.2.2.2.4. Soru sıfatları.....	18
1.1.1.2.3. Zarflar / Belirteçler.....	18
1.1.1.2.3.1. Yer yön zarfları.....	19
1.1.1.2.3.2. Zaman zarfları.....	19
1.1.1.2.3.3. Hâl zarfları.....	20
1.1.1.2.3.4. Miktar zarfları.....	20
1.1.1.2.3.5. Soru zarfları.....	21
1.1.2. Alıntı Adlar (Yabancı Dillerden Geçen Adlar).....	21
1.1.2.1. Yabancı Kavram İşaretlerinden Oluşan Cins Alıntı Adlar.....	21
1.1.2.2. Yabancı Kavram İşaretlerinden Oluşan Kişi Adları.....	23
1.1.2.3. Yabancı Kavram İşaretlerinden Oluşan Yer, Boy, Kavim, Millet, Devlet Adları.....	24
1.2. Türemiş Adlar.....	25
1.2.1. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Yapılmış Adlar	25
1.2.2. Fiilden İsim Yapım Ekleriyle Yapılmış Adlar.....	29
1.3. Birleşik Adlar.....	32
1.3.1. Ad Tamlaması Yapısındaki Adlar.....	33
1.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Adlar.....	34
2. Fiiller / Eylemler.....	35
2.1. Basit Fiiller.....	35
2.2. Türemiş Fiiller.....	36
2.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleriyle Yapılmış Fiiller.....	36
2.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleriyle Yapılmış Fiiller.....	37
2.3. Birleşik Fiiller.....	38
2.3.1. İsim + Yardımcı Fiilden Kurulmuş Birleşik Eylemler.....	38
2.3.2. Fiil - Zarf Fiil - Fiil Şeklinde Kurulmuş Birleşik Eylemler (Betimlemeli / Tasviri Fiiller).....	40
2.3.2.1. Tezlik fiili.....	40

2.3.2.2. Süreklilik fiili.....	40
2.3.2.3. Yeterlilik fiili.....	41
2.3.2.4. Yaklaşma fiili.....	42
2.3.3. Fiil Deyimleri.....	42
2.3.3.1. Zarf + Fiilden Kurulu Fiil Deyimleri.....	42
2.3.3.2. Belirtisiz Nesne + Fiilden Oluşan Fiil Deyimleri.....	44
2.3.3.2.1. Olumlu veya olumsuz geçişli bir fiille belirtisiz nesneden kurulu fiil deyimleri.....	44
2.3.3.2.2. Bünyesinde nesne bulunduran bir fiille bünyesindeki nesnenin belirtisiz kullanımından oluşan fiil deyimleri.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

MAYTRİSİMİT'İN GÖREVLİ DİL ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. Ekler (Ek+ekler, Ek+edatlar).....	47
1.1. Yapım Ekleri.....	48
1.1.1. İsim Yapım Ekleri.....	49
1.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri.....	49
1.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri.....	61
1.1.2. Fiil Yapım Ekleri.....	69
1.1.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....	69
1.1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	74
1.2. Fiilimsiler / Eylemsiler.....	82
1.2.1. İsim-fiiller / Mastarlar.....	82
1.2.2. Sıfat-fiiller / Ortaçlar	82
1.2.2.1. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri.....	84
1.2.2.2. Geniş zaman sıfat-fiil ekleri.....	87
1.2.2.3. Gelecek zaman sıfat-fiil ekleri.....	91
1.2.3. Zarf-fiiller / Ulaçlar.....	93
1.2.3.1. Hâl Zarf-fiilleri.....	93
1.2.3.2. Zaman Zarf-fiilleri.....	97
1.2.3.3. Sebep Zarf-fiilleri.....	100
1.2.3.4. Hedef Zarf-fiilleri.....	102

1.2.3.5. Şart Zarf-fiilleri.....	101
1.2.3.6. Bağlama Zarf-fiilleri.....	102
1.2.3.7. Kuvvetlendirme Zarf-fiilleri.....	103
1.3. Çekim Ekleri.....	103
1.3.1. İsim Çekim Ekleri.....	103
1.3.1.1. Çokluk Ekleri.....	103
1.3.1.2. İyelik Ekleri.....	108
1.3.1.2.1. Teklik.....	108
1.3.1.2.2. Çokluk.....	110
1.3.1.3. Hâl / Durum Ekleri.....	112
1.3.1.3.1. Belirten / İlgi hâli.....	113
1.3.1.3.2. Belirtilen / Nitelenen / Tamlanan hâli.....	115
1.3.1.3.3. Özne hâli.....	116
1.3.1.3.4. Nesne / Belirtme hâli.....	117
1.3.1.3.5. Bulunma hâli.....	120
1.3.1.3.5.1. Zamanda bulunma hâli.....	121
1.3.1.3.5.2. Mekânda (Yerde) bulunma hâli.....	124
1.3.1.3.6. Ayrılma / Çıkışlık hâli.....	127
1.3.1.3.7. Yönelme hâli.....	128
1.3.1.3.8. Birliktelik-Beraberlik hâli.....	130
1.3.1.3.9. Karşılıklılık hâli.....	132
1.3.1.3.10. Hedef hâli.....	133
1.3.1.3.11. Sebep hâli.....	135
1.3.1.3.12. Vasıta / Araç hâli.....	138
1.3.1.3.13. Görelilik hâli.....	140
1.3.1.3.14. Nasıllık / Niteleme hâli.....	141
1.3.1.3.15. Nicelik hâli.....	143
1.3.1.3.16. Karşılaştırma / Kıyaslama hâli.....	145
1.3.1.3.17. Sınırlandırma hâli.....	145
1.3.1.3.18. Benzetme / Benzerlik hâli.....	147
1.3.1.3.19. Seslenme hâli.....	149
1.3.2. Fiil Çekim Ekleri.....	150

1.3.2.1. Kip Ekleri.....	151
1.3.2.1.1. Basit fiil çekimi.....	151
1.3.2.1.1.1. Bildirme kipleri.....	151
1.3.2.1.1.2. Tasarlama kipleri.....	154
1.3.2.1.2. Birleşik fiil çekimi.....	157
1.3.2.2. Kişi / Şahıs Ekleri.....	160
1.3.2.2.1. Şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri.....	160
1.3.2.2.2. Diğer şahıs ekleri (oblique yapılar).....	162
1.3.2.2.2.1. İyelik eki menşeli şahıs ekleri.....	162
1.3.2.2.2.2. Diğer özel yapılar.....	165
2. Edatlar.....	169
2.1.1. Cümle Başı Edatları.....	169
2.1.2. Çekim Edatları.....	171
2.1.3. Cümle Sonu Edatları.....	173
2.1.4. Kuvvetlendirme Edatları.....	175
3. Bağlaçlar.....	176
SONUÇ.....	178
KAYNAKLAR.....	182

TABLÖLAR

Tablo 1: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Kişi Zamirleri.....	8
Tablo 2: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde İşaret / Gösterme Zamirleri.....	10
Tablo 3: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Soru Zamirleri.....	11
Tablo 4: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Dönüşlülük Zamirleri.....	12
Tablo 5: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Belgisiz / Belirsiz Zamirler.....	13
Tablo 6: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde İşaret Sıfatları.....	15
Tablo 7: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Belirsiz Sıfatlar.....	17
Tablo 8: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Soru Sıfatları.....	18
Tablo 9: <i>Maytrısimit</i> 'teki Yapım Ekleri.....	48
Tablo 10: <i>Maytrısimit</i> 'te İsim-fiiller.....	82
Tablo 11: <i>Maytrısimit</i> 'te Sıfat-fiiller.....	84
Tablo 12: <i>Maytrısimit</i> 'te Hâl Zarf-fiilleri.....	93
Tablo 13: <i>Maytrısimit</i> 'te Zaman Zarf-fiilleri.....	97
Tablo 14: <i>Maytrısimit</i> 'te Sebep Zarf-fiilleri.....	100
Tablo 15: <i>Maytrısimit</i> 'te Hedef Zarf-fiilleri.....	100
Tablo 16: Uygur Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde İyelik Çekimi.....	109
Tablo 17: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Belirten / İlgi Hâli.....	113
Tablo 18: Uygur Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Belirtilen Hâli.....	116
Tablo 19: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Nesne Hâli.....	118
Tablo 20: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Zamanda Bulunma Hâli.....	121
Tablo 21: <i>Maytrısimit</i> 'te Mekânda (Yerde) Bulunma Hâli.....	125
Tablo 22: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Ayrılma / Çıkışlık Hâli.....	127
Tablo 23: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Yönelme Hâli.....	128
Tablo 24: <i>Maytrısimit</i> 'te ve Türkiye Türkçesinde Birliktelik - Beraberlik Hâli.....	130

Tablo 25: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Karşılıklılık Hâli.....	132
Tablo 26: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Hedef Hâli.....	133
Tablo 27: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Sebep Hâli.....	135
Tablo 28: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Vasıta / Araç Hâli.....	138
Tablo 29: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Görelilik Hâli.....	140
Tablo 30: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Nasıllık Hâli.....	141
Tablo 31: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Nicelik Hâli.....	143
Tablo 32: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Sınırlandırma Hâli.....	145
Tablo 33: <i>Maytrısimit</i> ’te ve Türkiye Türkçesinde Benzetme / Benzerlik Hâli.....	147
Tablo 34: <i>Maytrısimit</i> ’te Şahıs Zamiri Menşeli Şahıs Ekleri.....	160
Tablo 35: <i>Maytrısimit</i> ’te İyelik Eki Menşeli Şahıs Ekleri.....	162
Tablo 36: <i>Maytrısimit</i> ’te Emir Şekli Üzerine Getirilen Şahıs Ekleri.....	166
Tablo 37: <i>Maytrısimit</i> ’te İstek Şekli Üzerine Getirilen Şahıs Ekleri.....	168
Tablo 38: <i>Maytrısimit</i> ’te Cümle Başı Edatları.....	169
Tablo 39: <i>Maytrısimit</i> ’te Çekim Edatları.....	171
Tablo 40: <i>Maytrısimit</i> ’te Cümle Sonu Edatları.....	173
Tablo 41: <i>Maytrısimit</i> ’te Kuvvetlendirme Edatları.....	175
Tablo 42: <i>Maytrısimit</i> ’te Bağlaçlar.....	176

KISALTMALAR

Alm.	: Almanca
bkz.	: bakınız
b.	: baskı
Çev.	: çeviren
Çin.	: Çince
EUB	: Eski Uygurcada Bağlaçlar
EUTG	: Eski Uygur Türkçesi Grameri
EUTS	: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
ffye	: Fiilden Fiil Yapım Ekleri
fiye	: Fiilden İsim Yapım Ekleri
Fr.	: Fransızca
Haz.	: hazırlayan
ifye	: İsimden Fiil Yapım Ekleri
iiye	: İsimden İsim Yapım Ekleri
İng.	: İngilizce
KBS	: Köken Bilgisi Sözlüğü
M	: Maytrısimit
Moğ.	: Moğolca
Orta Far.	: Orta Farsça
Osm.	: Osmanlıca
OTSD	: Orhun Türkçesinin Söz Dizimi
Skr.	: Sanskritçe
Soğd.	: Soğdça
vb.	: ve benzeri

Yun. : Yunanca

$\pm$: birkaç rakam fark olabilir

DİL BİLGİSİYLE İLGİLİ İŞARETLER

◦ : a, e, ı, i, u, ü

Ø : işaretsiz biçim birim

+

: isim soylu öge

-

: fiil soylu öge

(...) : x (y): x'in kapsamında y vardır

<

: $x < y$: y, x'ten eskidir

=

: eşittir

/

: ve, veya

~

: $x \sim y$: x'de y'de geçerlidir

... / ..: eksiktir

GİRİŞ

Uygurlar, 744 yılında Basmlı ve Karuklarla birlikte İkinci (Kök)türk Kağanlığına son vermişler, bir yıl sonra bütün düşmanlarını bertaraf ederek Ötüken'in yegâne hâkimi olmuşlardır. Bu aynı zamanda Uygurların bir hanedan olarak tarih sahnesine çıkışlarının başlangıcıdır. Kuruculuğunu Kutlug Bilge Köl Kağan'ın yaptığı en eski Türk kavimlerinden biri olan Uygur Devleti'ne 840 yılında Kırgızlar son vermiştir (Alyılmaz, 2015: 204; Sümer, 2016: 42-46; Şen, 2017: 17-20; Ercilasun, 2018: 213-223).

Eski Türkçenin (Kök)türkçeden sonra metinle takip edilebilen ilk evresini Eski Uygur Türkçesi oluşturur. Bu dönem sosyal, siyasi, ticari, dinî, edebî açıdan pek çok yadigârın / belgenin / verinin elimize ulaştığı en eski dönemdir. Özellikle dinî açıdan bakıldığında metinlerde, (Kök)türklerin benimsedikleri Gök Tanrı inancının, Uygurların dilini ve edebiyatını en çok etkileyen Manihaizm ve Budizm'in, son olarak da Hristiyanlık (Nasturi mezhebi) ve İslamiyet gibi yeni kabul edilen dinlerin etkisi görülmektedir¹. “Benimsenen dinlerin çeşitliliği din konusunda hoşgörölü olduklarını göstermekle birlikte gelen birçok yeniliğe açık olmalarını da kolaylaştırmıştır.” (Doğru, 2020: 55).

Bu dönemde, Soğd-Uygur, Mani, Brahmi, Estrangelo, Süryani, Tibet ve diğer alfabelerle çoğunlukla dinî eserler Türkçeye çevrilmiş; bu çevirilerle Türkçeye yüzlerce kavramı karşılayan kelime girmiş, alıntılar bazen söz dizimi düzeyine ulaşmıştır (Gemalmaz, 2010: 11). Buna rağmen Uygurlar, vârisi bulundukları daha önceki Türk dili ve kültürüne bağlı kalmışlar; Türk tarihini, dilini, kültürünü üst seviyeye çıkarmışlar; kendilerinden sonra gelen Türk devletlerinin gelişmesine öncü olarak bir nevi kültür taşıyıcı rolü üstlenmişlerdir. Uygurlarda, Manihaizm'in kabulüne kadar bengi taş geleneği sürmüş; sonrasında tercüme ve adaptasyona dayalı dinî bir edebiyat kendini göstermiştir (Doğru, 2020: 55).

Budist edebiyat ürünleri Tripitaka “Üç sepet” adı verilen kitap külliyyatındaki Sutralar, Abhidharmalar ve Vinayalar türlerinden oluşmaktadır (Alyılmaz, 2015: 209). Bu dönemde yazılmış olan “jātaka / çatikler ve avadanalar belki de edebî geleneğimizin başlangıcını oluşturmaktadır.” (Elmalı, 2019: 11). Çatikler içinde bulunan ve çalışmanın

¹ Detaylı bilgi için bkz. Osman Mert, *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat-Şine-Uş*, Ankara: Belen Yayıncılık, 2009; Muammer Şehitoğlu, *Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eserin “Oyun / Sanatı” Kavramları ve Eğitsel Öğeler Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020.

metni olan *Maytrisimit*, Çince ve Tohorca nüshalarında bulunmayan bir secde (yükünç) ve yirmi yedi bölümden (ülüş) oluşur. Bu metin, uzun ve yoğun anlatımının yanında dil özellikleri açısından da değerli bir metindir (Ölmez, 2019: 378; Tekin, 2019: 28; Ağca, 2021: 411).

Maytrisimit'in en erken nüshasının tarihlendirilmesinin kimi araştırmacılara göre VIII., IX., X., XI. yüzyıllarda olduğu söylene de metin yapısı ve dil özelliklerinden yola çıkılarak bakıldığında IX. yüzyılın ortalarında ya da sonlarında yazıldığı tespit edilmiştir².

Orijinalinin Sanskritçe olduğu düşünülen eser, Sanskritçeden Çinceye, Çince den Toharcaya, Toharcadan da Eski Uygurcaya çevrilmiştir. İlk tiyatro metnimiz de sayılan oldukça hacimli olan *Maytrisimit*'te, “etkili ve renkli sahneleri yanında zaman dilimi geçişleri de çok sağlamdır”:

... birden çok yönüyle çağına göre modern anlamda bir dram metni örneği olarak gösterilebilecek bir yapıttır. (...) Metin; sadece ilkel bir dram metni olmasının da ötesinde, dinî ritüeller barındıran mitik, mistik bir eser olması nedeniyle manastır ve tapınaklarda belirli günler boyunca resim, musikî ve dans gibi ileri sahnelenme biçimleriyle sergilenen modern dram metni özelliğini taşımaktadır (Şehitoğlu, 2020: 73-78).

Maytrisimit'i değerli kılan bir diğer özelliği ise Türk dili / Türkçe kavram işaretini “Türk boy ve topluluklarının konuştukları ortak dilin adı” anlamında metin içinde barındırmasıdır³.

Göstermeye bağlı edebî türlerden biri olan dram sanatını Eski Uygur Türkleri arasında başlatan *Maytrisimit*'in anlamlı ve görevli dil öğeleri metinde tespit edilen örnekleri -hepsi alınmamak kaydıyla- iki bölüm hâlinde incelenmiştir.

² *Maytrisimit*'in nüshaları ve tarihlendirilmesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Osman Fikri Sertkaya, “Maytrisimit Nom Bitig (I)”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 30-31, S. 1982-1983, 1986, ss. 253-271; Sümül Begüm Yıldız, *Eski Uygurca Maitrisimit'te İnkilemeler*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019; Halis Emrah Bingöl, *Maytrisimit Örneğinde Eski Uygurcada Fiillerde Kılınış*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019; Muammer Şehitoğlu, *Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eserin “Oyun / Sanatı” Kavramları ve Eğitsel Öğeler Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020; Ferruh Ağca, *Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Alyılmaz, ““Türk”, “Türkçe”, “Türk Dili” Kavram İşaretleri Üzerine”, *Türkçe Eğitimin Güncel Sorunları*, ed. Cengiz Alyılmaz, Onur Er ve İsmail Çoban, Ankara: Eğiten Kitap, 2020, ss. 1-43.

BİRİNCİ BÖLÜM

***MAYTRISİMİT*'İN ANLAMLI DİL ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Dilin işlevleri konusunda birçok öncü çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların sonucunda iki temel işlevi olduğu kanısına varılmıştır: anlamsal ve görevsel işlevi (Üstünova, 2011: 147).

Türkçede dil ögeleri anlamlı ve görevli olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Geleneksel dil bilgisinin kök, köken, gövde, kelime grubu, cümle gibi adlar verdiği bağımsız ögelerini (monèmes) içeren anlam ögeleri sınıfı; yapım eki, çekim eki, edat gibi adlar verdiği bağımlı ögelerini içeren (monèmes fonctionnels) görev ögeleri sınıfı. İletişimde anlam ilişkileri bu iki sınıf ögenin birlikte kullanılmasıyla belirtilir (Gemalmaz, 2010: 181; Mert, 2019: 433; Alyılmaz, 2020: 2; Şimşek, 2020: 66).

Tek başına kullanıma çıkabilen bağımsız ögeler, adlar (adlar, zamirler, sıfatlar, zarflar) ve fiiller anlamlı dil ögelerini oluşturan sözcük türleridir. Hazırlanan bu çalışmada anlamlı dil ögeleri, adlar ve fiiller ana başlıklarıyla iki sınıfta incelendi.

1. ADLAR / İSİMLER (*İng.* Substantive, Noun; *Alm.* Substantiv, Gegenstandswort, Nomen; *Fr.* Substantif, Nom)

Türkçede sözcük türleri arasında en büyük çoğunluğu adlar oluşturur (Ergin, 2015: 112). Varlıkları bildiren / tanımlayan sözcüklere ad / isim denir. Adlar dil bilgisi çalışmalarında; varlıklara verilişlerine göre, maddelerine göre, sayılarına göre ve yapılarına göre incelemeye tabi tutulur. *Maytrisimit*'te adlar; yapılarına göre basit, türemiş ve birleşik adlar olarak üç ana başlıkta incelendi.

1.1. BASİT / YALIN ADLAR (*İng.* Simple Noun; *Alm.* Einfaches; *Fr.* Nom Simple)

Basit / yalın adlar; üzerine hiçbir yapım eki almaz, başka bir sözcükle birleşmez ve üzerine çekim eki aldıkları zaman özellikleri bozulmaz. Metinden alınan şu adlar basit / yalın adlara örnektir:

bı / bi: bıçak, çakı, kesecek alet (EUTS)

amarıları uluğ bedük inekler(in) enğınlerinte yüde etüzleri o/-... örtlög yalınlıg **bı** bıçek yağa kelirler: *Bazıları büyük ve iri husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerine alevli bıçaklar yağarak gelirler*⁴ M 74 / 1-4.

böz: bez, pamuktan yapılmış kumaş (EUTS)

alku kedgü tonanğu **böz** ara bu böz erdni yig erür: *Bütün giyilecek, kuşanılacak pamuklu kumaşlar arasında bu pamuklu kumaş en iyisidir* M 24 / 9-10.

ed: madde, mülk, servet (EUTS)

ertimlig turur .. öz yaş kentü ürlüksü(z) mengüsüz erür .. **ed** tavar kentü artayur buzulur: ... *fânidir; hayatın, ömrün kendisi daimî ve ebedî değildir. Mal mülk kendiliğinden mahvolur* M I / 1-3.

em: ilaç, tedavi vasıtası (EUTS)

ayığ kılınçınğa **em** ürünteg ... sakınsar maytrı sakınçka: ... *kötü ameline ilaç, vasıta, çare ... düşünse iyilik düşüncesine...* M 79 / 37-38.

ı: ağaç, ekin, bitki, nebat, orman (EUTS)

yartağ aş içgü **ı** tarığ ... -dek ed tavar ming (ming) tümen tümen kurla: ... *süs eşyası, yiyecek, içecek, hububat ve tohum ... mal mülk binlerce on binlerce defa...* M 12 / 7-9.

ir: taş (M)

kıltı otluğ **ir** kuruğ kavağu erning çakmışı ösmişı: *Nasıl çakmak taşı, kuru kav ve adamın vurması, üflemesi...* M 41 / 53-55.

koğ: toz (M)

bu yağız yir özeki koğ toprak birer evin sanağalı: *Bu kara toprak üstündeki tozlar tane (tane) sayılabilir* M 38 / 26-27.

⁴ Çalışmada tüm örnekler Şinasi Tekin'in hazırlamış olduğu “Uygurca Metinler II Maytrısimit Burkancılarının Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram” adındaki metinden alınmıştır bkz. Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler II-Maytrısimit-Burkancılarının Mehdîsi Maitreya ile Buluşma- Uygurca İptidaî Bir Dram*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019. Bu metindeki Eski Uygurca yazılmış kısımlar aslına uygun şekilde teze alınırken Türkiye Türkçesine aktarımı -sözcükler değiştirilmeden- günümüz Türkçesinin yazım kurallarına ve noktalama işaretlerine göre düzenlenmiştir.

ķoy: koyun (M)

alku sansar içinteki tınlıgıg yarlıg ķanķuķı bi(l)ıglıg ķolın **ķoy**umta ķuķa tutar men tip saķınur: *‘Bütün Samsāra içindedeki yaratıkları acıyan, şevkateli bir yol ile daima koynuma alayım.’ diye düşünür* M 33 / 10-12.

neng̃: eşya, nesne; asla, hiçbir suretle, ... gelince (EUTS)

bilge ķişı ķurıp ķatıp törü ölzün **neng̃** sñgıt tam (uda) toğguluğ: *Hakīm kimse kuruyup hālsiz düşerek (ama) ahlaklı olarak (ölsün) fakat Sanghāta cehenneminde doğmaya sebep olacak hiç...* M 82 / 57-58.

uy: çukur (M)

taş ķapağında **uy** kazıp tolu ört yalın ķoz ķodup belgüsüz ağzın örtti: *Taş kapıda çukur kazıp bo bol alev, yalazı ve kızgın kömür döküp belirsiz (bir biçimde) ağızını örttü* M 58 / 15-17.

tü: saç, kıl; her türlü, çeşitli, türlü türlü (EUTS)

bir **tü** evinin kök ud ķalıķķa okşatgālı bolmaz: *Bir parça saç göğē müşabih olamaz* M 38 / 16-17.

uv: uyku (M)

ağar **uv**ın udıymış tınlıglar ara yalıñguz oduğsaķ ol ermiş: *‘Ağır ihtiras uykusuna dalmış yaratıklar arasında yalnız o uyanık idi.’* M 13 / 32-34.

yil: yel, rüzgâr (EUTS)

ayığ ķılınçlıg yil tokıp uluğ tamularda kemişür: *Kötü amellerin rüzgârı yakalayıp büyük cehennemlere fırlatır* M 70 / 25-26.

Maytrısimit’te basit / yalın adlar, Türkçe ve yabancı kökenli kavram işaretlerinden oluşan adlar olarak iki başlık altında incelendi.

1.1.1. Türkçe Adlar

Türkçe kavram işaretlerinden oluşan anlamlı dil öğeleri, “özel adlar” ve “cins adlar” başlıkları altında incelendi.

1.1.1.1. Özel Adlar (*İng.* Proper Noun; *Alm.* Eigennamen; *Fr.* Nom Propre)

Özel adlar, tek olan ve anlamları ancak karşıladıkları varlıklarla var olan, eşi benzeri bulunmayan varlıkları bildiren adlardır (Eraslan, 2012: 123; Hengirmen, 1999: 300). Türkçe özel adlar, *Maytrısimit*’te “kişi adları” ve “yer, boy, kavim, millet, devlet adları” olarak iki alt grupta incelendi.

1.1.1.1.1. Kişi adları (*İng.* Person; *Alm.* Person; *Fr.* Personne)

Şinasi Tekin’in hazırlamış olduğu metinde çoğu ilahî gücü yansıtan toplam yüz yirmi kişinin adı geçmektedir. Bunlardan tespit edilen beşi, Türkçe kavram işaretlerinden oluşur. Diyalog şeklinde oluşan metinde konuşan ya da görünen kişilerin adı sırası geldikçe zikredilmiştir. Metinden tespit edilen Türkçe kişi adları şunlardır:

kutbulmuş oğul inanç: Kutbulmuş Oğul Inanç

tengribirmiş oğul inanç: Tengribirmiş Oğul Inanç

yıpar: Yıpar

taķı yime b(u) buyan edgü kılinç közünür öd(te) amrak içimiz **kutbulmuş oğul inanç** ---- **tengribirmiş oğul inanç** ---- ekemiz **yıpar** kamağuka öng ülüg bolmaķı bolzun: ... ve yine bu sevap şimdi şu anda Sevgili Ağabeyimiz Kutbulmuş Oğul Inanç’a, ... Tengribirmiş Oğul Inanç’a ve ... ablamız Yıpar’a (bağışlanmış) olsun M I / 61-66.

(bo)z bay tirek: Boz Bay Tirek

yidleg: Yidleg

kim hormuzta tengri(te) ulatı uluğ küçlüg tengri(ler) kirit atlıg dıdımlıg başları öze yinçürü töpün yükünmiş tözün bursonğ kuvrağ erdni kutınga men kirtülüg upası **(bo)z bay tirek yidleg** birle (i)lgimizni kavışurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağırlayu (yinçürü) (y)ükünür men: *Tanrı Hormuzta ve öteki büyük, güçlü tanrılar, kirita denen taçlarla süslü başları ile önünde eğildikleri asil cemaat cevheri huzurunda (kut) ben gerçek mümin Boz Bay Tirek, Yidleg ile ellerimizi kavuşturup başımızı yere koyarak hürmetle secde ederiz* M 2 / 52-61.

1.1.1.1.2. Yer, boy, kavim, millet, devlet adları

Özel adlar biliminin (onomastique) alt dallarından biri olan yer adları bilimi (toponymie); yer adlarının kökenini, yapısını, anlamını, gelişimini araştırıp inceleyen bir bilim dalıdır. “Yer adlarının köken, yapı, anlam vs. bakımından araştırılıp incelenmesi, aynı zamanda bu yerlerde yaşamış olanların / yaşayanların tarihleri, kültürleri, yaşayış tarzları, dilleri vs. hakkında da kıymetli bilgiler verir.” (Alyılmaz, 1994: 32-33).

Maytrisimit’te göl, ova, ırmak, dağ, orman, koruluk, manastır, saray, şehir, ülke adları otuz yedi yerde geçmektedir. Yer adlarının çoğu yabancı kavram işaretlerinden oluşur. Boy, kavim, millet, devlet adlarına ise eseri yazıya geçiren ve çoğaltan kişiler tanıtılırken değinilmiş olmasının yanında, yabancı kavram işaretlerinden oluşan boy, kavim, millet, devlet adlarına metin içinde de değinilmiştir (bkz. birinci bölüm, 1.1.2.).

il: İl (şehir)

toḥrı: Tohar (milleti)

türk: Türk (milleti)

il balıkda toğmış pratyarakṣit kṣi açarı **toḥrı** tilintin **türk** tilinçe evirmiş maytrı(si)m(i)t nom bitigde mayt(rı) (burḳan) ... biṣ (otuz)unç (bölük): ... *İl şehrinde doğmuş olan üstat Prajnārakṣita’nın Tohor dilinden Türk diline çevirdiği Maytrisimit adlı din kitabından* < *Maytrı (Burkan) ...* > (adlı) yirmi beşinci (bölüm) (bitti) M 87 / 18-22.

1.1.1.2. Cins Adlar (*İng.* Common Noun; *Alm.* Gattungsname; *Fr.* Nom Commun)

Birden çok varlıklara verilen adları temsil eden cins adlar; *Maytrisimit*’te zamirler, sıfatlar ve zarflar alt başlıklarında incelendi. Bu incelemelere göre cins adların daha çok türemiş ad şeklinde olduğu tespit edildi (bkz. birinci bölüm, 1.2.).

1.1.1.2.1. Zamirler / Adıllar (*İng.* Pronoun; *Alm.* Pronomen; *Fr.* Pronom; Osm. zamîr)

Bir adın yerini tutan kelimelere zamir denir (Banguoğlu, 2019: 356). *Maytrisimit*’te anlamlı dil öğelerinden zamirler; kişi, işaret / gösterme, soru, belgisiz ve dönüşlü zamirler alt başlıklarında incelendi.

1.1.1.2.1.1. Kişi zamirleri

Kişi zamirleri, kişi ve nesnelerin doğrudan doğruya yerini tutan zamirlerdir (Banguoğlu, 2019: 357). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *Maytrisimit*'te de altı kişi zamiri mevcuttur.

Tablo 1: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Kişi Zamirleri

	<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
Konuşan, söyleyen (mütekellim)	<i>men</i>	<i>ben</i>
Dinleyen, söylenilen (muhatap)	<i>sen</i>	<i>sen</i>
Adı geçen, söylenilen (gaip)	<i>*an, ol</i>	<i>o</i>
Konuşanlar, söyleyenler	<i>biz</i>	<i>biz</i>
Dinleyenler, söylenilenler	<i>siz</i>	<i>siz</i>
Adı geçenler, sözü edilenler	<i>olar</i>	<i>onlar</i>

(Eraslan, 2012: 242).

Kişi zamirlerine *Maytrisimit*'ten tespit edilen örnekler:

-1. /men/ (konuşan, söyleyen, mütekellim)

ay oğlum uluğ karı yüz yigirmi yaşlağ **men** kaçan neng ezük sözlemeçi men: *Ben çok ihtiyar ve 120 yaşındayım. Ben hiçbir zaman yalan söylemem* M 11 / 10-11.

men yime amtı urubılvaşıpte (ulat)ı tınlığlarağ kutğargalı barı(r) (men): *Ben şimdi, Uruvilvā-Kāśyapa ve diğer yaratıkları kurtarmak için gideceğim* M 19 / 43-44.

amtı **men** irteki kün ök orduğ karşığ kodup toyın dıntar bolayın: *Şimdi ben yarın hemen sarayı terk edip rahip olmak istiyorum* M 47 / 19-21.

-2. /sen/ (dinleyen, söylenilen, muhatap)

sen taluy ögüz kızığınğa suv uluş balıklarığ nomça tö(rüçe) ötleyü erigleyü tutğıl: *Sen nehir kıyısına şehirlere daima dine göre nasihat et!* M 47 / 3-5.

tağı **sen** anant edgüti işid koduru kolula: ve sen *Ānanda*, iyi işit, tam anla! M 22 / 4-5.

sen purnıya yığılmış erüş öküş kuvrağka kingürü sözleyü birgil: *Sen ey Pūrna! Toplanmış olan bu büyük cemaate ayrıntılı bir biçimde anlat!* M 81 / 8-9.

-3. /*an, ol/ (adı geçen, söylenilen, gaip)

anant men yime gaudami katunķa asağda asağlığ erür men ne üçün tip tiser .. **ol** mening etlig terlig kanlığ etüzümin igidti beltürtti erser .. men ... nomluğ etüzün igidtim bel(türttüm): ... *Ānanda, ben gene Kraliçe Gautami'ye çok hizmet ederim. Neden? O benim etten, terden ve kandan ibaret olan vücudumu yetiştirdi ise ben (de) din vücudunu yetiştirdim* M 22 / 11-16.

ol burķan atlığ kim anıń atın işidip inçe saķınķım boltı nızvanılağ ađar uvin udımış tınlığlar ara yalıńguz oduđsaķ **ol** ermiş: '*Burkan*' adı verilen o (kimse) kimdir ki onun adını işitince şöyle düşündüm: '*Ağır ihtiras uykusuna dalmış yaratıklar arasında yalnız o uyanık idi!*' M 13 / 31-34.

ol mini yirtinçülüg suvin ... arıtdı erser anı men seki(z) ... tözün yulluğ suvin yud(um): *O beni dünyevi su ile ... temizledi ise onu ben sekiz ... asil çayların suyu ile yıkadım (?)* M 21 / 11-13.

-4. /biz/ (konuşanlar, söyleyenler)

biz yime siznide ödrölüp öńđi munta ķalmaz biz sizni birle řmnanç bolur biz: '*Biz de sizden ayrılıp burada kalmayacađız. Biz, sizinle birlikte rahibe olacađız!*' M 51 / 43-45.

-5. /siz/ (dinleyenler, söylenilenler)

siz yine ne üçün bilge baķşıķa unça şastrlar yörügin ...-ur siz: *Siz yine niçinin hâkim üstada şastraların tefsirini — siziniz* M 38 / 6-9.

amtı **siz** ol söğüt erdnig adruk adruk itigin itınığ yarating: '*şimdi siz cevher ağacını türlü türlü süslerle süsleyin! Teçhiz edin!*' M 37 / 2-4.

-6. /olar/ (adı geçenler, sözü edilenler)

alķu sansar içinte ol antağ tınlığ oğlanı yok kim mening öğüm ķarđım ķam ķadařım bolmadılar erser .. alđu mening edgü öğlilerim boltılar .. men yime **olarnanđ** öğleri ķanđları boltum: '*Bütün Samsāra içinde benim anam, babam, kardeşim ve akrabam olmamış olan hiçbir kimse yoktur. Hepsi benim dostlarım (edgü öğli) oldular. Ben de onların anaları, babaları oldum* M 33 / 43-48.

1.1.1.2.1.2. İşaret / Gösterme zamirleri

“İşaret / gösterme zamirleri; sözü edilen nesneleri mekânda, zamanda ve tasavvurdaki yerlerinde adlarını anmadan göstermeye yarayan zamirlerdir.” (Banguoğlu, 2019: 360).

Tablo 2: *Maytrısimit*’te ve Türkiye Türkçesinde İşaret / Gösterme Zamirleri

<i>Maytrısimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
<i>bu</i>	<i>bu</i>
<i>ol</i>	<i>o</i>
<i>şu</i>	<i>şu</i>

(Eraslan, 2012: 262).

İşaret / gösterme zamirlerine *Maytrısimit*’ten tespit edilen örnekler:

-1. /bu/

Bu işaret zamirinin teklik şekillerinde b- > m- değişimi görülür. *Maytrısimit*’te *bu* işaret zamirinin genişlemiş şekilleri yaygın olarak kullanılır: *muna* (işte, böyle), *munçulayu* (böyle, böylece, bu şekilde) ... (Eraslan, 2012: 265).

ayağka tegimlig tengrim .. kimler erki **bular** muntağ emgeklig ne ayığ kılınç küçinte bu muntağ ajunlarda toğdılar erki: *'Hürmete layık Tanrım! Acaba bunlar, bunca ızdırıp çekenler kimlerdir, hangi kötü ameller yüzünden bu türlü âlemlerde doğdular? ...'* M 74 / 43-47.

bu yağız yir özeki қоғ toprak birer evin sanağalı.. neng **munuḡ** bilge biligining sanın saqışın alğalı: *Bu kara toprak üstündeki tozlar tane tane sayılabilir (fakat) bunun bilgisinin sayısını, adedini almak hiç (mümkün değildir)* M 38 / 26-29.

-2. /ol/

Uzakta bulunan nesneleri belirten işaret / gösterme zamiridir.

kim yime ol örtlüg yalınlig torlar içinte yörgeñmiş emgeklig tınlıqlar erserler .. **olar** öñgre ajunta aḡçı maḡçı keyikçi ertiler .. sansız tümen keyiklerig ölürdiler ertiler: ... *ve bu alevli ağlar içinde sarılmış, ızdıraplı yaratıklara gelince bunlar evvelki âlemde avcı idiler. Sayısız geyikleri öldürmüşler idi* M 75 / 2-7.

tengri yalaḡuḡnuḡ baqışısı **ol**: *Tanrıların, insanların hocası budur* M 13 / 18-19.

-3. /şu/

Biraz uzakta bulunan nesneleri işaret yoluyla belirten *şu* zamiri (Eraslan, 2012: 266), *bu* zamirinin *şu* yerine kullanılmasından dolayı *Maytrısimit*'te tespit edilememiştir.

1.1.1.2.1.3. Soru zamirleri

Yerini tuttukları adı soru yoluyla temsil eden zamirlerdir (Banguoğlu, 2019: 367).

Tablo 3: *Maytrısimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Soru Zamirleri

<i>Maytrısimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
<i>kim</i>	<i>kim</i>
<i>ne</i>	<i>ne</i>
<i>*ka, kayu</i>	<i>hangi</i>

(Eraslan, 2012: 266).

Soru zamirlerinin *Maytrısimit*'te tespit edilen örnekleri:

-1. /kim/

/kim/ zamiri, insanlar için kullanılır ve insanları soru yoluyla belirtir (Eraslan, 2012: 266).

kim kentü tükel bilge biligi öze vîjir örgün öze olurup nızvanılarağ tarğardı üzmeledi: '*Kim kendi mükemmel hikmeti ile elmas taht üzerine oturup ihtirasları uzaklaştırdı, dağıttı...*' M 13 / 13-16.

kim yime kurtulmak küşüşin burkan nomınta evig barkağ kodup toyın bolsar azu toyın bolğuçıka basutçı bolsar alku tınlığ maytrılağ yaŋı kün körünçinte mengileyürler: *Kim yine kurtulmak arzusu ile Burkan dininde (dini için) evi barkı terk edip rahip olsa veya rahip olacak bir kimseye yardım etse bu bütün yaratıklar Maytrı hakkındaki 'yeni gün' piyesinde eğlenirler* M 27 / 6-11.

-2. /ne/

İnsan dışında canlı ve cansız her şeyi soru yoluyla karşılayan soru zamiridir (Eraslan, 2012: 268).

taķı **ne** ayıtmış kergek: ... ve (*artık burada*) *daha ne sormak lazımdır* M 38 / 24.

-3. /*ka/, /kayu/

*ka kökü Eski Türkçede tek başına kullanılmamaktadır. (Kök)türkçedeki /ny/ çift ünsüzü kanyu örneğinden yola çıkılarak Mani sahasında /n/, Budist sahada /y/ olarak kullanılmıştır. Bu sebeple Eski Türkçenin /y/ ve /n/ diyalektlerine ayrıldığı kabul edilmektedir (Eraslan, 2012: 269).

kim erki tözünüm bu yir suvda tüpüg uķguçı **kayu** erki töpüdin tüşmekin bilgüçiler: 'Kimdir acaba asilim, bu dünyada aslı, esası anlayan? Hangileridir acaba tepeden düşmeyi bilenler?' M 13 / 7-10.

(törtünç) may(t)rı edgü ögli köngülin (asağ) tusu kılmağı yime biş türlüg ... bolur .. **kayu** erki kim: (Dördüncüsü:) Müşfik ve dost bir kalp ile hizmet etmek ise beş türlü ... olur. Hangisi ki? M 4 / 56-57.

1.1.1.2.1.4. Dönüslülük zamirleri

Dönüslülük zamirleri şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahiptirler. Bu zamirler genellikle iyelik ekleriyle birlikte kullanılırlar. Eski Uygurcada ayrı ayrı ya da birlikte kullanılan *kentü* ve *öz* zamirlerinden *kentü* Batı Türkçesinde, *öz* de Doğu Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde genelleşmiş durumdadır (Eraslan, 2012: 256; Buran ve Alkaya, 2013: 100). *Maytrisimit*'te her iki dönüslülük zamiri de kullanılmıştır.

Tablo 4: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Dönüslülük Zamirleri

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
<i>kentü</i>	<i>kendi, öz</i>
<i>öz</i>	<i>kendi, öz</i>

(Eraslan, 2012: 256).

Dönüslülük zamirlerinin *Maytrisimit*'te tespit edilen örnekleri:

-1. /kentü/

erngek suķıgınça ödte ... /takuti atlıg **kentü** pryanınta belgü(lüg) bolu yarlıkadı: ... bir parmak hareketi kadar (kısa) bir zamanda kendisinin ... adlı hücrelerinde haşmetle belirdi M 4 / 49-51.

anta ötrü badarı bra(man) **kentü** egrilmiş bükülmüş etüz(in) körüp köngüli yirıngüyü inçe tip: Bundan sonra Badhari Brahman; kendisinin egrilmiş, bükülmüş vücudu (ile) görüp gönlü bulanarak şöyle dedi M 12 / 36-38.

kentü on edgü kılınç küzetdürtüm: *Bizzat kendim (?) on iyi ameli yerine getirttim*
M 45 / 10-11.

-2. /öz/

özümüz yalınğuz inlep erksintimiz yidimiz yunğladımız: *Kendimiz yalnız gasp ettik, yedik, sarf ettik* M 73 / 43-44.

öküş yalanguklarığ **özümüz** öldürdümüz: *Birçok insanı kendimiz öldürdük* M 78 / 49-50.

anğ aşnu (kiç)ig tıtsısın nırvanğa ıdıp kin timin ök **özi** nırvan bulu yarlıkār: ... *en küçük öğrencisini Nirvana'ya gönderir, sonra hemen bizzat kendisi Nirvana'yı haşmetle bulur!* M 87 / 7-10.

1.1.1.2.1.5. Belgisiz / Belirsiz zamirler

Nesneleri belirsiz şekilde karşılayan zamirlere belgisiz / belirsiz zamir adı verilmektedir.

Tablo 5: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Belgisiz / Belirsiz Zamirler

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/kayusı/	kimi, hangisi, bazıı

Belgisiz / belirsiz zamirlerin basit yapıdaki *Maytrisimit*'ten tespit edilen örnekleri:

kayusı yime tunurçı erdiler olarnı yime amtı örtlüg temirliğ tilgenler kolların koltukların bıçar uşar: *Bazıları da fırıncı idi. Bunları da şimdi alevli demir tekerlekler, kollarını, koltuklarını biçer ve doğrar* M 72 / 12-15.

munta toğup **kayusı** kalınlık etüzlüg **kayusı** kalın etüzlüg **kayusı** söğüt etüzlüg **kayusı** ataz etüzlüg alku toyın başlığ erür biz: *Burada doğunca kimi asma vücutlu, kimi *bağ (kalın) vücutlu, kimi ağaç vücutlu, kimi sulama kanalı vücutludur ve hepimiz rahip başlıyız* M 73 / 48-52.

kayusı örtlüg (temirli)g orunluklar öze olur(ular) ... **kayusı** örtlüg yalınliğ temirliğ yangalar öze olurup **kayusı** örtlüg temirliğ atlar öze atlanmış ... **kayusı** örtlüg yalınliğ iti kılıçın öz etüzlerin bıçıp uşup yiyü: ... *bazısı alevli (demir)den tahtlar üzerine otururlar; bazısı alevli, demirden filler üzerine otururlar; bazısı alevli, demirden atlar üzerine binmiş; bazısı alevli, keskin kılıç ile kendi vücutlarını biçip yerken (?)* M 112 / 36-43.

1.1.1.2.2. Sıfatlar / Ön adlar (İng. Adjective; Alm. Adjektiv, Eigenschaftswort; Fr. Conduit Vocal, Canal Vocal)

Sıfatlar, bir varlığı niteleyen ya da belirten anlamlı dil öğeleridir; nesnelerin çeşitli özelliklerine verilen addır. Sıfatlar, nesnenin ya iç, yani bünyesinde var olan bir özelliğini karşılar ya da dış, yani bünyesinde var olmayan, onu herhangi bir durumuyla belirtir. Sıfatlar fonksiyonlarına göre şu iki başlıkta incelenir: vasıflandırma sıfatları ve belirtme sıfatları (Eraslan, 2012: 171).

1.1.1.2.2.1. Niteleme sıfatları (İng. Qualificative Adjective; Alm. Qualifikatives Beiwort, Attributives Adjektiv; Fr. Adjectif Qualificatif)

Vasıflandırma sıfatları, nesnelerin bünyesinde bulunan bir özelliğini ya da nesnenin durumu ve hareketi ile ilgili bir özelliğini belirten sıfatlardır (Eraslan, 2012: 172). *Maytırısimit*'te işlek kullanılmıştır.

ayığ: kötü, fena, hile (EUTS)

ança ... burkan kutı kim kop... kamağ **ayığ** yavlağ törülerig yıdı yokı birle üzmelemiş bolur: *Burkanlık ki bütün kötü ve fena unsurları, teferruatına kadar hepsini yok etmiş olur* M 48 / 14-18.

bek: sağlam, sert (EUTS)

(a)ntağ türüg alp erdemlig kanamlağ yürekliğ **bek** kat(ıg) köngüllüğü tınlıg bolur: *O derece yüksek faziletli istekleri yerine getirilmiş, cesur ve kararlı bir yaratık (mevcut)tur* M 9 / 33-35.

ğara: kara (EUTS)

erüş öküş tınlıglarınğ köngüllerin korkıtğalı üçün ağzın ... ol örtenür **ğara** bulıt ... tütünüg üre yarlıkar: ... *birçok yaratıkların gönüllerine korku vermek için ağzı ile (?) bu tutuşan kara bulut dumanı haşmetle üfler* M 113 / 5-8.

ğuruğ: kuru (EUTS)

ğaltı **ğuruğ** otunğ tıtağında ot tamıtur idiz köyer örtenür: *Nasıl kuru odun sebebiyle ateş parlar ve alevler yükselir ise ...* M 41 / 26-28.

uluğ: ulu, büyük, seçkin, seçme, asil (EUTS)

yinçge atunların  küleşmek atğurşmak ünig kök alılık yang kurdı kök alılıkdağı ten riler **uluğ** ünin inçe tip tidiler .. sizing  toyın dıntar bolmışingızka yinçürü t p n y k n r biz: *Zarif ve ilah  kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi. Gökteki tanrılar yüksek sesle Şöyle dediler: 'Sizin rahip oluşunuza hürmet ederiz...' M 18 / 38-46.*

1.1.1.2.2.2. Belirtme sıfatları ( ng. Determinative Adjective; Alm. Bestimmungswort, Bestimmungsbeiwort; Fr. Adjectif Determinatif)

“Nesneleri işaret, sayı, soru yoluyla veya belirsiz h lde niteleyen sıfatlardır. Bu sıfatlar nesneyi, nesnenin bünyesinde mevcut bulunan bir özelliğı ile değıl, nesnenin çeşitli durumunu belirtmek suretiyle niteler.” (Eraslan, 2012: 174).

1.1.1.2.2.2.1. İşaret sıfatları

İşaret sıfatları nesneleri işaret ederek belirtir ve teklik Şekilleri işaret zamiri olarak kullanılır (Eraslan, 2012: 174).

Tablo 6: *Maytrisimit*’te ve Türkiye Türkçesinde İşaret Sıfatları

<i>Maytrisimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
/*an/	o
/bu/	bu
/ol/	o, bu

(Eraslan, 2012: 174).

İşaret sıfatlarının *Maytrisimit*’ten tespit edilen örnekleri:

-1. /*an/

Uygurcada yaygın değıldir ve *Maytrisimit*’te de tespit edilememiştir. *an işaret sıfatı Altay dillerinde kullanılan teklik 3. şahıs zahirinin eski şekli (Eraslan, 2012: 174) olduğı söylense de aslında “teklik 3. şahıs ekinden sonra kullanılan ve cümlenin anlamını kuvvetlendiren, anlama kesinlik kazandıran bir ek / edattır.” (Alyılmaz, 1994: 256). (bkz. ikinci bölüm, 2.3.).

-2. /bu/

Aslında bir işaret zamiri olan *bu* işaret sıfatının kullanımı yaygındır. Yakında bulunan bir nesneyi işaret eder (Eraslan, 2012: 175).

tamudın kurtulup amtı **bu** örtlög torların yörgeñmiş etüzlög kiçig tamularda toğmış erürler: *Cehennemden kurtulup şimdi bu alevli ağlarla çevrilmiş, (herhangi bir) vücutları (olduğu hâlde) küçük cehennemlerde doğmuşlardır* M 75 / 9-11.

antran (kurtu)lup amtı **bu** pratikana(rak) kiçig tamularda toğm(ış) erürler: *Oradan (kurtulup) şimdi bu pratyekanaraka adlı küçük cehennemlerde doğmuşlardır* M 76 / 5-8.

amtı **bu** nomluğ savağ kitumanti balıkta uķmış kergek: *Şimdi bu dini hadiseyi Ketumatī adlı şehirde tasavvur etmek lazımdır* M 53 / 2-3.

-3. /ol/

/ol/ işaret zamiri, uzakta bulunan bir nesneyi işaret için kullanılır (Eraslan, 2012: 175).

ol tunlıklar alķu çalaprbasi lu oğrınta küturulmak yolķa tegirler: ... *bu yaratıklar hep Jalaprabhāsa (adlı) ejder sayesinde kurtulma yoluna ulaşırlar* M 54 / 6-7.

ol katunlarınġ ... uluğ ödin ķolusın uķup: *Bu hanımların ... büyük hayatlarını anlayıp...* M 5 / 14-15.

anta öt(rü) **ol** tengri badarı (braman)ķa inçe (tip) tidi: *Bunun üzerine bu Tanrı, Badhari Brahman'a şöyle dedi* M 16 / 10-11.

1.1.1.2.2.2.2. Sayı sıfatları

“Nesneleri, varlıkları sayı, sıra, topluluk vb. yönlerden belirten sıfatlardır.” (Banguoğlu, 2019: 353). Basit adlar altında sadece asıl sayı sıfatları yer almaktadır. Sıra sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı ve topluluk sayı sıfatının metinden örnekleri için bkz. 1.2.

Nesneleri miktarca belirten sayıların adlarına asıl sayı sıfatı denir. (Banguoğlu, 2019: 353). *Maytrısimit*'te işlektir.

bir: bir

anınḡ ara **bir** kuşlaḡu kuşka kovitmiş kögürçḡun munḡka tarḡka tegip şariputri arḡantnıḡ köligesinḡe sıkıntı: ... *bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde řāriputra'nın gölgesine sığındı* M 5 / 24-28.

iki: iki

anta ötrü brıḡiki upasvami bu **iki** urılar badarı bramanıḡ ikidin yolayı tuta ilitdiler: *Bundan sonra Bhrngika ve Upasvāmin, bu iki oḡul Badhari Brahman'ı her iki taraftan yolunu keserek tuttular ve götürdüler* M 12 / 33-35.

yüz: yüz

üç: üç

yüz klp **üç** asaḡı ödte berü paramantal yolta ḡataḡlanu: ... *yüz Kalpa, üç Asamkhyeya müddetinden beri Parimandala (denen doğru) yolda gayret sarf ederek ...* M 3 / 1-2.

biş: beş

nomluḡ tilgen tevirip **biş** paḡaki toyınlaraḡ sekiz tümen tenḡrilerig kutḡarmışın ... *din tekerleḡini çevirip beş rahibi ve 80000 ilahı kendisine çektiḡini ...* M I / 29-31.

1.1.1.2.2.2.3. Belirsiz sıfatlar

Adları kabataslak, yetersizce belirten sıfatlardır (Banguoḡlu, 2019: 352). *Maytrisimit*'te basit ad şeklinde kullanımı seyrek.

Tablo 7: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Belirsiz Sıfatlar

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
<i>bir</i>	<i>herhangi bir</i>
<i>ḡayu</i>	<i>herhangi bir</i>

(Eraslan, 2012: 206).

Belirsiz sıfatların *Maytrisimit*'ten basit yapıdaki tespit edilen örnekleri:

anın amtı türk yigit erken ḡayu erser **bir** nom bitig bititelim: ... *bundan dolayı şimdi gücümüz, kuvvetimiz yerinde iken hangisi olursa olsun, bir din kitabı yazdıralım* M I / 16-18.

taķı yime kim **ķayu** tınlıē upası upasañ larnıñ biş ķķşaput bir kūn bir tūn kūzedgūlūē baēaē sekiz ķķşaput araē turuē kōñgūlin tutsar alķu ol tınlıēlar maytrı burķan birle toēarlar: ... ve yine herhangi bir yaratık, mūmin ve kadın mūminlerin beş ahlak kuralını bir gūn bir gece tatbik ettikleri oruē (gūnūnde) sekiz ahlak kaidesini temiz kalple tatbik etse būtūn bu yaratıklar Maytrı Burkan ile birlikte doēarlar M 27 / 11-17.

1.1.1.2.2.2.4. Soru sıfatları

“Nesneleri soru yoluyla niteleyen sıfatlardır.” (Eraslan, 2012: 204).

Tablo 8: *Maytrisimit*’te ve Tūrkiye Tūrkēesinde Soru Sıfatları

<i>Maytrisimit</i> ’te	Tūrkiye Tūrkēesinde
<i>ne</i>	<i>nasıl</i>
<i>ķayu</i>	<i>hangi</i>

(Eraslan, 2012: 204-205).

Soru sıfatlarının *Maytrisimit*’ten tespit edilen ōrnekleri:

yime **ne** tūrlūē emgek teginūrlr: ... ve nasıl acı ķekerler? M 81 / 13.

yime **ķayu** toyin dıntar sıngarkı tarķa yirde inip: ... ve yine hangi rahip (herhangi bir?) cihetteki sıkıntılı bir yere inip... M 27 / 17-19.

1.1.1.2.3. Zarflar / Belirteēler (*İng.* Adverb; *Alm.* Adverbium, Umstandswort; *Fr.* Adverbe)

Fiillerin ve sıfatların ōnūne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları aēıklayan ya da deēiştiren kelimelere zarf denir (Banguoēlu, 2019: 371). Zarflar; “zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yūkleme tamamlayan cūmle ōgesidir.” (Karahan, 2020: 32). *Maytrisimit*’teki zarflar; yer yön, zaman, hāl, nicelik, soru zarfları olarak incelendi.

1.1.1.2.3.1. Yer yön zarfları

Bir oluş veya kılışın mekân içinde yerini ve yönünü belirten zarflardır (Banguoğlu, 2019: 373).

ortu: orta (EUTG)

(kün) **ortu**dın başlanıp (nırvan)ka) barı yarlıkadı ıaş(i)p bu (rkan) (kün) **batsı**ktin başlanıp nırv(an)(ka) (bar)ı yarlıkadı: ... *ortada hükmetti ... ve Nirvana'ya haşmetle vardı. Kāşyapa Burkan gün batısında hükmedip Nirvana'ya haşmetle vardı* M 6 / 1-4.

yoķaru: yukarı (EUTG)

tengri tengrisi burķanning edgü atın küsin işidip alķu etüzinteki tü tüpleri barķa **yoķaru** turdı: ... *Tanrılar Tanrısı Burkan'ın bu türlü iyi adını, şöhretini işitince bütün vücudundaki kılların uçları hep yukarı dikildi* M 13 / 22-26.

taşğaru: dışarı, dışarıya (EUTG)

ol tıltağın avış tamu otı **taşğaru** önüp divdat toyınağ tirigde yörgep tartıp avıç tamuķa kigürdi: *Bu sebepten Avici cehenneminin ateşi dışarı çıkıp rahip Devadatta'yı canlı canlı sardı ve çekip Avici cehennemine soktu* M 57 / 29-31.

1.1.1.2.3.2. Zaman zarfları

Bir oluş ve kılışın zaman içinde yerini göstermeye yarayan zarflardır (Banguoğlu, 2019: 374). Zaman bildiren isimlerin kullanımı *Maytrisimit*'te işlektir.

tün: gece (EUTS)

kün: güneş, gün, zaman, vakit (EUTS)

amtı biş ay **tün (kün)** uluğ ilig ezrua tēngr(i) (iliği)nge: *Şimdi (ise) beş ay, gece ve gündüz Benares şehrinde büyük hükümdar, tanrılar hükümdarı Indra'ya ...* M 7 / 23-25.

kin: sonra, gelecek (EUTS)

kin kelteçi burķanlarığ yime körmezler: *İleride gelecek olan burkanları da görmezler* M 70 / 38-39.

anġ **kin** toġurmuş anasın (ölürgeli) (saġın)tı .. anı körüp tükel ... bükün bel(gülüg)
boltı: *İlk önce kendisini doğuran anasını (öldürmeyi tasarladı). Bunu görüp mükemmel*
... bugün zuhur etti M 58 / 26-29.

yügerü: şimdi, hâlen (EUTS)

anta ötrü ayaġka tegimlig bodisvt tebrençsiz etüzin tütrüm teriġ dyan saġınç
yügerü kıllur: *Bunun üzerine hürmete layık Bodhisattva sarsılmaz vücudu ile derin*
istiğraka şimdi dalar M 39 / 3-6.

öngre: önce, evvelce, vaktiyle (EUTS)

biz **öngre** keyikçiler erdimiz erüş öküş keyik -erig isig özlerinte öġgi kıltımız: '*Biz*
vaktiyle avcı idik. Birçok geyik öldürdük...' M 78 / 28-30.

1.1.1.2.3.3. Hâl zarfları

Hâl / durum ifade eden zarflardır. “Bütün hâl bildiren sıfatlar ile bazı isimlerin eşitlik ve vasıta hâli eki almış şekilleri hâl zarfı olarak kullanılabilir.” (Eraslan, 2012: 223). *Maytrısimit*'te bu hâlin kullanımı işlektir.

neng: asla, hiçbir suretle (EUTS)

ilkideki çkrvrt ilig kanlar turgurmuş çşaptlıġ tor **neng** buzma: *Vaktiyle dünya*
hükümdarlarının vaaz ettikleri ahlak düzenini hiç bozma ... M 47 / 5-7.

terk: hemen, derhâl (EUTG)

terk ödün ulġadıp bedüp tükel bilge maytrı burġan nomınta toyın bolup arġant
kütinġa tegirler: *Hemen büyüyüp mükemmel hikmetli Maytrı Burkan dininde güçlü olur*
ve veliliġe ulaşırlar M 69 / 34-37.

1.1.1.2.3.4. Miktar zarfları

Bir kılış ve oluşun veya bir vasfın miktarını, derecesini belirten zarflardan olan (Banguoġlu, 2019: 372) miktar zarflarının hepsi türemiş ad yapısındadır. Kullanımı seyrek (bkz. 1.2.).

1.1.1.2.3.5. Soru zarfları

Soru zarfları fiilleri çeşitli yönlerden soru yoluyla niteleyen zarflardır (Eraslan, 2012: 237). Metinden tespit edilen basit yapıdaki örnekleri şunlardır:

ne: ne, nasıl (EUTG)

antağ körksüz kılinçlıg erserler tağı **ne** ayıtmış kergek: ... *böyle çirkin amelli olurlarsa artık bayağı ve alelade (insanları) sormak gerekir mi?* M 58 / 11-12.

tağı **ne** ayıtmış kergek adan adan ol ödteki tınlıglarınğ körksüz kılinçların yime (ö)k açataştru atlıg ilig kan erdi: ... *ve artık bu devirdeki çeşitli yaratıkların çirkin amellerini sormaya ne hacet ve yine Ajātaştru adlı bir hükümdar vardı!* M 58 / 41-44.

qanta: nerede (EUTG)

bir baqar tenginçe edim tavarım yok biş yüz baqar tağı **qanta** (b)ulğay: *Bir bakırlık dahi malım mülküm yok. 500 bakırı olsun nereden bulayım* M 11 / 12-14.

1.1.2. Alıntı Adlar (Yabancı Dillerden Geçen Adlar)

1.1.2.1. Yabancı Kavram İşaretlerinden Oluşan Cins Alıntı Adlar

(Kök)türkçeden günümüze değin farklı kültür ve uygarlıklarla siyasi, ticari, sosyal, dinî⁵ açıdan ilişki kuruldukça dildeki ödünçleme sayısı gün geçtikçe artmıştır. “Farklı kültürlerle çeşitli değişkenler açısından etkileşim içinde olan Türkçe kavramları işaretlerken alıntı sözcük yolunu da kullanmaktadır.” (Çoban, 2019: 299).

Maytrisimit metni, Sanskritçeden Tohorcaya, Tohorcadan da Eski Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Dolayısıyla bu dillerden geçen kelimeler çoğunlukta olmasıyla birlikte Çince, Süryanice, Soğdca, İranca, Sakaca ve Moğol dilinden alıntılanmış kök ve köken hâlindeki kavram işaretlerine de rastlanılmaktadır. Tespit edilen 345 ± yabancı sözcük bunulmaktadır.

açani (< Skr. *ājāneya*): soy, soylu, ırk, soylu kök, imtiyazlı (EUTS)

açani atların yaratmış altunluğ kaṅğlıd(a): *Cins atların koşulduğu altın bir arabada...* M 35 / 6-7.

⁵ Eski Uygur Türkçesinde kullanılan Budist ve Manici çevreye ait dinî terimler için bkz. Hacer Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*, 1. b. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

buyan (< Skr. Moğ. **punya**): sevap, iyi amel, kut; saadet, mut, sevap (EUTS)

bu **buyan** tüşinte yidleg burğan qutın bulzun közünür etüzi igsiz bolzun: *Bu dinî sevap sayesinde Yidleg Burkanlığa erişsin, hâlihazırdaki vücudu hastalıksız olsun* M 19 / 56-57.

nırvan (< Skr. **nervân**): Nirvana, değersiz bir sükûnet (EUTS)

men barıp toyın dıntar bolup **nırvan** yolın tileyür men: *Ben varıp rahip olmayı ve Nirvana yolunu bulmayı arzu ediyorum* M 47 / 9-10.

nom (< Soğd. **nom**. Yun. **nomos**): tanzim, hürmet, saygı (AEDPL)

nom işidip **nom** bitig bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün: *Vaazi dinleyip dinî eserleri yazdığı için elbise, ayakkabı ve yiyecek içecek gibi sadaka verdiği için...* M 50 / 6-8.

samar (< Skr. **samādhi**): geçit, nazar (EUTS)

boşğutsuz tözün tınlıg kim alku nızvanılarağ arıtı alımış alku dyan **samar**lar öze erk türk: ... *öğrenmeyen asil yaratık vardır bu, bütün istiğraklara hâkim olmuştur* M 2 / 45-47.

tsuy (< Çin. **tsui**): günah, suç, kabahat (EUTS)

erserler kılmış **tsuy**ların irinçülerin tijit kşanti kılu öğrenmiş erserler: *İşlenmiş günahlarını itiraf etmeye (ve onlar için) af dilemeye alışmış olanlar...* M 74 / 25-26.

tijit (< Skr. **desita**): tövbe, bağış (EUTS)

kılmış tsuyların ökünü **tijit** kşanti kılu öğren(-miş erser)ler: *İşlenmiş günahlarını itiraf edip af dilemeye alışmış (iseler)...* M 71 / 27-28.

qamağ (< Orta Far. **hamāg**): bütün, hep

qamağ şazın küzetdeçi qutlar vahşikler nivaziki tenğrilerke **qamağ**ka tüzü öng ülüg bolzun: *Bütün din koruyucusu iyi ruhlar ile ilahlara, hepsine tamamıyla birinci kısım bağışlanmış olsun!* M I / 53-56.

vyakran (< Skr. **vyākaraṇa**⁶): Burkancılıkta dokuz veya on iki kitaptan biri

terk vyakran **ulatı** şastrlarığ adırtlayı uқтаçı vaybajiki aryaçintrı bodisvt kş'i açarı yaratmış: *Çabucak vyākaraṇa ve śāstraları mufassalan anlayan Vaibhāṣika tarikatinden olan üstat Āryacandra Bodhisattva'nın genişleterek çevirdiği**... M 38 / 50-53.

1.1.2.2. Yabancı Kavram İşaretlerinden Oluşan Kişi Adları

Uygur Dönemi'nde özellikle çeşitli dinlerin etkisiyle dile giren kişi adları oldukça fazladır. *Maytrisimit*'in yazılma amacı, din kaidelerini yazıya geçirerek sevap kazanmak olması sebebiyle Budizm dininde ilahî güç vasfında olan kişilerin adları çok fazla geçmektedir. Kişi adları genellikle Sanskritçe kökenlidir.

burқан (= Skr. **buddha**, <Çin. +b'uat(=fo)+қан): Burkan

қарунгриві (< Skr. **Karunagriva**): Karunagriva

сангабтри (< Skr. **Sanghabhadra**): Sanghabhadra

gunaprabi (< Skr. **Gunaprabhā**): Gunaphadra

manorati (< Skr. **Manoratha**): Manoratha

kim yime taķı teŋgri teŋgrisi **burқан** nırvanķa barmıŗta kin şazanta uluğ tusu kıltılar .. enetkek ilteki vaybaş şastar yaratdaķı **қарунгриві сангабтри gunaprabi manoratide** ulatı baқşılar қutıŋa yükünür men: ... ve yine *Tanrılar Tanrısı Burkan Nirvana'ya ulaŗtıktan sonra dine hizmet etmiş, Hindistan'da Vaibhāṣika eserleri telif etmiş olan Karunagriva, Sanghabhadra, Gunaphadra ve Manoratha'dan başka öteki üstatların asaleti önünde eğilirim* M 3 / 43-48.

maytrı (< Skr. **Maitreya**)

menıŋ kiçigde berü yıǵmıŗ řazǵanmı(ŗ) edim tavarım erdi erser .. anı alķu tözün maytrı birle soķuşup: *Benim küçüklüğümden beri biriktirdiğim, kazandığım ne malım mülküm var ise bunun hepsini Asil Maytrı'ya rastlayıp...* M 10 / 27-30.

⁶ Eski Uygurcada “gramer” karşılığı olarak kullanılan ifadedir. Detaylı bilgi için bkz. Murat Elmalı, *Eski Uygurca Dil Bilgisi Terimleri vibakti-samaz*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

1.1.2.3. Yabancı Kavram İşaretlerinden Oluşan Yer, Boy, Kavim, Millet, Devlet Adları

Yabancı kavram işaretlerinden oluşan yer adları Türkçe sözcüklerle birlikte kullanılıp yer adı yapmaktadır. Metindeki tespit edilen örnekleri şunlardır:

agnidiş (< Skr. **Agnideşa**): Agnideşa ülkesi

en(e)tkek (< Soğd. *'yntk'k): Hint, Hindistan

içtin singar burkan nomın taştın singar sekiz vityasatan şastarlarağ adırtlayı uқтаçı **agnidiş** uluşta toğmış aryaçntr bodisvt kşi açarı **entkek** tilint(in) tohrı tilinçe yaratmış: *İçeride Burkan dinini, dışarıda on sekiz Vidyāsthānaśāstraları ayırt ederek anlayan Agnideşa ülkesinde doğmuş olan üstat Āryacandra Bodhisattva'nın Hint dilinden Tohor diline değiştirerek...* M 87 / 13-18.

himavanti (< Skr. **Havimati**): Himalaya

bağirati (< Skr. **Bhagiratha**): Bhāgīratha

kapilvastu (< Skr. **Kapilavastu**): Kapilavastu

ğaudam (< Skr. **Gautama**): Gautama

şaki (< Skr. **Śakya**): Śakya

himavanti tağnınğ yinğakınta **bağirati** atlığ ögüz kıdığınta **kapilvastu** atlığ kūsencig körkle balık bar.. ol balıkta çkrvrt ilig kanlarnınğ keziginte tiziginte **ğaudam** oğuştn- (t)özdin belgürmiş kamağ **şaki** tözlüg budun buğun öze erklig türklüg şudotan atlığ hormuzta tengrike yüleşi ilig kan bar: *Himalaya Dağı cihetinde Bhāgīratha adlı ırmağın kıyısında, Kapilavastu adlı şirin ve güzel bir şehir vardır. Bu şehirde Cakravartin hükümdarları silsilesinde, Gautama sülalesinden, soyundan zuhur etmiş, bütün Śākya soyundan olan boy üzerine hükmeden Şuddhodana adlı, Tanrı Ezrua'ya benzeyen bir hükümdar vardır* M 13 / 41-51.

1.2. TÜREMİŞ ADLAR (*İng.* Derived Noun, Derivative; *Alm.* Abgeleitetes Nomen; *Fr.* Nom Dérivé; *Osm.* müştak isim)

İsim ya da fiil kök ve gövdelerinden çeşitli yapım ekleriyle genişletilmiş unsurlardır (Eraslan, 2012: 120). Eski Uygur Dönemi'nde dinsel metinlerde ve öteki alanlardaki belgelerde Türkçenin bütün olanaklarından yararlanılarak türetmelere gidilmiştir. Bu dönem türetmeler dönemi olarak da kabul edilmektedir (Aksan, 2014: 28; Aksan, 2018: 52).

1.2.1. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Yapılmış Adlar

İsimden isim, sıfat ve zarf mahiyetinde gövdeler türetilerek yapılan adlardır. İsimden isim yapım ekleriyle yapılan adlar, *Maytrisimit*'te oldukça işlektir (*bkz.* ikinci bölüm, 1.1.1.1.).

çim+gen: çimen (EUTG)

tağ töpüsinte mrkt erdni önglög yılınçğa yumşak erdnilerig töşep urmış teg ölenğ **çimgen**leri erür: *Dağ tepesinde marakata ve ratna-renkli *yumuşak mücevherleri döşemiş, koymuş gibi ıslak çayırıları vardır* M 55 / 21-24.

ka+daş: arkadaş, akraba (EUTS)

alku sansar içinte ol antağ tınlığ oğlanı yok kim mening ögüm kaŋgım kam **ka**daşım bolmadılar erser: *Bütün Samsāra içinde benim anam, babam, kardeşim ve akrabam olmamış olan hiçbir kimse yoktur* M 33 / 43-47.

ört+en: alev, ateş (EUTS)

ol emgekke süngükümüzke tegi etimiz yinimiz yarılır yırtılır **örtenür** yalar: *Bu ıstıraptan kemiğimize kadar etimiz, derimiz yarılır, yanar, alev alır* M 61 / 6-8.

• Metinde tespit edilen **belirsiz zamirlerden** bazıları isimden isim yapım ekiyle oluşmuş ad sınıfındadır:

adınağu (< adın+ağu): başka, başkası (EUTS)

öngre yalaŋguk (ajunınta) (erken) vr(h)ar sengrem sa(nlıg) (sengik) (aşın) içgüsin yidimiz (yungladımız) (**adınağu**ka) birdimiz: ... vaktiyle insanlar (aleminde iken) manastırlara ait (yiyecek) ve içeceği yedik, (sarf ettik ve başkasına) verdik M 62 / 1-5.

ikigü (< iki+gü): her ikisi (EUTG)

maytrı burķan //- ... bular **ikigü** mening //- ...: *Maytrı Burkan ... bunların her ikisi de benim...* M 97 / 6-7.

amtı yine tükel bilge (burķan)nıng yırtınçü yir suvda (belgürmişin) uķup işidip ķadaşı ... (bir)le **ikigü** dkşnapt (iltin) yine maġat ilke kelirler: *Şimdi gene, mükemmel hikmetli Burkan'ın dünyada (belirdiğini) görüp, anlayıp, işitip arkadaşları ile her ikisi Dakşināpatha ... yine Magadha ülkesine gelirler* M 8 / 31-36.

barça (< bar+ça): bütün, hep (EUTG)

al(ķu) ed tavar **barça** tolp ķarılsar alp bulġuluġ ķişı etüzin bulmışım yoksuz bolġay: ... *bütün mal mülk, hepsi birbirine karışınca bulunması güç insan vücuduna ulaşmış olmam boşuna olacak* M 1 / 13-26.

tört erdnilig yarataglaġ sekiz tümen dört mıng kent uluşlarda **barçada** baştın açsız kızsız kısisız kavırsız yağsız börisiz: ... *dört cevherle mücehhez 84000 şehrin hepsinden üstün, tok, dertsiz, hür müstakil, düşmansız, minnetsiz...* M 3 / 14-18.

• **Niteleme sıfatı** yapısındaki kimi sıfatlar, isimden isim yapım ekleri alarak gövde oluşturmıştır:

yaġız (< yaġ+ız): esmer, doru renkli, yiġit (KBS)

ança sav yarlıķaduk(ta) yitiñsiz yitiz **yaġız** yir tebreyür: *Bunca sözleri buyurdukta erişilemeyecek kadar yüksek olan yağız yer titrer* M 48 / 22-23.

adınçıġ (< adın+çıġ): başka, başkaca, özel, seçkin, mümtaz, üstün derecede, hayrete değer, şaşırtıcı (EUTS)

alķu adada (ķutġar)ġuķı **adınçıġ** tengri tengrisi burķan körmedin ölür men: ... *bütün tehlikelerden kurtaran, harikulade Tanrılar Tanrısı Burkan'ı görmeden öleceğim!* M 16 / 8-9.

edgü (< ed+gü): iyi, üstünlük (EUTS)

sevinü küler yüzün badari braman inçe tip tidi .. **edgü edgü** tözün oġlum anġsız inç artuķ **edgü** erdim: ... *Sevinçle, güler yüzle Badhari Brahman şöyle dedi: 'İyi, iyi! Asil oğlum! Ben çok sakın, pek iyi idim* M 9 / 3-5.

- **Sıra sayısı** belirten sıfatlar türemiş ad yapısındadır:

ikinti (< iki+nti): ikinci

üçünç (< üç+ünç): üçüncü

bir onğalı utğuraķ uluşta turmışlar.. **ikinti** titr  (ke)lmiş uluşta turmışlar .. **      ** ip nız(vanı)... yarlıķadılar: *Birincisi: vazıh ve m  kemm  l (olan) bir ülkede olanlar. İkincisi: gerçek gelmiş (?) bir ülkede olanlar.           : ... ihtiras ... buyurdular* M 46 / 18-21.

törtünç (< tört+  n  ): dördüncü

maytrısimit nom bitigde tigin   ge atınga abişık kılmaķ atlığ **törtünç**   l  ş tükedi: *Maytrısimit (adlı) din kitabında 'Burkan hilafeti adını takdis etmek' adlı dördüncü bölüm bitti* M 27 / 26-29.

bişin   (< biş+in  ): beşinci

(bu) **bişin  ** boşğutsuz arħant dı(ntar) erür: *Bu, beşinci öğrenmeyen, velidir* M 2 / 22-23.

- *Maytrısimit*’te seyrek kullanılan, asıl sayıların   zerine /+Ar/ eki getirilerek yapılan **  leştirme sayı sıfatları türemiş ad** yapısındadır:

birer (< bir+er): tek tek, tane tane, birer

bu yağız yir   zeki çoğ topraķ **birer** evin sanağalı .. nenğ mununğ bilge biligininğ sanın saķıřın alğalı: *Bu kara toprak üstündeki tozlar tane tane sayılabilir. (Fakat) bunun bilgisinin sayısını, adedini almak hiç (mümkün değildir)* M 38 / 26-29.

- İkid  n başlayarak bir sıra asıl sayı sıfatlarına /+AGU/ eki getirilerek yapılan **topluluk sayı sıfatlarının** metinden örnekleri türemiş ad yapısındadır:

    g   (<    +eg  ):     

bular **    g  ** k  k   alıķdak(ı) (yo)l  a u  a kelip: *Bu      gökteki yol boyunca uçarak geldiler* M 7 / 8-10.

• /+çA/ eşitlik ekinin başlıca iki işlevi bulunur: çekim eki işlevi ve yapım eki işlevi. Çekim eki işlevi ile bir tür zarf şeklidir fakat yapım eki işleviyle kullanıldığı kelimelerle kalıplaşıp isimden isim yapım eki işlevi görür ve gövdeler türetir (Alyılmaz, 2020: 23; Eraslan, 2012: 152-153). Metinde **belirsiz sıfat** yapısındaki /+çA/ isimden isim yapım ekini almış kimi adlar türemiş ad yapısındadır:

munça (< bu+n+ça): bunca, bu kadar (EUTG)

bu **munça** türlüğ tsuyluğ yazukluğ tınlığlar alku raurap tamuda toğarlar: *Bunca günahkâr yaratıklar hep Raurava cehenneminde doğarlar* M 83 / 21-23.

neçe (< ne+çe): nice, her ne kadar (EUTG)

neçe yime tömke biliglig erser inçip etüzin artuk saklanu tutar: *Her ne kadar cahil ise de (?) gene vücudunu pek fazla korur* M 2 / 12-14.

• **Soru sıfatı** yapısındaki anlamlı ögelerden bazıları metinde isimden isim yapım ekleriyle türemiştir:

neçe (< ne+çe): ne kadar (EUTG)

kaç (< ka+ç): kaç (EUTG)

neçe ür kış anta bolur yime ne türlüğ emgek teginürler: *Ne kadar zaman orada kalırlar ve nasıl acı çekerler?'* M 81 / 12-13.

(tö)zünüm **kaç** yanglığ maytrı (bodisvt) ... (te)ngriler: *Asilim, kaç çeşit... Maytrı (bodhisattva) ... tanrılar...* M 36 / 30-32.

• **Hâl zarfı** yapısındaki kimi zarflar isimden isim yapım ekleriyle türemiştir:

ança (< an+ça): o kadar, bu şekilde (EUTG)

ança sakınç sakıntukta ikile olarnı ayığ kılınçlığ yil tokıp uluğ tamularda kemişür: *Böyle düşündüklerinde, tekrar bunları, kötü amellerin rüzgârı yakalayıp büyük cehennemlere fırlatır* M 70 / 23-26.

barça (< bar+ça): bütün, bütünüyle, tamamıyla (EUTG)

muna ertimlig etüzümüz ertip barsar al(ku) ed tavar **barça** tolپ qarılsar alp bulguluğ kişi etüzin bulmışım yoksuz bolğay: *İşte bu fâni vücudumuz göçüp gidince ve*

bütün mal mülk, hepsi birbirine karışınca, bulunması güç insan vücuduna ulaşmış olmam boşuna olacak M I / 12-16.

- Metinde tespit edilen **miktar zarfları** türemiş ad yapısındadır. İsimden isim yapma ekiyle oluşanlar:

azkıya (< az+kıya): azıcık (EUTG)

ançakıya (< ança+kıya): azıcık (EUTG)

bu muntağ tü(rlüg) emgeklerig körüp **azkıya ançakıya** yime ajunlarığ ögmez men alķamaz men: ... *bunca acıları görüp varlık şekillerinden birazını olsun övmem; nerede kaldı ki hepsini öveyim!* M 85 / 54-56.

- **Yer yön** zarflarının bazıları türemiş ad yapısındadır:

alt (< al+t): alt (EUTG)

üst (< üs+t): üst (EUTG)

üstün tengri yirinte **altın** yalangıķ etüzinte uiatı nırvanlıg orun bultaķı bolur: ... *yukarıda tanrılar yerinde aşağıda insan vücudunda vb. Nirvana yerini bulur* M 54 / 22-24.

1.2.2. Fiilden İsim Yapım Ekleriyle Yapılmış Adlar

Fiilden isim yapım ekleriyle yapılmış adların kullanımı *Maytrisimit*'te oldukça işlektir (*bkz.* 1.1.1.2.).

bilig (< bil-ig): bilgi (EUTS)

tavranmak bolmasar **bilig** köngül bolmaz.. **biligsiz bilig** bolmasar tavranmak bolmaz .. **biligsiz bilig** öçser tavranmak öçer.. tavranmak öçser **bilig** köngül öçer .. **bilig** köngül öçser at öng öçer: *Davranmak olmasaydı şuur olmazdı. Cehalet olmasaydı davranmak olmazdı. Cehalet sönse davranmak söner. Davranmak sönse şuur söner. Şuur sönse ad ve renk söner* M 44a / 22-25.

taķı (< taķ-ı): dahi, ve, kaldı ki, nihayet, bundan başka (EUTS)

takı yime edgü aşay küçinte uvutluğ uyatlıg bolurlar: ... *ve yine iyi niyet sayesinde terbiyeli ve edepli olurlar* M 59 / 7-8.

orğak (< or-ğak): orak (EUTG)

amarıları yime örtlög yalınlıg yivt- **orğak**lar öze kұrşayur yörgenür): *Bazıları da alevli... oraklar ile çevrilir* M 83 / 39-41.

• **Belirsizlik zamiri** yapısındaki kimi adlar fiilden isim yapım ekiyle oluşmuş türemiş addır:

adın (< ad-ı-n / ad-a-n): başka, başkası (EUTG)

ır ırlasar adnağū taplamağūluğ taqşut sav taqşurmazlar .. sekizinç **adannıñ** edğüsinge küni köñgöl turğurmazlar **adannıñ** asağınğa t(ususınğa) ... nu ög-...: *Şarkı söylemeler başkalarının hoşuna gitmeyecek bir şarkı söylemezler. Sekizincisi: Başkasının iyiliği için kıskançlık duyguları beslemezler. Başkasının yararına ...* M 32 / 3-7.

biz öñgre kişi ajunıta erken **adın** amrağın amranmağ oğrınta eren s vın işile(rke) ... işiler savın erenke / t-...: *'Biz vaktiyle insanlar âleminde iken başkasının sevgilisini sevmek sebebiyle erkeklerin sözlerini ... kadınların sözlerini erkeklere ...* M 107 / 17-21.

alqu (< alq-u): bütün, hep (EUTG)

alqu işleyü tükedimiz: *Hepsini çalışarak bitirdik* M 12 / 29-30.

uqğuluğ törülerig **alqu** uqtı bilti: *Bilinmesi gereken düzenlerin hepsini anladı, bildi* M 13 / 16-17.

ög karnıta toğa teglök toğar irinç çığay körgeli körksüz **alquka** aq bolur: *Ana karnından kâr olarak doğar; fakir, zavallı ve bakılmayacak kadar çirkin; herkes tarafından nefret edilir* M 85 / 24-26.

• **Niteleme sıfatı** yapısındaki sıfatlardan bazıları türemiş ad şeklindedir:

yavlaq (< yavla-q): kötü, pek, düşmanlık (KBS)

ança ... burğan qutı kim qop... qamağ ayığ **yavlaq** törülerig yıdı yoqı birle üzmelemiş bolur: *Burkanlık ki bütün kötü ve fena unsurları, teferruatına kadar hepsini yok etmiş olur* M 48 / 14-18.

bertük (< bert-ük): sakat (EUTG)

iglig kemlig **bertük** beçel tınlıqlarığ açınсар: ... hasta, bereli, sakat yaratıklara ihtimam etseler, acısalar... M 52 / 52-53.

bedük (< bedü-k): büyük EUTS

adgar atların yaratağlağ körtle kaṅhlılar uluğ **bedük** ud inḡek boğalar kuduz öküzler: *Aygır atların koşulduğı güzel arabalar; büyük, iri sığırlar, inekler, boğalar, yabani öküzler* M 12 / 1-3.

• Tam sayıların bir parçasını gösteren **kesir sayı sıfatlarından** metinden tespit edilen örneği fiilden türetilmiş isim yapısındadır:

yarım (< yar-(ı)m): yarım (KBS)

taḡı yime ol kidin otrasınta **yarım** bire kiṅ **yarım** bire teriṅ dört erdnin itilm(iş) çldar atlıg yul bolur: ... ve yine o *evlerin ortasında yarım mil genişliğinde, yarım mil derinliğinde dört cevher ile tanzim edilmiş Jaladhara adlı bir göl vardır M 31 / 7-11.

• **Belirsiz sıfat** yapısındaki bazı adlar da türemiş addır:

kop (< ko-p): bütün, hep (KBS)

kop ajuntaḡı etüzin ayayu ağırlayu yinçürü yükünü teginür biz: ... *bütün âlemlerdeki vücutları ile hürmet ederek biz aciz kullar secde ederiz* M 5 / 60-61.

• **Yer yön zarflarından** bazıları fiilden isim yapım ekleriyle türemiştir:

ara (< ar-a): ara, arasında (EUTG)

ağar uvin udımış tınlıḡlar **ara** yalıṅguz oduḡsaḡ ol ermiş: '*Ağır ihtiras uykusuna dalmış yaratıklar arasında yalnız o uyanık idi!*' M 13 / 33-34.

• Metinde tespit edilen **miktar zarflarının** tamamı türemiş ad yapısındadır. Fiilden isim yapma ekiyle oluşanlar:

artuḡ (< art-uḡ): fazla, çok (EUTG)

neçe yime tömke biliglig erser inçip etüzin **artuḡ** saḡlanu tutar: *Her ne kadar cahil ise de (?) gene vücudunu pek fazla korur* M 2 / 12-14.

- Metinde **zaman zarfı** yapısındaki kimi zarflar türemiş addır:

aşnu (< aşn-u): önce, evvelce (EUTS)

ötrü (< ötr-ü): sonra, o zaman (EUTS)

ançulayu yime tükel bilge maytrı burķan nırvanķa bargalı saķınur aṅ **aşnu** (kiç)ig tıtsısın nırvanķa ıdıp kin timin ök özi nırvan bulu yarlıķar .. **ötrü** tükel bilge maytrı burķan törtünç dyan (teng)ri yirinteki dyan saķınç(tı)n inip: *Tıpkı bunun gibi mükemmel hikmetli Maytrı Burkan da Nirvana'ya varmayı tasarlar, en küçük öğrencisini Nirvana'ya gönderir, sonra hemen bizzat kendisi Nirvana'yı haşmetle bulur! Sonra mükemmel hikmetli Maytrı Burkan, dördüncü istiğrak tanrılar yerindeki istiğraktan kalkar* M 87 / 5-12.

amti (< am-tı): şimdi (EUB)

anın **amti** türk yigit erken kıayu erser bir nom bitig bititelim: ... *bundan dolayı şimdi gücümüz, kuvvetimiz yerinde iken hangisi olursa olsun bir din kitabı yazdıralım* M I / 16-18.

- **Hâl zarfı** yapısındaki kimi adlar fiilden isim yapım ekleriyle türemiştir:

basā (< bas-a): sonra, art (EUTG)

taķı yime antada **basā** öküş türlüğ nom bitig(ig) bititdiler .. yaratdılar sakntili ...- // şuri gotiki matraçiti aşvağō(sata) ulatı bodisvt baķşılar (ķut)ıṅga ayayu ağırlayu yinçürü yükünür men: ... *ve bundan sonra birçok din kitapları yazdırmış, telif etmiş olan Skandhila, Şūra, Godhika, Mātrceta ve Aşvaghoşa'dan başka diğer üstat bodhisattvalar asaletine hürmetle secde ederim* M 3 / 49-58.

1.3. BİRLEŞİK ADLAR (*İng.* Compoud Noun; *Alm.* Zusammengesetztes Nomen; *Fr.* Nom Composé; *Osm.* mürekkep isim, ism-i mürekkep)

Birleşik kelime; en az iki kelimedenden oluşur ve bu iki sözcüğün kendi kavramları dışında yeni bir kavramı karşılamak üzere Türkçenin söz kalıplarına uygun bir biçimde belirli yollarla ses, biçim ve anlamca bitişip kaynaşarak yeni bir kelime kalıbına girmiş şeklidir (Gülensoy, 2019: 516). Bunların bir kısmı birleşik isim bir kısmı da birleşik

fiilden oluşur. *Maytrısimit*'teki birleşik adlar, “ad tamlaması yapısındaki adlar” ve “sıfat tamlaması yapısındaki adlar” şeklinde incelendi.

1.3.1. Ad Tamlaması Yapısındaki Adlar

Genel anlamlı dil öğelerinden biri olan belirtisiz isim tamlamaları, birçok dilde olduğu gibi Türkçede de isim yapma yollarının başında gelir; genelde bir nesnenin, türün adı gibi kullanılırlar (Alyılmaz, 1994: 19). Belirtisiz isim tamlamaları, iki ismin birbirine ilgi eki olmadan bağlanmasıdır ve birleşik isim grubuna dahildirler. Tamlayan / belirten / yardımcı unsur eksiz durumda yani sıfır biçim birim (Ø), tamlanan / belirtilen / asıl unsur iyelik ekli isimdir. Belirtisiz isim tamlamaları öğeleri arasında belirtili isim tamlamaları gibi geçici değil, kalıcı / devamlı bir ilişki vardır (Özkan ve Sevinçli, 2019: 29). *Maytrısimit*'te tespit edilen ad tamlaması yapısındaki birleşik adlar şunlardır:

ilig+Ø kan+Ø: hükümdar (EUTG)

yir+Ø suv+Ø: yeryüzü, dünya (EUTG)

(tigin) öge atınğa tegip burkan çkrvrt **ilig kan yir suv**da belgürer: ... *veliaht adına ulaşp (yani: Şakyamuni'nin halefi olup) bir burkan, dünya hükümdarı (olarak) dünyada zuhur eder* M 8 / 41-43.

öz+Ø yaş+Ø: ömür (EUTG)

ertimlig turur . . **öz yaş** kentü ürlüksü(z) menğüsüz erür: ... *fânidir; hayatın, ömrün kendisi daimî ve ebedî değildir* M I / 1-2.

tengri+Ø yer+i: tanrılar dünyası

anın amtı (bi)lge bakşı uluğ ilig ezrua **tengri yir**inte toğğalı arığ erzün: *Bu yüzden şimdi hâkim, büyük hükümdar Erzuanın tanrılar dünyasında doğmak için temiz olsun* M 12 / 12-14.

raurap+Ø tamu+Ø: Raurava cehennemi

bu munça türlüğ tsuyluğ yazukluğ tınlığlar alku **raurap tamu**da toğarlar ...: *Buna günahkâr yaratıklar hep Raurava cehenneminde doğarlar* M 83 / 21-22.

⁷ Ad tamlaması yapısındaki adların ve sıfat tamlaması yapısındaki adların birleşik ad yapma konusunda detaylı bilgi için bkz. Semra Alyılmaz, “Türkçede Birden Fazla Anlam Ögesiyle (Sentaktik Yolla) Kavramların İşaretlenmesi”, *Ç.Ü.T.A.D.*, 2018, C. 3, S. 1, ss. 11-25.

1.3.2. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Adlar

“Bu tür tamlamalar, varlıkların durumlarını, biçimlerini, renklerini kısacası nasıl olduklarını bildiren niteleme sıfatlarının bir isimle birlikte kullanımından oluşmaktadır. “Niteleme sıfatı + isim” kuruluşundan oluşan bu tür tamlamalar netice itibariyle genel anlamlı bir kelimeyi, kelime grubunu (ismi) ifade ederler.” (Alyılmaz, 1994: 20).

isig öz: hayat (EUTG)

m(u)nta turmış buyan edgü kılinç öng ülüg evirer men anğilki teŋgri burķanning **isig özin** satağ yuluğ birip satağın almış nomluğ erdnig küzetdeçi ezrua hormuzta vişnu mheşvri tört mharaçlarda ulatı: *Bundan hâsıl olan sevabın birinci kısmını, anne Tanrı Burkan'ın kendi hayatını, feda ederek satın aldığı ve din cevherinin koruyucusu olan Ezrua, Hormuzta, Vişnu ve Maheşvara adlı dört büyük hükümdara bağışlarım* M I / 47-53.

bükün: bugün (M)

men **bükün**te inaru ölü ölginçe çşapat tamğa arığ küzedür men: *'Bugünden itibaren ölüncüye kadar Şila Mudrâ'yı ('ahlâk mühürü') muhafaza edeceğim.'* M 18 / 7-9

ķaraķuş: karakuş (EUTS)

vijir tumşukluğ ķarga ķuzgun **ķaraķuş** teglügenler kelip buza butarlayu etimizni yinimizni üzüp iskep tançu tançu yiyürler: *Elmas gagalı karga, kuzgun, karakuş ve akbabalar (?) gelip tahrip ederek etimizi, derimizi parçalayıp, parça parça yerler; acı çekeriz* M 78 / 20-24.

yangı kūn: yeni gün

yangı kūn küsençig körünç birle tuşar: ... *'yeni günde' arzulanan piyese tesadüf edecektir* M 104 / 9-10.

2. FİİLLER / EYLEMLER (*İng.* Verb.; *Alm.* Verb, Verbum, Zeitwort; *Fr.* Verbe; *Osm.* fiil)

Fiiller iş, oluş ve hareketleri karşılayan sözcüklerdir. Fiil kök ve gövdeleri anlamlı ancak isimler gibi tek başına kullanılmayan dil birlikleridir. Türkçede sözcük türleri arasında fiillerin belirleyici ve önemli bir yeri vardır. Türkçedeki fiillerin çoğunluğu Türkçe kökenlidir (Gülensoy, 2019: 558; Hengirmen, 1999: 169). *Maytrısimit*'teki fiiller; “basit fiiller”, “türemiş fiiller” ve “birleşik fiiller” alt başlıklarında incelendi.

2.1. BASİT FİİLLER

Kök hâlindeki fiiller basit fiillerdir. Yapım eki almadıkları için anlamını ve yapısını bozmadan parçalanmazlar (Gülensoy, 2019: 558). *Maytrısimit*'te tespit edilen basit fiiller şunlardır:

is-: el koy-

er at kıl künglerinin aş ton yigü içgülerin **istiler**: ... *yiyecek, içecek ve giyeceklerine el koydular* M 75 / 54-55.

yal-: alev al- (M)

yori⁸: yürü-, dolaş- (M)

tokı-: vur-, döv- (M)

ti-: de-, söyle- (M)

körüngler beglerimiz munta toğup örtenür **yalar** biz .. başşı boltaçılar açarılar öngre **yori**yur biz yang udu tıtsı boltaçılar örtlüg yalınlig etüzin örtlüg çomaklar tut(a) bizni **tokı**yur inçe tip **ti**yürler: *Bakın beylerimiz! Burada doğup alev alev yanıyoruz. Hoca ve üstat olan bizler önde gidiyoruz. (Bizi) izler bir biçimde de öğrenci olanlar! Alevli vücutları ile alevli sopalar tutarak bize vuruyorlar ve şöyle diyorlar* M 73 / 8-14.

aç-: aç- (M)

anınğ utlısın tüşin uzun ödün tegintimiz amtı (bizinğ) tsuyumuznı irinçümüzni **açar** biz yadar biz: *Bunun cezasını uzun zaman çektik. Şimdi günahlarımızı açıyoruz, yayıyoruz* M 74 / 36-39.

⁸ yori- eyleminin kökeni için bkz. Cengiz Alyılmaz, 2020. “yori- (...> yürü-) Eylemi Nereden Geliyor?”, *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 2020, S. I, ss. 1-19.

sor-: em- (M)

tumşukluğ tarmaqlağ boylar kel-/// tolp etüzümüzni **sor**arlar: *gagalı, pençeli vücutlar (?) (gelip) bütün vücudumuzu emerler* M 107 / 14-16.

qarı-⁹: ihtiyarla- (M)

öl-: öl- (M)

tay-: kay- (M)

erler **qarı**yurlar **öl**ürler **tay**arlar ikile belgülüg bolurlar: ... *insanlar ihtiyarlar, ölür ve göçüp giderler. İkinci bir defa (da) zuhur ederler* M 43 / 14-15.

yu-: yıka- (M)

anı men seki(z) ... tözün yulluğ suvin **yud**(um): ... *onu ben sekiz ... asil çayların suyu ile yıkadım* M 21 / 12-13.

2.2. TÜREMİŞ FİİLLER

İsim veya fiil köklerinden türetilmiş fiillerdir. Bu tür fiiller ekleriyle birlikte köklerine kadar parçalanabilirler (Gülensoy, 2019: 558). *Maytrısimit*'teki türemiş fiiller “isimden fiil yapım ekiyle yapılmış fiiller” ve “fiilden fiil yapım ekiyle yapılmış fiiller” alt başlıklarında incelendi.

2.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleriyle Yapılmış Fiiller

Cins ya da özel isimlerden geçişli veya geçişsiz fiil gövdeleri yapan eklerle yapılan isimlerdir (*b kz.* ikinci bölüm, 1.1.2.1.).

bediz+e-: süsle-, beze- (EUTS)

suv+a-: sula-, ıska et-; sıva- (EUTS)

şal çoj-... itser .. yapsar **suvasar** (y)örüng̃ (to)prağ tokısar **bedizeser**: *Bir kulübe ve bir... kursa, yapsa, sıvasa, açık renkteki bir toprağı karsa, boyasa...* M 51 / 1-2.

⁹ yaşlan-, koca-, ihtiyarla- anlamına gelen qarı- eyleminin üzerine gelen /-G/ eylemden ad yapma ekiyle biçim birim oluşturmaktadır. Bu ek, tarihsel süreç içerisinde düşmüştür. Bu ve bunun gibi (Kök)türk harfli yazıtlarda geçen eski Türkçe sözcüklerin kök / kökenleri için *b kz.* Cengiz Alyılmaz, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*, 1. b., Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015.

ant+ık-: yemin et-, ant iç- (EUTS)

satığ yul(uğ) oğrınta ant **antıktı**mız...: Alım satım esnasında (yalan yere) yemin ettik M 61 / 23-24.

bek+le-: bağla- (EUTG)

amarıları örtlög yalınlıg kızıl bakırlağ naralar içinte **beklenmiş**: *Bazıları kızgın, alevli, kızıl bakırlı cehennemler içinde bağlanmış...* M 68 / 19-20.

am+ra-: sev- (EUTS)

balıg başlıg kanlıg yinlig kençkiyesin iki emigi ikin ara kuçup sever **amrayur** erser: ... *yaralı, üstü başı kan içinde olan yavrucuğunu bağrına (iki memesinin arasına) basıp sevse...* M 33 / 20-21.

boş+u-: bağışla- (günahı), gider-, affet-, kurtar- (EUTS)

çok tsuyda yazukta **boşunu** ötünür biz: *Bütün günahlardan kurtulmayı diliyoruz* M 73 / 19-20.

2.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleriyle Yapılmış Fiiller

Fiilden fiil yapım ekiyle yapılmış fiiller, kelimenin türünü değiştirmeden türeten eklerle yapılır (bkz. 1.1.2.2.).

ko-d-: koy-, bırak-, terk et-, yerleştir- (EUTG)

amtı men ırteki kün ök orduğ karşığ **kodup** toyın dıntar bolayın: *Şimdi ben yarın hemen sarayı terk edip rahip olmak istiyorum* M 47 / 19-22.

yang-^gkur-: aksettir- (EUTS)

yinçge katunların^g külüşmek katğurşmak ünig kök kalık **yang^gkur**dı: *Zarif ve ilahî kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi* M 18 / 40-42.

bil-in-: bilin- (EUTG)

amtı yazukumuznı **bilinür** biz uğunur biz: *Şimdi günahlarımızı itiraf ediyoruz* M 73 / 17-18.

il-it-: götür-, sevk et- (EUTS)

anta ötrü brıngiki upasvami bu iki urılar badarı bramanıg ikidin yolayu tuta
ilitdiler: *Bundan sonra Bhrngika ve Upasvāmin, bu iki oğul Badhari brahmanı her iki taraftan yolunu keserek tuttular ve götördüler* M 12 / 32-35.

2.3. BİRLEŞİK FİİLLER

Birden fazla kelimenin birleşmesinden oluşan fiillerdir. *Maytrisimit*'teki birleşik fiiller, “isim + yardımcı fiilden kurulmuş birleşik fiiller”, “fiil – zarf-fiil - fiil şeklinde kurulmuş birleşik fiiller (betimlemeli / tasviri fiiller)” ve “fiil deyimleri” alt başlıklarında incelendi.

2.3.1. İsim + Yardımcı Fiilden Kurulmuş Birleşik Fiiller

“Kullanılışlarına göre yardımcı fiiller, aslî anlam ve işlevlerinden farklı mana ve işlevde kullanılan fiillerdir. Bu sebeple yardımcı fiiller ancak bir kelime veya bir kelime grubuyla birlikte kullanılan fiillerdir.” (Eraslan, 2012: 423).

İsimle *bol-*, *tur-*, *er-*, *kıl-* aslî yardımcı fiillerin birleşimiyle oluşurlar. *Maytrisimit*'te daha çok *bol-* yardımcı fiil kullanılmıştır.

-1. İsim + bol-

yoksuz bol-: boşuna ol-

kişi etüzin bulmuşım **yoksuz bol**gay: ... *insan vücuduna ulaşmış olmam boşuna olacak* M I / 15-16.

tegmilig bol-: ulaşmış ol-, eriş-

şam(ağ)da üstünki arhantlarınıg edgüsin erdemin bulğalı **tegmilig bolur**: ... *bu hepsinden üstün olan velilerin yüksekliğine, faziletine ulaşmaya layıktır* M 2 / 25 / 28.

kılınç bol-: var ol-

tutyaklanmak bol-: varlığa bağlanmak vukua gel-

toğmak bol-: doğmak vukua gel-

ölmek bol-: ölmek vukua gel-

teginmek tıtağinta az kıl(ınç) bolur az kılınç tıtağinta **tutyaklanmak bolur** ..
tutyak tıtağinta **kılınç bolur** .. kılınç tıtağinta **toğmak bolur** toğmak tıtağinta kırımak

ölmek bolur: *Hissetme sebebiyle hırs ve arzu vukua gelir. Hırs ve arzu sebebiyle varlığa bağlanmak vukua gelir. Varlığa bağlanma sebebiyle var olma vukua gelir. Var olma sebebiyle doğmak vukua gelir. Doğmak sebebiyle ihtiyarlamak, ölmek vukua gelir* M 44a / 1-6.

-2. İsim + er-

edgü er-: iyi i-

badari braman inçe tip tidi .. edgü edgü tözün oğlum anğsız inç artuğ **edgü erdim:** *Badhari Brahman şöyle dedi: 'İyi, iyi! Asil oğlum! Ben çok sakın, pek iyi idim* M 9 / 2-5.

arığ er-: temiz ol-

anın amtı (bi)lge bakışı uluğ ilig ezrua tenğri yirinte toğğalı **arığ erzün:** *Bu yüzden şimdi hakîm, büyük hükümdar Ezrua'nın tanrılar dünyasında doğmak için temiz olsun* M 12 / 12-14.

oduğsak er-: uyanık ol-

öz etüz (üng)üzlerke edgülüg adnağuka asağlağ işke **oduğsak eringler:** *Kendi vücutlarınıza iyilik, başkalarına hizmet (edecek) işlerde uyanık olunuz* M 19 / 40-42.

-3. İsim + tur-

tebrençsiz tur-: ayakta dur-

taķı yime **tebrençsiz turmış** atlığ boşgutsuz tınlığ bar: ... ve yine 'ısrarla ayakta duran' adlı öğrenmeyen bir yaratık vardır M 2 / 16-18.

-4. İsim + kıl-

tusu kıl-: hizmet et-

kim yime taķı tenğri tenğrısı burķan nırvanķa barmışta kin şazanta uluğ **tusu kıltılar:** ... ve yine Tanrılar Tanrısı Burkan Nirvana'ya ulaştıktan sonra dine hizmet etmiş M 3 / 43-46.

tapsız tañsız kıl-: uygunsuz ve pis yap-

ķuvrağ aşın içğüsin bağrağū kılınķın **tapsız tañsız kıltımız:** *Cemaatin yiyeceğini, içeceğini uygunsuz ve pis yaptık* M 73 / 61-63.

kşanti kıl-: af dile-

olar mini tapa kelip kılmış yazukların **kşanti kıl**tılar: ... *bunlar bana doğru gelip işledikleri günahları için af dilediler* M 78 / 1-3.

2.3.2. Fiil + Zarf-fiil + Fiil Şeklinde Kurulmuş Birleşik Fiiller (Betimlemeli / Tasviri Fiiller)

2.3.2.1. Tezlik Fiili

Tezlik fiili, eylemin çok hızlı ya da gelişi güzel yapıldığını bildirir¹⁰. *Maytrisimit*'te bir- yardımcı fiili tezlik fiilini karşılar.

ay-u bir-: söyleyiver-

mening antağ küçüm küsün- -üm yok kim tengri burkan- -ning edgüsin erdemin king alkığ küleyü sözlegülüg ne yime tire yıgyırak (!) **ayu bireyin:** *'Benim, Tanrı Burkan'ın iyiliğini, faziletini tafsilatiyle överek söyleyebilecek kadar gücüm kuvvetim yoktu. Ancak bunun hakkında topluca (şunu) söyleyeyim...* ' M 13 / 36-41.

bol-u bir-: oluver-

kamağ korkınça ... -larnang ...-m yarlıg ... yü(kü)nür biz ... ırak **bolu biring:** *bütün korkunç ... sefil ... secde ederiz ... uzaklaşın!* M 85 / 43-47.

2.3.2.2. Süreklilik Fiili

Eylemin bitmediğini, devam ettiğini anlatır. *Maytrisimit*'te süreklilik anlamını ifade etmek için *tur-*, *kel-*, *tut-* vs. yardımcı fiilleri kullanılmıştır.

tol-u tur-: doldurup dur-

uluğ küçlüg tengriler kök kalıkağ yüzinte tıkmış teg **tolu turdılar:** *Büyük, güçlü tanrılar göğü sanki yüzeyini kaplamış gibi doldurup (bu olayı görebilmek için) durdular* M 18 / 17-19.

¹⁰ H. Şahin'e göre Türkçede geçmişten bugüne kullanılan tezlik fiili olan bir- fiilinin asıl görevi, "kurduğu yapıya eklendiği fiilin ifade ettiği hareketin çabuk, hızlı bir şekilde yapıldığı anlamını katmaktır. Ancak güçten ve iktidardan kaynaklanan kolaylıklar anlamını da barındırmaktadır." Detaylı bilgi için bkz. Hatice Şahin, "Kutadgu Bilig'de Tasviri Fiiller", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, S. 2, ss. 95-105.

üstel-ü ökli-(y)ü tur-: çoğalıp dur-

karımağ sen kim toğmısta berü altm(1ş) yaşka tegi küç kūsün et kan **üstelü ökliyü turdi:** *'Ne kadar iğrenç ve kabasın sen ihtiyarlamak (!) Doğduğundan beri altmış yaşına kadar güç kuvvet, et kan hep artıp çoğalıp durdu...'* M 12 / 39-42.

kör-ü tur-: bakıp dur-

ayağka (teğimlig)... ... telmire **kö(r)ü turdi:** ... *hürmete (layık) yalvararak bakıp durdu* M 21 / 16-17.

köy-e kel-: aevlenerek gel-

amarıları kuruğ süngük köyük etüzin örtenü **köye kel(ir)ler:** *Bazıları (ise) kuru kemik ve yanmış vücutları ile yanıp aevlenerek gelirler* M 74 / 4-6.

toğ-a kel-: doğup gel-

muna kün burnı **toğa kelti:** *İşte gün burnu doğup geldi* M 37 / 9-10.

yaltra-(y)u **kal-:** parlayıp dur-, parlayarak- (EUTS)

sekiz on türlüğ nayrağın yaratağlığı körtle körkle koluça yaruğın yaltrayu **kalı** bulıdın: ... *seksen türlü 'ikinci dereceden alamet' ile donatılmış ve tıpkı uygun bir zamanda parıltıyla parlayarak bir buluttan (çıkış güneş gibi bir Burkan doğdu)* M 13 / 58-60.

tegür-üp tut-: yaklaşıp sun-

ulatı biş pñçak biş upançik şariputri motgalyini mħakşp bt(ri)ki anuritide ulatı arħantlarkā yakın **tegürüp tutdı:** *Sonra beş pancaka ve beş Upançik, Şāriputra, Maudgalyāyana, Mahākāşyapa Bhadraka, Anuruddha ve diğer velilere yaklaştıırıp sundu* M 24 / 15-19.

2.3.2.3. Yeterlilik Fiili

Fiile gücü yetme, başarabilme, muktedir olma anlamları katan yardımcı fiildir. Olumsuzu *u-ma-* şeklindedir.

kurtul-u u-ma-: kurtulama-

yana tirilürler .. neng ant(a) ozu **kurtulu umazlar:** ... *yine dirilirler. Oradan hiç kurtulamazlar* M 83 / 48-49.

örüt-ü u-: muvaffak ol-, başar-

dyan saşınç **örütü** uyurlar.. nomlarnıŋ (öz) tözin kamağlık tözin adırtladaçı bilge biligin **örütü** uyurlar: *İstiğraka dalmaya muvaffak olurlar. Dharmaların aslını ve umumun cevherini ayırt edecek hikmetleri yaratmayı başarırlar* M 59 / 4-7.

tıd-a u-ma-: engel olama-, mani olamama-

biz yine az almır köngülümüz küçlög bolup söz kılınçımıznı **tıda umad**(ımız): *Bizim ise hırslı duygularımız güçlenip söz (ile işlediğimiz) amellerimize engel olamadık* M 72 / 47-49.

• **irgür-** yardımcı fiilinin de yeterlilik anlamı verdiği görülür:

ķutrul-ğalı irgür-: kurtulmayı başar-

sansardın ozğalı **ķutrulğalı irgürmeser** ol tınlıg utğuradı maytrı burķan ödinte ķurtulur: ... *Samsāra'dan kurtulmayı başaramaz ise o kimse muhakkak Maytrı Burkan devrinde kurtulur* M 8 / 44-47.

2.3.2.4. Yaklaşma Fiili

Maytrısimit'te bizzat yaklaşma anlamını aktaran yardımcı fiil tespit edilememiştir.

2.3.3. Fiil Deyimleri

İsim + yardımcı fiil ve tasviri fiil dışında kalan birleşik fiillerin çoğu bu gruba girer. *Maytrısimit*'te fiil deyimleri¹¹ için zarf + fiil ve belirtisiz nesne + fiil yapısından yararlanılmıştır.

2.3.3.1. Zarf + Fiilden Kurulu Fiil Deyimleri

Bu tür fiil deyimleri olumlu ve olumsuz, geçişli veya geçişsiz fiil kök, köken ve gövdelerinin, nasıllık-nicelik, azlık-çokluk, zaman vs. zarflarıyla birlikte kurdukları genel anlamlı tamlamalardır (Alyılmaz, 1994: 21). Eski Uygur Dönemi'nde yazılmış olan *Maytrısimit* ve diğer eserlerde de bu tür tamlamaların fazla olması, dilimizin fiil deyimleri açısından zenginliğini göstermektedir (Alyılmaz, 1998: 20).

¹¹ Fiil deyimleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cengiz Alyılmaz, "Türkçede Fiil Deyimleri ve Öğretimi Üzerine", *Türk Dili Dergisi*, S. 620, 2003, ss. 534-540.

edgüti işid-: iyice işit-

şoduru şolula-: tam anla-

taşı sen anant **edgüti işid şoduru şolula**: ... ve sen *Ānanda*, iyi işit, tam anla! M 22 / 4-5.

basınıp şun-: basıp yağma et-

yaşaru baturu oğurla-: gizleyip çal-

tengrim biz öngre yalaŋguk ajunıta erken iligler begler atlığlar bolup kentü erkimizte ötrü vrhar senğrem sanlığ senğik edin tavarın **basınıp şuntumuz** .. tartdımız **yaşuru baturu oğurladımız**: *Tanrım! Biz vaktiyle hayvanlar âleminde iken hükümdar, bey ve meşhurlardan olup kendi gücümüze dayanarak manastıra ait malı mülkü basıp yağma ettik, çektik ve gizleyip çaldık* M 70 / 56-61.

yüzken yağmur osuğluğ yağıd-: durmadan yağmur gibi yağdır-

çintan nikişi birle şatağlığ edgü yıdlağ kuzışay mntark ulatı tengridem hua çeçekler **yüzken yağmur osuğluğ yağıdtılar**: *Sandal ağacı nikişi ? ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğer semavi çiçekleri...* M 18 / 34-38.

tirilip kel-: dirilip gel-

tirilingler t/? ... tirilip kelirler: *Dirilin! Dirilip gelirler* M 86 / 1-2.

adaş asra şıl-: ayak altına al-, mağlup et-, hiçe say-

viru(t)ak ili(g) beg basa basa şakılarağ utmak **adaş asra şılmak** sav(lar)ağ sözlemişiŋge altı şatunlar yirinçülüg bolup tod tolı savın utruntılar: *Hükümdar Virüdhaka çok sonra Şākyaları yenmek, ayak altına almak (gibi) sözler sarf ettiğinden dolayı altı kraliçe kötü olup fena sözlerle birbirlerine karşı geldiler* M 5 / 2-7.

yoşaru tur-: yukarı dikil-

tengri tengrisi burşanning edgü atın küsin işidip alku etüzinteki tü tüpleri barşa **yoşaru turdı**: ... *Tanrılar Tanrısı Burkan'ın bu türlü iyi adını, şöhretini işitince bütün vücudundaki kılların uçları hep yukarı dikildi* M 13 / 22-26.

ilütü bar-: götürüp git-

etüzümteki küçümin sen kırmak ilitü bardıng: *Vücudumdaki gücümü, kuvvetimi sen ihtiyarlık alıp gittin* M 12 / 48-49.

bulu yarlıka¹²: buyur-, emret-, affet-, bağışla-

ang aşnu (kiç)ig tıtsısın nırvanğa ıdıp kin timin ök özi nırvan **bulu yarlıkar**: ... *en küçük öğrencisini Nirvana'ya gönderir, sonra hemen bizzat kendisi Nirvana'yı haşmetle bulur!* M 87 / 7-10.

2.3.3.2. Belirtisiz Nesne + Fiilden Oluşan Fiil Deyimleri

Bu tür fiil deyimlerini kuruluşları bakımından “olumlu veya olumsuz geçişli bir fiille belirtisiz nesneden kurulu fiil deyimleri” ve “bünyesinde nesne bulunduran bir fiille bünyesindeki nesnenin belirtisiz kullanımından oluşan fiil deyimleri” olarak iki grupta incelemek mümkündür. *Maytrısimit*'te bu tür fiil deyimleri işlek kullanılmıştır.

2.3.3.2.1. Olumlu veya olumsuz geçişli bir fiille belirtisiz nesneden kurulu fiil deyimleri

buşı+Ø bir-: sadaka ver-

kağ bursonğ ... **buşı birzün**: ... *bütün cemaate ... sadaka versin* M 22 / 1-2.

nom+Ø işid-: dini işit-

anın köni baral(ım) **nom işidelim**: *Bu yüzden doğruca gidelim, dini işitelim* M 23 / 7-8.

sav+Ø yarlıka:- sözleri buyur-

ança **sav yarlıkaduk**(ta) yitiñsiz yitiz yağız yir tebreyür: *Bunca sözleri buyurdukta erişilemeyecek kadar yüksek olan yağız yer titrer* M 48 / 22-23.

emgek+Ø tegin-: acı çek-

vijir tumşukluğ karga kuzgun karkuş teglügenler kelip buza butarlayu etimizni yinimizni üzüp iskep tançu tançu yiyürler .. açığ **emgek teginür** biz: *Elmas gagalı karga,*

¹² yarlı(g)ka- fiili, Eski Uygurcada yaygın olarak kullanılan saygı ifade eden birleşik fiillerde yardımcı fiil işlevi görmektedir detaylı bilgi için bkz. Ağca, a.g.e, s. 179.

kuzgun, karakuş ve akbabalar (?)gelip tahrip ederek etimizi, derimizi parçalayıp parça parça yerler; acı çekeriz M 78 / 20-24.

kın kızgıt+Ø kıl-: ceza ver-

kim yime **kın kızgıt kıltacı** erserler küniçi yağıcı ... irinç yarlıg tınlıglariğ yazuk yaŋlukka tüşürgüçi erserler: *İşkence edenler ise kıskanç ve düşman sefil, perişan (zavallı) yaratıkları yanlışlığa ve kötü yola yönelttenler ise...* M 82 / 25-29.

2.3.3.2.2. Bünyesinde nesne bulunduran bir fiille bünyesindeki nesnenin belirtisiz kullanımından oluşan fiil deyimleri

Bünyelerinde nesne bulunduran fiillerin ikinci bir nesne almaları gerekmez. Fakat anlamı kuvvetlendirmek amacıyla bünyelerinde nesne bulunduran bazı fiillerin nesnenin belirtisiz şekliyle birlikte kullanılarak fiil deyimi oluşturulduğu görülür (Alyılmaz, 1994: 25). Buna nesne tekrarlı fiiller¹³ de denir.

aş+Ø aşan-: yemek ye-

inçe (tip ayıtlar tenğri) yirinte toğmış tenğril(er) **aş aşan**urlar: ... *Şöyle (sorarlar:) (Tanrılar) diyarında doğmuş, tanrılar ... yemek yerler* M 112 / 10-12.

ant+Ø antık-: ant iç, yemin et-

satıg yul(uğ) oğrınta **ant antık**tımız: *Alım ve satım esnasında (yalan yere) yemin ettik* M 61 / 23-24.

emgek+Ø emgen-: acı çek-

ol antağ uzun künün tünün bir tümen altı ming yıl yaş yaşap **emgek emgen**ürler: *Bu kadar uzun gün ve gecede 16000 yıl yaşayıp acı çekerler* M 84 / 46-48.

ötüg+Ø ötün-: ricada bulun-

uluğ ayıg ayamağın tükel bilge maytrı burkana adağınta yinçürü yükünüp inçe tip **ötüg ötün**ür: ... *büyük hürmetle mükemmel hikmetli Maytrı Burkan'ın ayaklarına kapanarak secdeye varıp şöyle bir ricada bulunur* M 89 / 31-33.

¹³ Detaylı bilgi için bkz. Semra Alyılmaz, *Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller*, 1. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

iş+Ø işle-: iş işle-

kim kayu eren ekeler singiller kızlar analar dıntar birle yavaz **iş işlep** yazınsar:
Erkekler, abla ve kız kardeşler ile kızlar ile analar ile ve rahibeler ile kötü iş işleyip
günahkâr olsalar M 84 / 19-21.

İKİNCİ BÖLÜM

MAYTRISİMİT’İN GÖREVLİ DİL ÖGELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Türkçenin anlamlı dil öğelerini: ad türünden kavram işaretleri (adlar / isimler, zamirler / adıllar, sıfatlar / ön adlar, zarflar / belirteçler) ve eylem türünden kavram işaretleri (basit, türemiş ve birleşik eylemler) oluşturur. Türkçenin görevli dil öğelerini ise ekler, ek+ekler, ilgeçler / edatlar, ek+edatlar ve bağlaçlar oluştururlar (Alyılmaz, 1994: 1-6; Alyılmaz, 2017: 3; Alyılmaz, 2020: 2). Eklendikleri sözcük türlerine göre işlevleri değişen görevli dil öğelerinin “kimisi anlam ilişkisini koruyarak kök ya da gövdeyle kalıcı ilişki kurarlar ve bir kavram işareti oluştururlar kimisi de üzerine geldiği kök ya da gövdeyle geçici bir ilişki kurar ve üzerine geldiği sözcüğün türüne ve görevine göre farklı bir işlev üstlenir.” (Şimşek, 2020: 66).

Maytrısimit’teki tespit edilen görevli dil öğeleri şunlardır:

1. EKLER (EK+EKLER, EK+EDATLAR)

Yeni kavramları karşılamak için her millî dil gibi Türkçe de kendi yapısından kelime yaratma eğilimindedir (Banguoğlu, 2019: 154). Türkçe, ekler bakımından zengin ve yapı bakımından sondan eklemeli bir dildir. Dolayısıyla yeni sözcük yaratırken ya da sözcükleri başka sözcüklere bağlamak amacıyla ileriye doğru taşırken eklerden yararlanılır. Her biri birden fazla işleve sahip olan eklerin, dizge içindeki yeri kurallarla belirlenmiştir¹⁴ (Üstünova, 2004: 174).

"Ekler kullanışlarına göre farklı hâl kategorilerini ifade eden birer görev elemanlarıdır ve Türkçe her kategoriye bir ekle değil; birçok görevli elemanla ifade etme zenginliğine sahip bir dildir." (Mert, 2003: 28).

Maytrısimit’teki ekler; “yapım ekleri”, “fiilimsiler” ve “çekim ekleri” alt başlıklarında incelendi.

¹⁴ Eklerin kullanımıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kerime Üstünova, “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 5, 2004, ss. 173-182.

1.1. YAPIM EKLERİ

Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğu için kelime türetme konusunda geniş imkânlarla sahiptir. “Sayıları belirli olan yapım ekleri, sayıları sınırlı olan köklere neredeyse sınırsız birleşimlerle eklenerek milyonlarca kelime türetilmektedir.” (Börekçi, 2009: 26). İsimlerin ya da fiillerin üzerine getirilen yapım ekleri, içe dönük kalıcı kavram işareti oluşturan görevli dil öğeleridir (Şimşek, 2020: 67).

Tablo 9: *Maytrısimit*'teki Yapım Ekleri

ffye	ifye	fiye	iiye
/-çIr-/	/+A-/	/-A/	/+AGU/
/-d-/	/+Ad-/ (< +A-d-)	/-ç/	/+An/
/-tUr-/	/+Ar-/	/-çü/	/+°ng/
/-GAr-/	/+TA-/	/-d/	/+Ar/
/-gsA-/	/+KA-/	/-dI/	/+çA/
/-KUr-/	/+GAr-/	/-°G/	/+çI/
/-K-/	/+K-/	/-I/	/+çIG/
/-kIt-/	/+l-/	/-KA/	/+çU/
/-°l-/	/+lA-/	/-GAk/	/+çUK/ (</+çU+OK/)
/-lIn-/	/+n-/	/-GI/	/+DAm/
/-mA-/	/+GUr-/ (<+GU-r)	/-GU/	/+DAş/
/-°n-/	/+rA-/	/-GIn	/+DI/
/-°r-/	/+rKA-/	/-GUçI/	/+GA/
/-°ş-/	/+sA-/	/-°K/	/+GAç/
/-°t-/	/+sI-/	/-°I/	/+GAn/
/-tUk-/	/+tIr-/	/-°m/	/+GI/
/-°z-/	/+U-/	/-mA/	/+GU/ < (/+AGU/)
	/+Ur-/	/-mAn/	/+°K/
		/-mIr/	/+KA/
		/-°n/	/+KAn/
		/-°nç/	/+KI/
		/-°nçIg/	/+KIyA/
		/-°nçsIz/	/+°I/
		/-°nçu/	/+lA/
		/-°ş/	/+lAG/
		/-°t/	/+lAr/
		/-yAk/	/+II/
		/-(y)U/	/+IIg/

			/+lIK/
			/+°m/
			/+°n/
			/+°nç/
			/+°ng/
			/+rAk/
			/+sAK/
			/+sIz/
			/+sUş/
			/+°ş/
			/+°T/
			/+°z/
17	18	28	40
Toplam: 103			

(Alyılmaz, 1994; Alyılmaz, 1998: Eraslan, 2012).

Metinde tespit edilen yapım eki örnekleri şunlardır:

1.1.1. İsim Yapım Ekleri

1.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

İsimden isim yapma ekleri, “cins ya da özel isimlerden yine cins ya da özel isim gövdeleri yapar.” (Daşdemir, 2015: 32). İsimden isim, sıfat ve zarf mahiyetinde gövdeler türetirler.

-1. /+AGU/

Bazı isimlerle sayı sözlerine getirilerek iyelik ekli ya da iyelik eksiz topluluk isimleri yapar (Eraslan, 2012: 93). *Maytırısimit*’te seyrek kullanılmıştır.

adın+**ağ**u: başka, başkası (EUTS)

öngre yalanguk (ajunıta) (erken) vr(h)ar sengrem sa(nlığ) (sengik) (aşın) içgüsin yidimiz (yunğladımız) (adına**ağ**uka) birdimiz: ... vaktiyle insanlar (âleminde iken) manastırlara ait (yiyecek) ve içeceği yedik, (sarf ettik ve başkasına) verdik M 62 / 1-5.

-2. /+An/

Gabain'e göre sadakat ifadesi, kuvvetlendirme ve nadiren de eski Türkçe çokluk bildirir (Gabain, 1988: 44).

ere+**en**: erkek, yiğitler (EUTG)

eren ekeler singiller kızlar analar dıntar birle yavaz iş işlep yazınsar: *Erkekler, abla ve kız kardeşler ile kızlar ile analar ile ve rahibeler ile kötü iş işleyip günahkâr olsalar...* M 84 / 19-21.

ört+**en**: alev, ateş (EUTS)

ol emgekke süngükümüzke tegi etimiz yinimiz yarılır yırtılır ör**ten**ür yalar: *Bu ıstıraptan kemiğimize kadar etimiz, derimiz yarılır, yanar, alev alır* M 61 / 6-8.

-3. /+°ng/

Bir şeyle donanmış olma ifadesi taşıyan isim veya sıfatlar türeten isimden isim yapma ekidir. Teşkilin manası kök manasıyla ilgili olmayabilir (Tekin, 1992: 94).

küvenç+**eng**: gururlu (EUTG)

yime yinçge yip egirgü (lüg) küvençeng köngüllüg işilerning (?): ... *Yine ince ip eğiren mağrur hislerini uyandırırılar (?)* M 106 / 17-18.

öl+**eng**: nemli (EUTG)

tağ töpüsinte mrkt erdni önglög yılınçga yumşak erdnilerig töşep urmış teg öl**eng** çimgenleri erür: *Dağ tepesinde, marakata ve ratna renkli *yumuşak mücevherleri döşemiş, koymuş gibi ıslak çayırıları vardır* M 55 / 21-24.

-4. /+Ar/

İşlek olmayan, sayı isimlerinin üzerine gelerek üleştirme sayı sıfatı yapan isimden isim yapma ekidir (Alyılmaz, 1998: 17).

bir+**er**: birer (EUTG)

bu yağız yir özeki çoğ toprak bir**er** evin sanağalı: *Bu kara toprak üstündeki toprak tane tane sayılabilir* M 38 / 26-28.

-5. /+çaA/

Çekim eklerinden kalıplaşmış eşitlik hâlidir. Kuvvetlendirme ve küçültme işlevinde isimden isim yapma ekidir (Gabain, 1988: 43; Alyılmaz, 1998: 14).

an+ça: bir miktar, bu kadar, biraz, bu türden (EUTS)

ol ança sav sözled(i) ... ol tamuluğlar yitlinip barırlar: *Bunca sözleri söyledi... Bu cehennemlikler kaybolup giderler* M 85 / 35-36.

bar+ça: hepsi, tamamı (EUTS)

muna ertimlig etüzümüz ertip barsar al(ku) ed tavar barça tolp qarılsar alp bulğu luğ kişi etüzin bulmuşım yoksuz bolğay: ... *bu fâni vücudumuz göçüp gidince ve bütün mal mülk hepsi birbirine karışınca bulunması güç insan vücuduna ulaşmış olmam boşuna olacak* M 1 / 13-16.

-6. /+çI/

Yapanı bildiren ve meslek adı türeten isimden isim yapma ekidir. *Maytrısimit*'te işlek bir ektir (Gabain, 1988: 43; Tekin, 1992: 80).

anğ+çI: avcı (EUTG)

olar öngre ajunta anğçı manğçı keyikçi ertiler.. sansız tümen keyiklerig öldürdiler ertiler..: ... *bunlar evvelki âlemde avcı idiler. Sayısız geyikleri öldürmüşler* M 75 / 4-5.

küni+çi: kıskanç (EUTG)

bilge bilig(-ig boşğ)unmuş bilgelerig (tod uç)uz kılsarlar .. küniçi ...-/i küçlüg bol(u)p tınlıg(larığ) ...—keyürler ol (tın)lığlar: ... *hikmeti öğrenen hâkimleri küçümseseler, kıskanç ... kudretli olup yaratıkları ... bu yaratıklar ... cehennemde doğarlar* M 82 / 7-12.

-7. /+çIG/

/+çIG/ ekinin A. von Gabain +sIG ekiyle ilgisini belirtmiş; W. Bang ve F.W.K Müller de +çIG ekinin +sIG ekinden geldiğini benimsemişlerdir (Eraslan, 2012: 95). *Maytrısimit*'te işlek değildir.

adın+çığ: başka, başkaca, özel, seçkin, mümtaz, üstün derecede, hayrete değer, şaşırtıcı (EUTS)

alku adada (kutgar)guçı adınçığ tengri tengrisi burkan körmedin ölür men: ...
bütün tehlikelerden kurtaran, harikulade Tanrılar Tanrısı Burkan'ı görmeden öleceğim!
M 16 / 8-9.

-8. /+çU/

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir.

mun+çu+layu: bu suretle, böylece (EUTS)

munçulayu sakınu yine alku sansar içinteki tınlığı yarlıg --kançuçı bi(l)iglig
kolın koyumta kuça tutar men tip sakınur: *Böyle düşünüp yine 'bütün Samsāra içindeki yaratıkları, acıyan, şefkatli bir yol ile daima koynuma alayım.' diye düşünür* M 33 / 9-12.

-9. /+çUK/ < /+çU+OK/

Mayrısimit'te seyrek kullanılan bu ek, +çU ve +OK unsurlarından oluşmuş
birleşik bir ektir¹⁵ (Eraslan, 2012: 96).

yan+çuk: kese, torba, cep (EUTS)

amarıları ... (b)içek yim/ /? yançuk kor osuğluğ etüzlüglər: *Bazıları ... bıçak ...
torba(da) yoğurt mayası gibi vücudu vardır* M 105 / 1-3.

10. /+DAm/ (< /+DA-m/)

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir. A. von Gabain, ekin yapısını *ta-m*
şeklinde düşünerek +tağ ve +taş ile ilgili görmüştür (Gabain, 1988: 46).

er+dem: erdem, güç, yiğitlik (EUTS)

taķı yime topulur tözlüg atlıg boşgutsuz tınlıg bar kim ķam(ağ)da üstünki
arķantlarınģ edģusin erdemın bulğalı tegimlig bolur: ... ve yine 'yıģılmış temelli' adlı
öğrenemeyen bir yaratık vardır ki bu hepsinden üstün olan velilerin yüksekliğine,
faziletine ulaşmaya layıktır M 2 / 24-28.

¹⁵ Ekin yapısıyla ilgili farklı görüşler için bkz. Esra Gül Keskin, *Türkçede Birleşik Ekler*, (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

-11. /+DAş/ (< /+DA-ş/)

Berberlik ve ortaklık ifade eden isimden isim yapma ekidir (Taş, 2020: 34). A. von Gabain'e göre bu ekin yapısı +tag ve +tam ekleriyle ilgilidir (Gabain, 1988: 46).

ka+daş: arkadaş, akraba (EUTS)

alķu sansar içinte ol antağ tınlıg oğlanı yok kim meniṅ ögüm kaṅım kaṃ kaḍaṣım bolmadılar erser: *Bütün Samsāra içinde benim anam, babam, kardeşim ve akrabam olmamış olan hiçbir kimse yoktur* M 33 / 43-47.

-12. /+DI/

İşlek olmayan bir ektir ve bazı sıfatlara getirildiğinde sıfatı kuvvetlendirir. "J. R. Hamilton'a göre Sanskritçe veya Tohorcadan ödünçlemedir." (Eraslan, 2012: 96).

edgü+ti: iyice (EUTG)

taķı sen anant edgüti işid ķoduru ķolula: ... ve sen Ānanda, iyi işit, tam anla! M 22 / 4-5.

-13. /+GA/

İsimden isim türeten bu eki bazı hayvan isimlerinde görmek mümkündür (Eraslan, 2012: 97).

ķuş+ka: kuş (M)

aniṅ ara bir kuşlağū ķuşka kovitmiş kōgürçgün munḡka tarķka tegip şariputri arħantniṅ kōligesiṅge sıkıntı: ... bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde řāriputra'nın gölgesine sığındı M 5 / 25-28.

-14. /+GAç/

Seyrek kullanılan bu ek +GAç < +GA+ç yapısında birleşik bir ektir (Eraslan, 2012: 97).

er+keç: genç teke (EUTG)

boğalar ķuduz öküzler tadun turpı buzağular ırk erkeç teke oğlak: ... boğalar, yabani öküzler bir yaşında iki yaşında buzağular, koyunlar, tekeler, oğlaklar M 12 / 3-5.

-15. /+GAn/

Hayvan ve bitki adları türeten isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 97).

çim+**gen**: çimen (EUTG)

tağ töpüsinte mrkt erdni önglög yılınçğa yumşak erdnilerig töşep urmış teg ölenğ
çim**gen**leri erür: *Dağ tepesinde marakata ve ratna-renkli *yumuşak mücevherleri
döşemiş, koymuş gibi ıslak çayırıları vardır* M 55 / 21-24.

kökürç+**gün**: güvercin (EUTS)

anınğ ara bir kuşlağı kuş**ka** kovitmiş kögürçgün munğka tar**kka** tegip şariputri
arhan**tn**ning köligesi**ng**e sıkıntı: ... *bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir
güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde Şāriputra'nın gölgesine sığındı* M 5 / 25-28.

-16. /+GI/

İşlek olmayan isimden isim yapma ekidir.

ed+**gü**: iyi, üstünlük (EUTS)

sevinü küler yüzün badari braman inçe tip tidi .. ed**gü** ed**gü** tözün oğlum anğsız inç
artu**k** ed**gü** erdim: ... *Sevinçle, güler yüzle Badhari Brahman şöyle dedi: 'İyi, iyi! Asil
oğlum! Ben çok sakın, pek iyi idim...' M 9 / 3-5.*

-17. /+GU/ (< /+AGU/)

Birliktelik ve beraberlik bildiren işlek olmayan bir ektir (Alyılmaz, 1998: 17).

iki+**gü**: ikisi bir arada (EUTS)

amtı yine tükel bilge (burkan)ning yırtinçü yir suvda (belgürmişin) u**kup** işidip
kadaşı ... (bir)le iki**gü** dkşnapt (iltin) yine mağat ilke kelirler: ... *Şimdi gene, mükemmel
hikmetli Burkan'ın dünyada (belirdiğini) görüp i**şitip** arkadaşı ... ile her ikisi
Dakṣināpatha ... yine Mgadha ülkesine gelirler* M 8 / 31-36.

-18. /+°K/

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir. Küçültme, sevgi vs. bildirir (Gabain, 1988: 45).

çöb+**ik**: çöp, pislik, bulanıklık, boş şekil (EUTS)

bu muntağ biş çö**ik** bulganyuk iritmiş kısğa özte yaşta burkanlar yirtinçüde belgürdi: *Bu böyle beş kötü iğrenç, kısa hayatta burkanlar dünyada belirdi...* M 9 / 24-26.

-19. /+KA/

“Kapsadığı sesler bakımından yaklaşma eki ile aynıdır.” (Gabain, 1988: 45).

baş+**ka**: başka (ETG)

amarıları kızartmış temirliğ çomakların baş**ka** tokışu yoğrutça miyilerin sançışu yiyürler: *Bazıları da kızgın demirli çomaklar başlarına vurarak yoğurt gibi beyinlerini çıkarıp yerler* M 68 / 30-33.

-20. /+KAn/

Unvan, yer adı ve zaman zarfları bildiren isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 98).

bur+**kan**: Buddha (EUTG)

tengri tengrisi bur**kannıng** yirtinçüde badari braman ukitğalı yarlıkar erki: ... *Tanrılar Tanrısı Burkan'ın dünyasında Badhari Brahman'a haşmetle tebliğ eder* M 11 / 24-27.

-21. /+KI/

Sıfat mahiyetinde gövdeler türetir ve aitlik bildirir. İşlek ektir.

ay+**ki**: aylık (EUTG)

kün+**ki**: günlük (M)

sengremelerde erip bir kün**ki** bir ay**ki** yarım ay**ki** yakşıcı iş ayğucu boltumuz: *Manastırlarda bulunup bir günlük, bir aylık veya yarım aylık çilingir ve idareci olduk* M 73 / 58-60.

-22. /+KIyA/

Pekiştirme, küçültme ve azlık bildiren +KIyA eki; (Kök)türkçede +KInyA, Eski Uygurcada n ağzında +KInA, y ağzında +kaya, +kıya, +kıye, +KIA, +KIyAn şeklinde karşımıza çıkar (Eraslan, 2012: 98).

az+**kıya**: azıcık, biraz (EUTS)

ança+**kıya**: kadarcık (EUTG)

oğlanım bu yat bu muntağ tü(rlüg) emgeklerig körüp az**kıya** ança**kıya** yime ajunlarığ ögmez men: *Oğlum, bu yabancı, bunca acıları görüp varlık şekillerinden birazını olsun övmem...* M 85 / 53-56.

-23. /+°I/

Sıfat mahiyetinde renk isimleri türeten isimden isim yapma ekidir. Ekin +sII ekinin kısalmış şekli olduğu düşünülmektedir (Eraslan, 2012: 98). Metinde tespit edilen kızıl kelimesi pekiştirme işlevinde kullanılmıştır (Şahin, 2018: 1544).

kız+**ıl**: kızıl, kırmızı (EUTG)

çanağların kızartmış kızıl ba(kır) (suv)suşup içerler: *Çanaqları ile kızgın, kızıl bakırı susayıp içerler* M 71 / 1-2.

-24. /+IA/

Çok eski bir ektir ve genellikle yüklem ya da cümle belirleyicisidir (Gabain, 1988: 47). Seyrek kullanılmıştır.

körk+**le**: güzel (EUTG)

körüng siz kaujiki ançama körk**le** kraza ton birle yaraşmış erür: ... *Bakın, Kauşika; güzel elbise de ne yakışmış...* M 18 / 54-56.

taķı yime tegirmile k̄alaķlar ısırķalar: ... *ve yine çepçevre kuleler ve köşkler gibi ... durur* M 31 / 22-23.

-25. /+IAG/ (</+IA-G/)

Soyut isimlerle, yer ve hayvan isimleri türeten isimden isim yapma ekidir. İşlek değildir.

tarığ+**lağ**: tarla (EUTG)

yimrilmiş vr̥har saṅgram ... -// ...-kın soḡup tarağ**lağ** yirinte tökerler ötrü tarımış ı tarağ**lağ**ı tüşlög tamlığ bolur: *Yıkılmış manastırlar ... sokup tarlasına dökerler, sonra işlenmiş bitki vb. tarlası verimli olur* M 109 / 4-8.

-26. /+IAr/

Belirsiz çokluk ve topluluk anlamı veren isimden isim yapma ekidir. Yapım eki özelliği dışında işletme eki özelliğini de gösterir (Eraslan, 2012: 99). İşlek kullanılmıştır.

bilge+**ler**: bilgeler (EUTG)

bu mu(n)tağ türlög sarasvati br̥hasvati ulatı teṅgridem bilgeler klp ödün sözlep: *Bunlar: Sarasvatī, Brhaspati ve diğer ilahi hâkimler sayısız devirler boyunca söyleyip...* M 5 / 53-55.

-27. /+II/

Çift kullanılan (+II... +II) isimleri birbirine bağlayarak onların çiftler veya diziler hâlinde olduğunu belirten isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 99).

edgüli ayığ**lı** iki türlög kılnçta ötgürü toğum ajunlar belgölög bolurlar: *İyi veya kötü, iki çeşit amelden dolayı yeniden doğum ve varlık şekilleri zuhur eder* M 41 / 16-18.

-28. /+IIG/

Sıfat niteliğinde aitlik ve mensubiyet ifadeli isimler ile bir şeyle donanmış olma, bir şeye ait olma ifadeli gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir (Gabain, 1988: 44; Eraslan, 2012: 99). İşlek kullanılan ektir.

i(l)+**lig**: hükümdar (EUTG)

anı eşidip virutak ilig beg çantallar(ka) yarlıg yarlıkadı: *Bunu işitince Hükümdar Virūdhaka cellatlara emretti...* M 5 / 7-9.

-29. /+IIK/

Soyut ve somut isimlerle sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 100).

ağı+**lık**: hazine (EUTG)

... -ltim/ utmağ- (igidmek) ... (ü)ç ağı**lık** nomu(ğ) ... -/// lığ sözledimiz: ... *yenmek* ile ... *üç hazine(den ibaret) dini ... söyledik* M 69 / 1-3.

-30. /+°m/

Aslında teklik birinci şahıs iyelik eki olup kalıplaşarak unvan ve hitap ifadeli gövdeler türetir (Eraslan, 2012: 100).

tengri+**im**: majeste, prenses hazretleri (EUTS)

uluğ ünün inçe tip ötünürler .. tengri**im** biz öngre yalanguk ajunıta erken: ...yüksek sesle şöyle bir ricada bulundular: 'Tanrım! Biz vaktiyle hayvanlar aleminde iken...' M 70 / 55-57.

-31. /+°n/

Yalnızca belirli organ adlarında görülen isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 100). Bu ek aynı zamanda teklik anlamı ifade ederek tarihsel süreçte ilgili kelimelerle birleşmiştir (Alyılmaz, 1994: 36; Mert, 2009: 151). Seyrek kullanılmaktadır.

boy+**un**: boyun (EUTG)

körüngler bilgelerim başsız boy**unsuz** kögüzte yüzlüg mengizlig etüzümüz erür: *Bakın Hâkimlerim! Başsız, boyunsuz göğüste yüzümüz vardır; bu kılıktayız. (Gelişi güzel) ateş ve alev içinde yanarsınız* M 78 / 57-61.

-32. /+°nç/

Sıra sayı sıfatları yapan isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 101). Seyrek kullanılmaktadır.

üç+**ünç**: üçüncü (EUTG)

bu üç**ünç** boşgutsuz arhant dıntar titir: *Bu üçüncü öğrenemeyen velidir* M 2 / 9-10.

-33. /+°ng/

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir.

ka+**ng**: baba (EUTG)

ötrü maytrı burķan **ķangı** brhmayu purohit sekiz tümen tört ming purohit
bramanlar birle purohitler: ... *Bunun üzerine Maytrı Burkan, babası ev imamı seksen dört
bin purohita brahma ile purohitalar...* M 50 / 22-24.

-34. /+rAk/

Kuvvetlendirme eki olup daha ziyade sıfat ve zarflara getirilmektedir (Eraslan,
2012: 101).

yig+**rek**: çok iyi, daha iyi (EUTG)

asağ tusu kıltaçılar ara anada yig**rek** bultukmaz .. edgölüg dıntarlar ara tengri
tengrisi burķanta yig**rek** yok erür: *Hizmet edenler arasında anadan daha üstünü
bulunmaz. Şerefli rahipler arasında Tanrılar Tanrısı Burkan'dan daha üstünü yoktur* M
58 / 33-36.

-35. /+sAK/

Sıfat mahiyetinde gövdeler türetir. İşlek değildir.

oduğ+**sak**: uyanık (EUTS)

nızvanılağ ağar uvin udımış tınlığlar ara yalınguz oduğ**sak** ol ermiş: ... *Ağır ihtiras
uykusuna dalmış yaratıklar arasında yalnız o uyanık idi* M 13 / 32-34.

-36. /+sIz/ (< /+sI+z/)

Yokluk ve olumsuzluk ifadeli sıfat ve zarf mahiyetinde isimler teşkil eden isimden
isim yapma ekidir. W. Bang, sı- fiiline -z eki eklenerek yapılmış bir isim kabul eder. İşlek
kullanılan eklerdendir (Alyılmaz, 1998: 18; Eraslan, 2012: 102).

alkınç+**sız**: tükenmez (EUTG)

alkınç**sız** asağ tusuluğ edgüsin öp sakınıp: ... *eksilmeyen hizmet etme iyiliğini
düşünür, tasavvur ederler* M 5 / 56-57.

37. /+sUş/

A. von Gabain ekin yapısını +su- ve -ş şeklinde düşünerek +sUK ekiyle karşılaştırılması gerektiğini ileri sürmüştür (Gabain, 1988: 45).

suv+suş: içki (EUTG)

süçig suvsuş ülegüçiler erdiler .. olar amtı örtlüg yalınlig burnaç eñginlerinte kötürüp sızgırmış kıızıl bakır içerler: *Tatlı içkiler taksim edenler ise bunlar şimdi alevli ibrikleri omuzlarında götürüp eritilmiş kıızıl bakır içerler* M 72 / 16-19.

-38. /+°ş/

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir.

bügü+ş: dirayet, hikmet (EUTG)

antağ oñgalı бүгүş urup utğuratı uğar: ... *Bunun gibi vazih olarak hikmetini ortaya koyup tamamıyla anlar* M 41 / 42-43.

-39. /+°T/

Türkçenin tarihsel süreç içerisinde kalıplaşarak kullanılagelmiş çokluk eklerinden sadece biridir (Alyılmaz, 2020: 7). Seyrek kullanılan eklerdendir.

tig+it: prens (EUTG)

amarıları beg işi körkin örtlüg yalınlig tigitler mallar inçge kırkınlar birle: ... *bazıları bey ve kraliçe güzelliğiyle alevli prensler yüksek rütbeli memurlar ve zarif bakireler ile...* M 112 / 44-46.

-40. /+°z/

İşlekliğini kaybeden ikilik veya çokluk ifadeli gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 103). +°z eki de +°T eki gibi çokluk eki işlevinde kullanımını zamanla kaybedip üzerilerine getirildikleri sözcüklerin kök, köken veya gövdeleriyle birleşmişlerdir (Alyılmaz, 2020: 7).

bi+z: biz (EUTG)

biz öñgre kişi etüzinte erken amranmak köñglün şmnançlar tapa şkşamaniler: ... *Biz evvelki insanlar aleminde iken şehvet duyguları ile rahibeler üzerine ve müritler...* M 61 / 11-13.

1.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Türkçede bu ekler “geçişli ya da geçişsiz fiillerden cins isim yapar.” (Daşdemir, 2015: 34). Ş. Tekin fiilden isim yapma eklerini tek fonksiyonlu (cümle içindeki kullanımlarına göre) ve çift fonksiyonlu (isim vb. işlevlerden başka zaman vb. gibi kavramları da içermesi) olarak iki ana bölüme ayırmıştır. Çift fonksiyonlu kullanımlarının sadece isim vb. olarak kullanıldığı durumları ele almış, zaman vb. gibi kavramları ancak işaret etmekle yetinmiştir (Tekin, 1992: 83).

-1. /-A/

Gabain’e göre bu ek, “eskiden, muhtemelen eş sesli zarf-fiil ekinin aynısı”dır. Kalıplaşarak fiilden isim yapma eki durumuna gelmiştir (Gabain, 1988: 51; Eraslan, 2012: 104).

tap-a: doğru, yönelmiş, yöneltilmiş, karşı (EUTS)

butık çubık yap yavışgu hua çeçeklerin tegriklemiş çambu söğüt tapa bardı: ... *dal budak yaprak ve çiçekler ile çevrelenmiş Jambu ağacına doğru gitti* M 37 / 18-19.

yan-a: yine, tekrar, ve, yeniden, dahi, fazladan (EUTS)

yana tegimsiz kişilerig aşatdımız: ... *ve yine liyakatsiz kimselere yedirdik* M 73 / 62-63.

-2. /-ç/

Genellikle dönüşlülük eklerinden sonra gelir. İşlek bir ektir ve +sIz ekiyle genişlemiş şekilleri sıfat olarak da yaygın kullanılır (Eraslan, 2012: 104).

irin-ç: felaket, sefillik, bahtsızlık (EUTS)

anta toğup irinçler .. altı (yigirm)i tümen iki ming kolti ... yaş yaşayurlar: ... *orada doğup sefiller, 162000 koti ... yaşarlar* M 81 / 52-54.

kılın-ç: iş, icraat, amel (EUTS)

sngıt tam(uda) togguluğ ayığ kılınç kılmazun: *Sanghāta cehenneminde doğmaya sebep olacak hiçbir kötü amel işlemesin* M 82 / 58-59.

-3. /-çü/

-ç ekiyle aynı işlevde olup -U ile genişlemiş hâlidir (Eraslan, 2012: 104).

irin-**çü**: günah, kusur, yanlış, hata, kusur, kabahat, kötü, çirkin (EUTS)

amtı tenğrim münümüzni yazuğumuzni bilinür biz ıp irin**çü**de boş bolalım:
Şimdi Tanrım! Günahlarımızı biz itiraz ederiz! Bütün günahlardan azade olalım M 78 / 25-27.

ögrün-**çü**: sevinçli, memnun (EUTS)

süzük köngülin yaruğ yüzün anğsız ögrün**çü**lüğün engite etüzün külçire yüzün tenğri
tapa körü inçe tip tidi tözün tınlığ kim: *Temiz bir gönülle, parlak yüzle, fevkalade bir sevinçle iki büklüm vücudu ile güler yüzle Tanrı'ya doğru bakarak şöyle dedi: Asil yaratık!* M 13 / 26-30.

-4. /-d/

Kullanımdan düşmüş / canlılığını yitirmiş fiilden isim yapma ekidir (Gabain, 1988: 51; Eraslan, 2012: 104). Ş. Tekin, sonuna gelen eklerin tek başına mevcut olmadığını, bu sebeple ekin yapısı ve işlevi hakkında kesin bir şey bilinmediğini belirtir (Tekin, 1992: 84).

to-**d**: tam, dolu; kıymetsiz, kötü, sefil, ucuz (EUTS)

altı kıatunlar yirinçülüg bolup to**d** tolı savın utruntılar...: *... altı kraliçe kötü olup fena sözlerle birbirlerine karşı geldiler* M 5 / 5-6.

-5. /-di/

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

ög-**di**: medih, sena, övme (EUTS)

bolup tözün maytrınığ ök(üş) türlüğ ög**di**sin öge kentü etüzlerin or- .. tutuzurlar:
Asil Maytrı'nın çok çeşitli methiyesini yapıp kendi vücutlarını ... teslim ederler M 19 / 4-7.

-6. /-°G/

Gabain'e göre Moğolcayla da aynı olan bu ek, kelimeye çeşitli anlamlar verir (Gabain, 1988: 51). Ş. Tekin'e göre fiilin sonuna gelerek eylemin sonucunu daha çok aktif olarak ifade eder (Tekin, 1992: 83). Fiilden isim ve sıfat yapan Eski Türkçenin en yaygın fiilden isim türeten ekidir (Alyılmaz, 1998: 12; Şen, 2016: 61).

arı-ġ: arı, temiz (EUTG)

anın amtı (bi)lge bakşı uluġ ilig ezrua tengri yirinte toġġalı arıġ erzün: *Bu yüzden şimdi hâkim, büyük hükümdar Erzua'nın tanrılar dünyasında doğmak için temiz olsun* M 12 / 12-14.

bil-ig: bilgi (EUTS)

tavranmak bolmasar bilig köngül bolmaz.. biligsiz bilig bolmasar tavrana mak bolmaz .. biligsiz bilig öçser tavrana mak öçer.. tavrana mak öçser bilig köngül öçer .. bilig köngül öçser at öng öçer: *Davranmak olmasaydı şuur olmazdı. Cehalet olmasaydı davranmak olmazdı. Cehalet sönse davranmak söner. Davranmak sönse şuur söner. Şuur sönse ad ve renk söner* M 44a / 22-25.

tat-ag¹⁶: aş, yemek, tat (EUTS)

tataġlıġ tiçir- ... tapınur udunur: ... *tatlı*, ... *ibadet eder* ... M 92 / 1-2.

-7. /-I/

Zamanla fonksiyonunu kaybeden zarf-fiil ekidir (Alyılmaz, 1998: 12).

tak-ı: dahi, ve, kaldı ki, nihayet, bundan başka (EUTS)

takı yime edgü aşay küçinte uvutluġ uyatlıġ bolurlar: ... *ve yine iyi niyet sayesinde terbiyeli ve edepli olurlar* M 59 / 7-8.

¹⁶ A. von Gabain'e göre (Kök)türk harfli metinlerde *ny* foneminin Uygur metinlerinde *n* ve *y* olarak ayrılması başlıca iki ağzın varlığına delalettir. Genellikle *y* ağzını Budist metinler yansıtırken *n* ağzını Mani metinleri yansıtır. *-I* bağlayıcı ünlü, *n* ağzında düz ve geniştir. Detaylı bilgi için bkz. Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988; Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri Giriş*, 2. b. İstanbul: Kitap Matbaası, 2003; Serkan Şen, *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, 3. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

-8. /-KA/

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

kıs-**ğa**: kısa (EUTG)

bu muntağ biş çöbik bulganyuk iritmiş kıs**ğa** özte yašta burkanlar yirtinçüde belgürdi: *Bu böyle beş kötü, iğrenç, kısa hayatta burkanlar dünyada belirdi* M 9 / 24-26.

-9. /-GAk/

or-**gak**: orak (EUTG)

amarıları yime örtlög yalınlıg yivt- .. or**gak**lar öze kırşayur yö(rgenür): *Bazıları da alevli ... oraklar ile çevrilir* M 83 / 39-41.

-10. /-GI/

Bu ek *Maytrisimit*'te tek bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

bur-**kı**: buruşuk (EUTS)

bur**kı**rak yüzün ... inçe (tip) tidi men ... -z öze yarlıg ... biring: *Asık bir yüzle Brahman Nirdhana şöyle dedi: Benim gibi fakir ve zavallı kimselere acıyın* M 9 / 40-43.

-11. /-GU/

İşlek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

bel+-**gü**: alamet, sembol, işaret, belge (EUTS)

viçay atlıg muhurtka iki kırk kut buvanlıg irü bel**gü**ke tükellig sekiz on türlü: ... *Vijana saatinde otuz iki mukaddes alamet ve seksen türlü...* M 13 / 56-58.

-12./-GIn/

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

sat-**gın**: satın (EUTS)

birip nom satgın ... işlegü iş ködügü: ... *verip din satın ... yapılacak işleri* ... M 26 / 25-26.

-13. /-GUçI/ (< /-GU+çI/)

/-gU/ ve /+çI/ eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. *Maytrısimit*'te işlektir.

ay-**ğuçı**: danışman, müşavir, akıl veren; komutan (EUTS)

biz öngre (kişi) (ajunıta) (e)rken iligler ... tınlıglar balık begleri //-...-/ıg ay**ğuçı** erdimiz: ... *Biz vaktiyle (insanlar âleminde) iken hükümdar ... yaratıklar (?), şehir beyleri ... müşavir idik* M 62 / 25-28.

-14. /-°K/

A. von Gabain bu eki -°g ekinden ayırt etmenin oldukça güç olduğunu belirtir. Edilgenlik ya da yapılan işin sonucunu bildiren bu ek, daha çok sıfat yapmaktadır (Gabain, 1988: 54). *Maytrısimit*'te işlek kullanılmıştır.

adru-**k**: başka başka, ayrı, çeşitli, ayrı ayrı, çeşitli türden (EUTS)

tengri tengrisi burkanağ adru**k** adru**k** aşın içgün: ... *Tanrılar Tanrısı Burkan'a çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle...* M 53 / 12-13.

bert-**ük**: sakat (EUTG)

iglig kemlig bert**ük** beçel tınlıglarığ açınsar: ... *hasta, bereli, sakat yaratıklara ihtimam etseler, acısalar...* M 52 / 52-53.

-15. /-°I/

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

ına-**I**: yüksek bir mevki, mutemet (EUTG)

tengri yirintin kodi inip sumani ına**I** birle tuşup altun önglög altun kırtışlıg arħant (bolurlar): ... *tanrılar yerinden aşağıya inip İnal Sumana ile buluşarak altın renkli, altın yüzlü veli (olurlar)* M 51 / 15-17.

kıs-**ıl**: boğaz, vadi (EUTG)

uluğ bedük tağ te(ğ) ... kısıl teg king al(kığ) ... -n örtükin: *Büyük ve yüksek dağlar gibi ... vadi gibi geniş ... örtüsü (?)...* M 85 / 11-14.

-16. /-°m/

İşlek fiilden isim yapma ekidir. Ş. Tekin'e göre işin neticesini bildirir ve -tA ile yapılmış fiillere de gelir (Tekin, 1992: 84). +IIg ve +sIz ekleriyle genişlemiş şekilleri sıfat olarak kullanılır (Gabain, 1988: 57).

ked-**im**: giyim, elbise (EUTG)

... turup yangı arıg ked**im** -/ ... ked**im**: ... *kalkıp yeni, temiz elbise ... elbise ...* M 94 / 3-4.

teg-**im**+lig: layık olma, müstahak, ilişiği ve liyakatı ol- (EUTS)

taķı yime topulur tözlüg atlıg boşgutsuz tınlıg bar kim ķam(ağ)da üstünki arķantlarınġ edgüsin erdemin bulğalı teg**im**lig bolur: ... ve yine 'yığılmış temelli' adlı öğrenemeyen bir yaratık vardır ki bu hepsinden üstün olan velilerin yüksekliğine, faziletine ulaşmaya layıktır M 2 / 24-28.

-17. /-mA/

İsim-fiil eki olan bu ek kalıplaşarak fiilden isim türetmektedir (Şen, 2016: 61). Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

belgürt-**me**: belirtme, görülen (EUTG)

maytrısmıt nom bitigde belgürt**me** balık uluşuğ körüp ķorkmak aymanmak atlıg sekiz yigirmiņ ülüş nom tükedi: *Maytrısimıt adlı din kitabında 'zuhur eden şehri görüp korkmak' adlı on sekizinci bölüm, kitap bitti* M 55 / 2-6.

-18. /-mAn/

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

kö-**men**: büyücülük (EUTG)

ağun yilvin kö**men**in tınlıglarığ ölürgüçiler: *Zehir ve büyü ile yaratıkları öldürenler* M 81 / 43-44.

-19. /-mİr/

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir.

al-**mır**: hırs, tamah (EUTG)

biz yine az al**mır** köngülümüz küçlüg bolup söz kılnçımıznı tıda umad(ımız):
Bizim ise hırslı duygularımız güçlenip söz (ile işlediğimiz) amellerimize engel olamadık
M 72 / 46-49.

-20. /-°n/

İşlek kullanılan fiilden isim yapma ekidir. Sıfat yapar ve fiilin neticesini bildirir
(Gabain, 1988: 54; Tekin, 1992: 85).

tir-**in**: topluluk (EUTG)

tört türlüğ tir**in** kuyrağ yok e(rk t)ürk yuçul budun b(uğ)un ar(a) alpın emgekin
kişi ajunıta toğar: ... *dört kısımlı cemaatin bulunmadığı, güçlü kuvvetli ve bayağı halk*
arasında güçlülükle insanlar âleminde doğarlar M 85 / 20-23.

-21. /-°nç/ (< /-°n-ç/)

İki ek de eş anlamlıdır. -n dönüşlülük eki ve -ç ekinden oluşan birleşik bir ektir
(Gabain, 1988: 54; Eraslan. 2012: 107).

kirtgü-**n-ç**: inanç, iman (EUTG)

tapığ uduğ kılmadın kirtgü**nç**lüg upasılarınağ birmiş buşların tapınur erdiler:
Kendiliklerinden saygı ve tapınma göstermeksizin inanmış müminlerin verdikleri
sadakalar ile tapınırlar, saygı gösterirler M 73 / 1-3.

-22. /-°nçİg/ (< /-°nç+çİg/)

Seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir. -°nç + çİg eklerinin birleşmesiyle
oluşturmuştur (Eraslan, 2012: 107). Son ses k fonemi olabilir (Gabain, 1988: 58).

ad-**nçİğ**: fevkalade (EUTG)

aşok atlığ ad**nçİğ** söğüt altınınta: ... *Aşoka adlı harikulade bir ağacın altında...*
M 13 / 53-54.

-23. /-°nçsIz/ (< /-°nç+sIz/)

Seyrek kullanılır. -°nçIg ekinin zıddı anlam veren fiilden isim yapma ekidir. -nç +sIz eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Gabain, 1988: 58; Eraslan, 2012: 107).

қан-**інсиз**: kanmayan, doymayan (EUTS)

ulatı gntarvlar begleri işidü қан**інсиз** биş түрлүг yinçge oyun etizü: ... *ve diğer Gandharva beyleri işitmeye doyulamayan beş zarif eğlence çınladı (?)* M 17 / 9-10.

-24. /-°nçu/ (< /-n-çU/)

Seyrek kullanılmaktadır. -°nç eki ile eş anlamlıdır (Gabain, 1988: 54).

алқ-**інчу**: azalma, eksilme, son, nihayet (EUTS)

üstün öng алқ**інчусу** tengri yiri altın aviş tamuқа tegi түзү ішilti: ... *yukarıdaki şekilsiz tanrılar yerinden aşağıdaki Avīci cehennemine kadar hep ішitildi* M 18 / 26-28.

-25. /-°ş/

İşlek kullanılmaktadır. Eklendiği fiilin sonucunu bildirir ve soyut isimler ortaya çıkarır (Tekin, 1992: 84; Eraslan, 2012: 108).

al-**ış**: alış, alışveriş, ticaret, bir vergi türü (EUTS)

bir-**ış**: veriş, verme (EUTS)

bir edig tavarıg alış biriş oğrınta öngi öngi mengzin tegşürüp: *Bir malı alışveriş esnasında çeşit çeşit yüz değıştirerek...* M 61 / 24-26.

-26. /-°t/

Seyrek kullanılmaktadır. Fiilin neticesini bildiren fiilden isim yapma ekidir (Tekin, 1992: 85).

adır-**t**: ayrılık, fark (EUTS)

terk vyakran ulatı şastrlarıg adırtlayu uқтаçı vaybajiki aryaçintri bodisvt kş'i açarı yaratmış prtyarakşıti kş'i açarı tohrı tilintin türk tilinçe evirmiş maytrisimit nom bitigde: *Çabucak vyākarana ve śāstraları mufassalan anlayan Vaibhāṣika tarikatından olan üstat Āryacandira Bodhisattva'nın genişleterek çevirdiği* ve üstat Prajnāraṣita'nın (da) Tohar dilinden Türk diline çevirdiği Maytrisimit (adlı) din kitabında...* M 38 / 50-54.

bat-**ut**: gizli, saklı (EUTS)

kim yime yaşut bat**ut** kılınçlığı tsuy ayığ kılınç kılıp ökünç köngül öritmegüçiler
olar ince tip sakınurlar: *Gizli amellerle günah işleyip pişmanlık duyguları duymayanlar
ise şöyle düşünürler* M 74 / 10-13.

-27. /-y**Ak**/

Tek bir sözcükte geçmektedir.

tut-**yak**: sağlam bağlanmış ol- (EUTS)

ongalı köngülkerip utğurağ uğar tut**yak**ta ötgörü kılınç bolur: ... *Varlığa
bağlanmadan dolayı var olma vukua gelir* M 41 / 22-23.

-28. /-(y)**U**/

Zamanla zarf-fiil eki fonksiyonunu kaybetmiş fiilden isim yapma ekidir
(Alyılmaz, 1998: 14). *Maytrısimit*'te işlektir.

ötür-**ü**: için, sonra, o zaman (EUTS)

ötür**ü** temirliğ kışk(aç)ların luların küncit ikşu kām(ış) osuğluğ sıkırlar tangarlar:
Sonra demir kışkaçlar ile değirmenler ile susam, şeker kamışı gibi sıkırlar, sarırlar M
82 / 17-19.

1.1.2. Fiil Yapım Ekleri

1.1.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

“Cins ya da özel isimlerden geçişli veya geçişsiz fiil gövdeleri yapan” eklerdir
(Daşdemir, 2015: 38). *Maytrısimit*'te isimden fiil yapma ekleri şunlardır:

-1. /+**A**-/

Genellikle geçişsiz fiiller türeten isimden fiil yapan ektir (Tekin, 1992: 81).

küç+**e**:- çabala-, zorla- (EUTS)

tapıgım aşayu on küçin küç**edü** üç türlüğ örüg ornanmış ög tu//...: ... *hürmet ve
tazimi kabul edip on güç ile güçlenerek üç türlü taht üzerine oturmuş* M 16 / 36-38.

bediz+e-: süsle-, beze- (EUTS)

suv+a-: sula-, ıska et-; sıva- (EUTS)

şal çoj-... itser .. yapsar suvasar (y)örüng (to)prak tokısar bedizeser: *Bir kulübe ve bir... kursa, yapsa, sıvasa, açık renkteki bir toprağı karsa, boyasa...* M 51 / 1-2.

-2. /+Ad-/ (< /+A-d-/)

Çoğu zaman olmak bazen de yapmak ifade eden, seyrek kullanılan bir ektir.

kut+ad-: mutlu ol- (EUTG)

kop kamağ dıntarlarda kutadmış tengri tengrisi burkan yarlıkır: *Bütün rahipler tarafından taziz edilmiş Tanrılar Tanrısı Burkan buyurur* M 24 / 7-8.

-3. /+Ar-/

Daha çok renk adlarında kullanılır ve geçişsiz fiiller türetir (Tekin, 1992: 82).

ong+ar-: tamir et- (EUTS)

kap kara tengri ... ongaru (silik) yu kı//ıyu //-... sanınça b/-...: *Kapkara Tanrı ... tamir et- ... sayısınca ...* M 105 / 29-32.

-4. /+TA-/

Maytrısimit'te işlek kullanılmayan bu ekle ilgili Gabain, ekin taban ismini vasıta hâline getirdiğini, Moğalca'da da aynı olduğunu belirtir (Gabain, 1988: 50).

ün+te-: çağır-, seslen- (EUTS)

(ün)teyürlər.. ayağka tegimlig (te)ngrim: *Bağırırılar: Hürmete layık Tanrım!* M 74 / 32-33.

-5. /+KA-/

Maytrısimit'te nadir kullanılan isimden fiil yapan ektir.

em+ge-: sıkıntı çek-, ıstırap çek- (EUTG)

yok kuruğ emgek tözlüg adalığ turur: ... *yokluğun menşei ıstıraptır ve tehlikelidir* M 1 / 3-4.

irinç+**ke**:- acı-, merhamet et- (EUTG)

tenğr(i) yirinteki tenğriler için irinç**ken**çüçi yarlık**an**çuçi köngül oğrınta inçsiz bolu yarlık**ar** ert(i): *Tanrılar diyarındaki tanrılar için merhamet ve şefkat hisleri dolayısıyla haşmetle huzursuz olur idi...* M 106 / 8-11.

-6. /+GAr/ (< /+G-Ar-/)

İşlek olmayan bu ek, Ş. Tekin'e göre birleşik ek¹⁷ +K-Ar- yapısındadır (Tekin, 1992: 82). +K- eki isimden geçişsiz fiil, -Ar- eki ise geçişsiz fiili geçişli yapar (Eraslan, 2012: 114).

ķut+**ğar**:- kurtar- (EUTS)

... -bi ğantarvılar iligin ķutğ**ar** (ķa)lır için kungķau**çı** etüzin belğürtüp ķunğķau etizip ķutğ**ar**u yarlık**adı**: ... *güzel kokulu mızıkacılar hükümdarını kurtarmak için mızıkacı (harpçi) kılığına girip harp çalarak haşmetle kurtardı* M 4 / 3-5.

köngül+**ker**:- düşün- (EUTG)

ķılınç yime ne tıtağın belğülüg bolur basutçısı kim erür .. onğalı köngül**ker**ip utğurak uķar: ... *var olma da hangi sebepten zuhur eder, müsebbibi kimdir? Vazih olarak teemmül eder ve tamamıyla anlar* M 41 / 20-22.

-7. /+K-/

Maytrısimit'te tek bir örnekte karşımıza çıkan bu ek geçişsiz fiil yapar (Alyılmaz, 1994: 11; Tekin, 1992: 82).

ant+**ık**:- yemin et-, ant iç- (EUTS)

satığ yul(uğ) oğrınta ant ant**ıkt**ımız: *Alım satım esnasında (yalan yere) yemin ettik* M 61 / 23-24.

¹⁷ Birleşik ek, birden fazla ekin birleşimiyle oluşan ektir bkz. Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

-8. /+l-/

Geçişsiz fiil yapan nadir kullanılan ektir (Tekin, 1994: 82).

tusu+l-: faydalan-, faydalı ol- (EUTG)

bu mu(n)tağ türlüğ sarasvati brhasvati ulatı tengridem bilgiler klp ödün sözlep alkınçsız asağ tusuluğ edgüsin öp sakınıp: ... *Bunlar: Sarasvatī, Brhaspati ve diğer ilahî hâkimler sayısız devirler boyunca söyleyip eksilmeyen hizmet etme iyiliğini düşünür, tasavvur ederler* M 5 / 53-57.

-9. /+lA-/

Tespit edilen ilk yazılı belgelerden günümüze değin varlığını işlek olarak devam ettiren isimden fiil yapan ektir. A. von Gabain ekin sınırsız kullanımı olduğunu belirtirken Ş. Tekin, sonuna geldiği isim ile bir şey yapmak onunla donatmak anlamına geldiğini ifade eder (Gabain, 1988: 49; Tekin, 1994: 82). +lA- eki, üzerine gelen -ş-, -n-, -t- fiilden fiil yapan çatı ekleriyle birleşip tarihten günümüze kullanımını sürdürmektedir (Cin ve Işık, 2020: 80).

bek+l-: bağla- (EUTG)

amarıları örtlüğ yalınlig kızıl bakırlağ naralar içinte beklenmiş: *Bazıları kızgın, alevli, kızıl bakırlı cehennemler içinde bağlanmış...* M 68 / 19-20.

em+l-: ilaçla- (EUTG)

ig ağırlıg kişig satağsız tersiz içgü ot öntürüp emleser otasar: ... *hastalıklı, dertli bir kimseyi, ücretsiz ve bedava ilaç vererek tedavi etse ve iyileştirse...* M 51 / 5-7.

-10. /+n-/

sak+l+n-: düşün- (EUTG)

ötrü inçe sakınç sakınur: *Bunun üzerine şöyle düşünür* M 51 / 25-26.

-11. /+GUr-/ (< /+GU-r/)

Geçişsiz fiiller yaparak fiil gövdeleri oluşturur (Gabain, 1988: 50).

bel+gür-: belirt-, belli ol-, görün- (EUTS)

çkrvrt ilig kan yir suvda belgürer: ... *dünya hükümdarı olarak dünyada zuhur eder* M 8 / 42-43.

-12. /+rA-/

Seyrek kullanılan isimden fiil yapan eklerdendir.

am+**ra-**: sev- (EUTS)

balığ başlıg ғанліг yinlig kençkiyesin iki emigi ikin ara қуқұp sever am**rayur**
erser: ... yaralı, üstü başı kan içinde olan yavrucuğunu bağına (iki memesinin arasına)
basıp sevse... M 33 / 20-21.

-13. /+rKA-/ (</+r°-K+A-/)

Ş. Tekin, +r°-k+a- yapısında birleşik bir ek olabileceğini belirtmiştir (Tekin, 1992: 82). Fiilden isim yapan ektir.

kıvı+**rka-**: hasislik et- (EUTG)

қıvır**қа**рмақ көңгlin adın adın toyınlar şmnançlarınг bar yok: *Kıskançlık*
duyguları ile başka başka rahip ve rahibelerin, olsun olmasın... M 66 / 4-6.

-14. /+sA-/

Bu ek çok fazla incelenmiş ve hakkında pek çok fikir beyan edilmiştir. Bazı araştırmacılar fiilden fiil yapan yapım eki olduğunu ileri sürerken çoğu dilci isimden fiil yapan yapım eki görüşündedir¹⁸.

suv+**sa-**: susa- (EUTG)

taқı yime bilge bilig suvs**ama**қın avantlıғ tınlıғlarқа asaғ tusu қılқалır үçүн: ... ve
yine hikmetle susamış yaratıklara hizmet etmek için... M 8 / 23-24.

-15. /+sI-/

Ş. Tekin'e göre 'öyle saymak, kendisini onun gibi kabul etmek, gibi olmak' anlamlarını verir (Tekin, 1992: 83). Seyrek kullanılan bir ektir.

erk+**si-n-**: kendini güçlü say- (EUTG)

қуврағліг evlerig yalınguz anғantımız erks**inti**miz adnaғuқа birdimiz: ... *cemaate*
*ait olan evleri tek başına *gasp edip kendimize mal ettik, başkasına verdik* M 69 / 3-5.

¹⁸ +sA- eki ile detaylı bilgi için bkz. Şahap Bulak, "Türkçede +sA- İsimden Fiil Yapma Eki", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1, Winter 2012, ss. 419-438.

suv+su-ş: içki, içilecek şey; bir şeyin üzerine su serpmeye (EUTS)

süçig suvsuş ülegüçiler erdiler .. olar amtı örtlüg yalınlıg burnaç enğınlerinte kötürüp sızgırmış kızıl bakır içeler: *Tatlı içkiler taksim edenler ise bunlar şimdi alevli ibrikleri omuzlarında götürüp eritilmiş kızıl bakır içeler* M 72 / 16-19.

-16. /+tIr-/

Seyrek kullanılan bir ek olup +IA- ekiyle aynı işlevdedir (Tekin, 1992: 83).

yaltrı- < yal+tır-: parla- (EUTG)

ol süzük köngül küçinte sekiz tümen tört ming tü tüpintin yaruğ yaltrık (öner): *Bu temiz gönül sayesinde 84000 saçının dibinden bir parıltı (çıkar)* M 33 / 28-30.

-17. /+U-/

Sınırlı sayıda örneği vardır.

boş+u-: bağışla- (günahı), gider-, affet-, kurtar- (EUTS)

ķop tsuyda yazukta boşunu ötünür biz: *Bütün günahlardan kurtulmayı diliyoruz* M 73 / 19-20.

-18. /+Ur-/

Ş. Tekin, işlev olarak +Ar- ekine benzediğini belirtir (Tekin, 1992: 82).

king+ür-ü: ayrıntılı olarak (EUTG)

sen purnıya yığılmış erüş öküş kuvrağka kingürü sözleyü: ‘*Sen ey Pūrna! Toplanmış olan bu büyük cemaate ayrıntılı bir biçimde anlat...*’ M 81 / 8-9.

1.1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

“Bu ekler geçişli veya geçişsiz kök, köken veya gövde hâlindeki fiillerden yine geçişli veya geçişsiz gövdeler yapar.” (Daşdemir, 2015: 38). *Maytrısimit*’te fiilden fiil yapma ekleri şunlardır:

-1. /-çIr/ (< /-ç+Ir-/)

Ş. Tekin’e göre işlevi kesin olarak bilinmeyen ekler arasındadır (Tekin, 1992: 87). M. Erdal bu ekin birleşik ek yapısında olduğunu (< -çı+r / -ç-i-r) belirtir (Eraslan, 2012: 109). *Maytrısimit*’te tek kelime kullanılmıştır.

kül-**çir-**: gülümse- (EUTG)

uluğ qarı bükülmüş etüzin kirt kirt kül**çire** inçe tip: ... *pek ihtiyar ve bükülmüş vücudu ile 'kıkır kıkır' gülerek şöyle dedi* M 13 / 17-19.

-2. /-d-/

Canlı olmayan ve pekiştirme işlevinde kullanılan ektir (Alyılmaz, 1994: 5; Gabain, 1988: 58). Ş. Tekin'e göre bu ek, tek başına kullanılmayan fiil köklerine getirilir; dönüşlü ve geçişli fiil yapar (Tekin, 1992: 87).

ko-**d-**: koy-, bırak-, terk et-, yerleştir- (EUTG)

amtı men ırteki kün ök orduğ qarşığ **kodup** toyın dıntar bolayın: *Şimdi ben yarın hemen sarayı terk edip rahip olmak istiyorum* M 47 / 19-22.

küçe-**d-**: güçlü ol-, güçlen- (EUTS)

tapığın aşayu on küçin küç**edü** üç türlüğ örüg ornanmış ög tu//... : ... *hürmet ve tazimi kabul edip on güç ile güçlenerek üç türlü taht üzerine oturmuş* M 16 / 36-38.

-3. /-tUr/ (< /-t-Ur-/)

Ettirgenlik eki olarak adlandırılan bu ek, yaptırma anlamı taşır (Gabain, 1988: 60). N. Kononov'a göre ek, -t- ve -ur- / -ür- ettirgenlik eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Eraslan, 2012: 109).

tebre-**tür-**: sallandır-, titrettir-, sarstır- (EUTS)

yapığımız emigimiz ör(tlüğ yalınlg) ... köngüllerin tebre**tür**: ... (*vücut*) *yapılarımız, memelerimiz alevli... gönüllerini sarsar* M 77 / 8-10.

-4. /-GAr-/

Geçişli fiiller türeten nadir kullanılmış bir ektir (Eraslan, 2012: 109).

kut-**gar-**: kurtar- (EUTG)

kim mungta kut**gar**daçı kutluğ tınlığağ körmedin alku adada (kut**gar**)guçı adınçığ tengri tengrisi burkan körmedin ölür: *Bütün dertlerden kurtaran mukaddes yarattığı görmeden, bütün tehlikelerden kurtaran harikulade Tanrılar Tanrısı Burkan'ı görmeden öleceğim* M 16 / 6-9.

-5. /-gsA/ (< /-g+sA-/)

Bir şeyi yapmayı istemek anlamını verir. -g+sa- / -g+se- eklerinin birleşmesiyle oluşur (Gabain, 1988: 59). *Maytrısimit*'te tek bir örnekte görülür.

işidi-**gse-**: işitmeyi arzu et- / iste- (EUTG)

burkanağ bursnğ kuvrağı birle sevmez amramaz erser nomçı bilgelerig nomlayu olurur körüp nomın işidig**se-**: *Burkan'ı ve cemaatini sevmediğinden, hâkim vaizleri vaaz ederken gördüğü hâlde vaazını işitmek istemediğinden...* M 70 / 28-30.

-6. /-KUr/ (< /-K-Ur-/)

Yaptırma anlamı taşıyan ettirgenlik ekidir (Gabain, 1988: 57). Ş. Tekin, -*k-ür- şeklinde birleşik bir ek olarak düşünülmesi gerektiğini belirtir (Tekin, 1992: 86). *Maytrısimit*'te işlek kullanılan bir ektir.

amırt-**gur-**: teskin et-, sakinleş- (EUTG)

amarıları kaçığların süzüp amırt**gurup** pariçtr söğüt tapa körürler.. /- ...: *Bazıları duyu organlarını durultup, teskin edip Pariçtr ağacına doğru bakıyorlar...* M 89 / 17-19.

yang-**kur-**: aksettir- (EUTS)

yinçge katunlarnıng külüşmek katğurşmak ünig kök kalık yang**kur**dı: *Zarif ve ilahî kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi* M 18 / 40-42.

kört-**kür-**: göster- (EUTS)

edgüsin kört**kürgü**çi ... ayıg yavlağ törülerig: ... *iyiliğini gösteren ... kötü alışkanlıkları...* M 80 / 23-24.

bel-**gür-**: belirt-, belli ol-, görün- (EUTS)

bu muntağ biş çöbik bulğanyuk iritmiş kısğa özte yaşta burkanlar yirtinçüde bel**gür**dı: *Bu böyle beş kötü, iğrenç kısa hayatta burkanlar dünyada belirdi* M 9 / 24-26.

-7. /-K-/

Kuvvetlendirme işlevi bulunan bu ekin, Ş. Tekin'in ifadesine göre fonksiyonu belli değildir (Tekin, 1992: 87).

al-k-: bitir-, azal- (10. 4)

amtı ol antağ kutluğ yağışlıg törü **alkıntı**: *Şimdi bu saadet verici 'kurban adeti' sona erdi* M 10 / 3-4.

ö-k⁻¹⁹: düşün- (EUTG)

busuş kadğu emgek tolğak sıkıg tanğıg uluğ emgeklig ökmek belgölüg bolmağı bolur: *Keder, kaygı, ıstırap, sıkıntı, korku, dehşet ve büyük bir çaresizlik zuhur edecektir* M 44a / 6-9.

-8. /-kIt-/

Birleşik ek yapısında düşünülen fiilden fiil yapma ekidir (Eraslan, 2012: 110). *Maytrısimit*'te az sayıda örneği vardır.

u-kıt-: anlat-, öğret- (EUTS)

ötrü ayağka tegimlig maytrı burkan anası katunta ulatı tenğridem kuvrağka toğmak ölmek tüşmek taymak örtenmek sınmakta ulatı emgeklerig **ukıtu** yarlıkar: *Sonra hürmete layık Maytrı Burkan anası 'hanım' ve öteki ilahî cemaate doğmak, ölmek, düşmek, sapmak, alevlenmek, kırılmak ve öteki acıları haşmetle bildirir (anlatır)* M 91 / 3-9.

kör-kit-: göster- (EUTG)

şrigupti bay er ... nomlayu (ya)rılıkap tört kirtü / ... titrü **körkitip** kutgaru yarlıkadı: *Şrīgupta adlı bir zengin ... Haşmetle vaaz verip dört gerçek ... kesin olarak gösterip haşmetle kurtardı* M 58 / 20-22.

¹⁹ Şinasi Tekin'e göre ö- (düşün-) fiiliyle anlamca aynıdır. Sanskritçe duhkha kelimesine dayanarak çaresizlik olarak aktarılmıştır bkz. Şinasi Tekin, "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 2, Ankara: Dil Kültür San'at, 1992, ss. 69-119.

-9. /-°l-/

Dönüşlülük, edilgenlik bildiren ektir (Gabain, 1988: 59; Tekin, 1992: 88).

kat-ı-l-: katıl-, karış- (EUTS)

olarını birle katılı yor: *Bunlar ile birlikte karışıp durur* M 60 / 18.

bört-ü-l-: değin-, dokun- (EUTS)

ol yaruḳḳa börtülüp ol t(amudaḳı) tınlıḡlar sözüḳ köngül (öritip): *Bu ışıḡa temas etmekle o cehennemdeki yaratıklar temiz kalpli oldular...* M 63 / 14-15.

-10. /-lln-/ (< /-l-l-n-/)

Birleşik ek yapısında fiilden fiil yapma ekidir (Eraslan, 2012: 110). *Maytrısimit*'te nadir kullanılmıştır.

üz-lün-: kesil-, bit- (10. 33)

iki yigirmi yıl tüni kuni üz(lünçüsüz) paşantak atlıḡ yaḡış yaḡadım(ız): ... *on iki yıl, gece gündüz fasılasız (kesintisiz) Pāşandika kurbanı sunduk* M 10 / 33-34.

-11. /-mA-/

Maytrısimit'te oldukça işlek olan, fiillere gelerek işin, oluşun, durumun yapılmadığını / yapılmayacağını anlatan fiilden fiil ekidir (Üstünova, 2016: 102).

Fiilden olumsuz fiiller yapan -mA- ekinin kaynağı hakkında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Şinasi Tekin, ek hakkında şunları kaydeder: "... 1. Türkçede -ma olumsuzluk eki vurguyu kabul etmediğine ve bir önceki heceye attığına göre müstakil bir kelimeden türemiştir. 2. Bu müstakil kelime, Hind-Avrupa dil ailesinin bir uzak üyesi ve Orta Asya'da yüzyıllar boyu eski Türklerle birlikte yaşamış olan Toharların dilindeki ma olumsuzluk edatıdır. İşte bu Toharca ma olumsuzluk edatından ekleşerek Türkçeye girmiştir (Alyılmaz, 1994: 5).

Ekin yapısı üzerine ilk defa W. Bang durmuştur. W. Bang -ma- / -me- olumsuzluk ekinin aslında ek olmadığı, yapısında *ama-, uma-, amı-, emi- "yapmamak, ihmal etmek" gibi bir fiilin varlığını görmüştür.

G. J. Ramstedt ise -m ile teşkil edilen isimlere Ural dillerindeki e-, Tunguzca'da a- / e- olumsuzluk fiilinin çekimli şekillerinin getirilmesiyle oluştuğu görüşündedir: bol-u- me-di > bol-ma-dı gibi.

A. N. Kononov -ma- / -me- olumsuzluk ekinin yapısını, fiillerin -a / -e veya -ı / -i ekli zarf-fiil şekillerinden sonra a- / e- olumsuzluk fiilinin -ma(n) / -me(n) ekli zarf-fiil şeklinin getirilmesiyle oluştuğunu ileri sürmüştür: al-a a-ma > alama orta hece düşmesi ile alma ve buradan -ma- / -me- eki ortaya çıkmıştır. Talat Tekin -ma- / -me- olumsuzluk ekinin yapısı hususunda Ramstedt'in görüşünü

benimsemekte ve çeşitli kanıtlarla bu görüşü açıklığa kavuşturmaktadır.”
(Eraslan, 2012: 110).

teg-me-: erişme-, ulaşma- (EUTS)

kılmış mün yazukka ökünç köngül öritmiş kergek kim antağ antağ asıgka tusuğa
tegmek bolur: *İşlediği günahlara pişman olması gerektir. Ancak o zaman işte böyle nice
nice faydalara ulaşabilir* M 69 / 39-42.

u-ma-: muktedir olma-, yapamama- (EUTS)

dyan samarda ulatı dyan sakınçlar öze erk tarta **umaz:** ... *bir istiğraka ve başka
istiğraklara hükmedemez adlı öğrenemeyen bir yaratık vardır* M 2 / 40-42.

Ek: *Maytrısimit*’te fiillerin olumsuz tabanları genellikle olumsuzluk ekiyle (/ma/) yapılmıştır. Aynı zamanda hiçbir ek almadan, kendi bünyesinde olumsuzluk anlamı taşıyan fiiller de mevcuttur. Bu fiiller, *Maytrısimit*’te sık geçmektedir.

karı-: ihtiyarla-

öl-: öl-

tay-: kay-, göçüp git-

oğlanı /-...-// mungka tarıkka tegmiş erürler .. kim basa basa erler **karı**yurlar
ölürler **tay**arlar: ...oğlu ... ıstıraba sıkıntıya duçar olurlar ve çok sonra insanlar
ihtiyarlarlar, ölür ve göçüp giderler M 43 / 12-14.

yitil-: kaybol-

alkun-: eksil-

amal nırvan bult-... nomluğ şazın/-... ... – **yitilür alkınur** ..: *Sakin ... Nirvana
din şeriatı ... azalır, eksilir* M 6 / 14-16.

tu-: kapat-

üç tamu yolın **tuğıl:** ... *üç cehennem yolunu kapat* M 47 / 9.

-12. /-°n-/

Edilgenlik ve son sesi *l* olan fiillerde dönüşlülük yapar (Gabain, 1988: 59; Tekin, 1992: 86). *Maytrısimit*'te işlek kullanılmıştır.

bil-**in-**: bilin- (EUTG)

uğ-**un-**: itiraf et- (M)

amtı yazuğumuznı **bilinür** biz uğ**unur** biz: *Şimdi günahlarımızı itiraf ediyoruz* M 73 / 17-18.

emge-**n-**: ıstırap çek- (EUTS)

sansız tümen yıl anta (emgek) emgentiler: *Sayırsız yıllar boyunca (acı) çektiler* M 76 / 4-5.

-13. /-°r-/

Yaptırma işlevi bulunan fiilden fiil yapma ekidir. Ünlülü şekiller *-r-*den genişlemiş olmalıdır. Buna sebep de her fiil tabanına her ekin getirilemez olmasıdır. Ş. Tekin bu ekler arasındaki farkın belli olmadığı görüşündedir (Eraslan, 2012: 111).

ad-**ır-**: ayır- (EUTG)

içtin sîngar burkan nomın taştın sîngar sekiz vityasatan şastarlarağ ad**ırt**layu uқтаç: *İçeride Burkan dinini, dışarıda on sekiz Vidyāsthānaşāstraları ayırt ederek anlayan...* M 87 / 13-15.

-14. /-°ş-/

Maytrısimit'te işlek kullanılan fiilden işteş fiil yapan ektir (Alyılmaz, 1998: 9). Karşılıklılık / birlikte yapma ve tekerrür bildirir. Karşılıklılık hem iki tarafın aktif hem de birinin aktif diğerrinin pasif olmasıyla da kullanılabilir (Gabain, 1988: 60; Tekin, 1992: 86).

bıç-**uş-**: kesiş-, vuruş- (EUTS)

kes-**iş-**: kesiş- (EUTS)

tok-**iş-**: vuruş- (EUTS)

sanç-**iş-**: vuruş- (kapış-) (EUTS)

yanç-ış-: vuruş- (EUTS)

öç-eş-: öçeş-, kin besle-, çekiş- (EUTS)

bir ikintişke bıçuşurlar .. kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boğuşurlar örlüşürler: *Birbirleriyle vuruşurlar, kesişirler, dövüşürler, kapışurlar, (birbirlerine) kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar* M 81 / 59-62.

-15. /-°t-/

Maytrısimit'te işlek kullanılan ettirgenlik ekidir (Alyılmaz, 1988: 9).

il-it-: götür-, sevk- (EUTS)

anta ötrü brıngiki upasvami bu iki urılar badarı bramanıg ikidin yolayu tuta ilitdiler: *Bundan sonra Bhrngika ve Upasvāmin, bu iki oğul Badhari Brahman'ı her iki taraftan yolunu keserek tuttular ve götördüler* M 12 / 32-35.

işle-t-: işlet-, yaptır- (EUTG)

adın kişi ornınta yulğak iş küç işletdimiz: *Başka kimselerin yerinde ticaret işinde işlettik* M 62 / 34-36.

-16. /-tUk-/

Nadir kullanılan fiilden fiil yapan ektir.

bul-tuk-: bulun- (EUTG)

asağ tusu kıлтаçılar ara anada yigrek bultukmaz: *Hizmet edenlerin arasında anadan daha üstünü bulunmaz* M 58 / 33-34.

-18. /-°z-/

Seyrek kullanılan yaptırma işlevi olan fiilden fiil türeten ektir (Gabain, 1988: 61).

tut-uz-: tuttur-, teslim et- (ETG)

(uru)nçak tutuzu kıp ajuntakı etüzin yinçürü töpün yükünür men: ... *rehin olarak tevdi edip bütün âlemdeki vücutlarımla secde ederim* M 3 / 40-41.

1.2. FİİLİMSİLER / EYLEMSİLER

“Fiiller üzerine gelerek kalıcı kavram işareti yapmayan içe dönük görevli dil öğelerinin üzerine geldikleri fiil ya da fiil gruplarıyla ilişkileri geçici” olan (Şimşek, 2020: 143) fiilimsilerin *Maytrisimit*’te kullanımı oldukça işlektir.

1.2.1. İsim-fiiller / Mastarlar (*İng.* Infinitive; *Alm.* Infinitiv; *Fr.* Infinitif))

Olumlu ya da olumsuz fiil kök veya gövdelerinden yapılan isim-fiiller, fiillerin şahsa ve zamana bağlı olmadan iş, oluş, hareket, yargı vs. bildiren çekimli yapılarıdır (Alyılmaz, 1994: 84).

Tablo 10: *Maytrisimit*’te İsim-fiil Ekleri

/-mAK/
/-mAK+l°G/
/-GAlI/
/-GUlUK / (< /-GU+lUK/)
/-°ş/

(Alyılmaz, 1994: 84-85).

Metinden tespit edilen isim-fiil ekleri örnekleri şunlardır:

-1. /-mAK/

ut-**maḵ**: yenmek

adaḵ asra ḵıl-**maḵ**: ayak altına almak

viru(t)ak ili(g) beg basa basa şakılaraḡ **utmaḵ adaḵ asra ḵılmaḵ** sav(lar)aḡ sözleşmişinḡe altı ḵatunlar yirinçülüg bolup tod tolı savın utruntılar: *Hükümdar Virüdhaka çok sonra Şākyaları yenmek, ayak altına almak (gibi) sözler sarf ettiğinden dolayı altı kraliçe kötü olup fena sözlerle birbirlerine karşı geldiler* M 5 / 2-7.

ezrua tengri yirinte toḡ-**maḵ** küsüşin: Tanrı Ezrua dünyasında yeniden doğmak arzusu

ezrua tengri yirinte toḡmaḵ küsüşin buşı birgeli saḵınçın iki yigirmi yıl tūni kuni üz(lünçüsüz) paşantak atlıḡ 82ece82 yaḡadım(ız): *Tanrı Ezrua dünyasında yeniden doğmak arzusu ve sadaka verme düşüncesi ile on iki yıl, gece gündüz fasılasız Pāşandika kurbanı olarak sunduk* M 10 / 31-34.

-2. /-mAK+I°G/

sizingde adrıl-**mağlıg** isig koz içi: sizden ayrılmanın sıcak közü içinde

burkan kıtinga edgü kılinç kazğanur erken **sizingde adrılmağlıg isig koz içinte** erüş öküş kıata a/ /ndım: *Burkanlık için iyi ameller işler iken (=kazanır iken) sizden ayrılmanın sıcak közü içinde pek çok defalar debelendim* M 90 / 28-31.

kıutrul-**mağlağ** uruğ: kurtulma tohumu

barmu munuñ köksinte **kıutrulmağlağ uruğ**: *Var mı bunun kalbinde kurtulma tohumu...* M 4 / 14-16.

-3. /-GAII/

buşı bir-**geli** saşınçın: sadaka verme düşüncesi

ezrua tengri yirinte toğmağ küsüşin **buşı birlgeli saşınçın** iki yigirmi yıl tüni kuni üz(lünçüsüz) paşantak atlıg yağış yağadım(ız): *Tanrı Ezrua dünyasında yeniden doğmak arzusu ve sadaka verme düşüncesi ile on iki yıl, gece gündüz fasılasız Pāşandika kurbanı olarak sunduk* M 10 / 31-34.

munuñ bilge biligining sanın saşışın al-**ğalı**: bunun bilgisinin sayısını, adedini almak

bu yağız yir özeki koğ toprak birer evin sanağalı .. neng munuñ **bilge biligining sanın saşışın alğalı**: *Bu kara toprak üstündeki tozlar tane tane sayılabilir, (fakat) bunun bilgisinin sayısını, adedini almak hiç (mümkün değildir)* M 38 / 26-29.

-4. /-GUIUK / (< /-GU+IUK/)

arhant kıutıntın tay-**ğuluğ**: velilikten ayrılma

neçe yime **arhant kıutıntın tayğuluğ** tıtağlar ötrü tursar inçip etüzin küzedmeser saşlanmasar yime arhant kıutıntın yime arıtı taym(az): *Her ne kadar velilikten ayrılma sebepleri sonra ve yahut vücudunu korumasa dahi, yine de velilikten katiyen ayrılmaz* M 2 / 18-22.

-5. /-°ş/

al-ış bir-iş öğrinta: alışveriş esnasında

bir edig tavarıg **alış biriş öğrinta** öngi öngi mengzin tegşürüp: *Bir malı, alışveriş esnasında çeşit çeşit yüz değıştirerek* M 61 / 24-36.

1.2.2. Sıfat-fiiller / Ortaçlar (İng. Participle; Alm. Participium; Fr. Participe)

Olumlu veya olumsuz fiil kök veya gövdelerinden yapılan sıfat-fiiller, bir varlığın hareket ve oluş şeklini zamana bağılı olarak ifade eden fiil şekilleridir (Alyılmaz, 1994: 85). Sıfat-fiiller bağılı oldukları zamana göre üçe ayrılır:

Tablo 11: *Maytırsimit*'te Sıfat-fiil ekleri

Geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri	Geniş zaman sıfat-fiil ekleri	Gelecek zaman sıfat-fiil ekleri
/-TI/ (</-T+I/)	/-°GmA/	/-TAçI/
/-TIK/ (</-T+OK/)	/-GII/	/-sIK/
/-mIş/	/-(y)°r/	/-GAy/
	/-mAz/ (</-mA-z/)	

(Alyılmaz, 1994: 85-95).

Metinden tespit edilen sıfat-fiil örnekleri şunlardır:

1.2.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-fiil Ekleri

-1. /-TI/ (</-T+I)

İşlek bir sıfat-fiil ekidir. Kesin geçmiş ve görülen geçmiş bildiren yüklem ismi yapımında kullanılmıştır.

töşen-**ti**+miz (<töşe-n-Ø-**d+i**+Ø-Ø+miz): döşendik, kullandık

küzedme-**di**+miz (<küzed-Ø-me-**d+i**+Ø-Ø+miz): koruyamadık

işleme-**di**+miz (işle-Ø-me-**d+i**+Ø-Ø+miz): işlemedik, yapmadık

ertür-**dü**+müz (ertür-Ø-**d+ü**+Ø-Ø+müz): işledik

sengrem sanlıg sengik tültin töşekin etimizke yinimizke tegürü **töşentimiz** .. arıg arıg şznıg **küzedmedimiz** yam işin **işlemedimiz** ... yoksuz savlar sözlep **ertürdümüz** .. *Manastıra ait olan yastıkları, döşekleri etimize, tenimize temas ettirip kullandık. Tertemiz olan dini koruyamadık, işini yapmadık. Boş laflar sarf edip iş işledik* M 65 / 6-11.

-2. /-TIK/ (</-T+OK/)

Bu ekle yapılan sıfat-fiiller *Maytrısimit*'te isim ve yüklem ismi olarak kullanılmıştır.

a. İsim olarak kullanılışı: Bu sıfat-fiil yalın hâlde kullanıldığı gibi bazı iyelik ekleri, hâl ekleri ve edatlarla birlikte kullanımları da mevcuttur.

yarlıka-**duḵ**+ta: söyledikten sonra

(bu) (ya)rılığ **yarlıkaḍuḵta** ol sansız (tümen) (y)ıgılmış kuvrağ yadılıp bardılar:
(Bu) haşmetli sözü söyledikten sonra bu sayısız toplanmış olan cemaat dağılıp gitti M 19 / 45-46.

teg-**dük**+te: vardığında

(an)ta **tegdükte** soklunup tüş(zün) inçe sakıntı: ... oraya vardığında gözleri kamaşıp düşsün (diye) düşündü M 58 / 18-19.

sakınç sakın-**tuḵ**+ta: düşündüklerinde

ança **sakınç sakıntuḵta** ikile olarnı ayığ kılınçlıg yil tokıp uluğ tamularda kemişür: Böyle düşündüklerinde, tekrar bunları kötü amellerin rüzgârı yakalayıp büyük cehennemlere fırlatır M 70 / 23-26.

yükün-**tük**+te ötrü: secdeye vardıktan sonra

süzük köngülin yinçürü töpün **yüküntükte ötrü** tözün maytrı bodisvtnıḡ kerti körki yitlinip toyın dıntar körki belgölüg boltı: ... temiz bir gönülle eğilerek secdeye vardıktan sonra Asil Maytrı Bodhisattva'nın dünyevi vücudu kayboldu ve rahip vücudu belirdi M 18 / 10-14.

b. Sıfat olarak kullanılışı:

evrilme-**dük** nomluğ tilgen: döndürülmeyen din tekerleği

kaşıp burқан nırvanқа barmısta berü **evrilmedük nomluğ tilgen** branas kent uluşta tevirdi: *Kāśyapa Burkan, Nirvana'ya vardığından beri döndürülmeyen din tekerleğini Benares şehrinde döndürdü* M 15 / 10-13.

-2. /-mİş/

Öğrenilen geçmiş zaman anlamını ifade eden bu sıfat-fiil eki *Maytrisimit*'te işlek olarak kullanılmıştır.

a. İsim olarak kullanılışı:

bul-**mış**+ı+m: ulaşmış olmam

muna ertimlig etüzümüz ertip barsar al(ku) ed tavar barça tolp qarılzar alp bulğuLuğ kişi etüzin **bulmuşım** yoksuz bolğay: *İşte bu fâni vücudumuz göçüp gidince ve bütün mal mülk hepsi birbirine karışınca bulunması güç insan vücuduna ulaşmış olmam boşuna olacak* M 1 / 12-16.

tözkerinçsiz burğan kutın bul-**mış**+ı+n: anlaşılması güç Burkanlığa eriştiğini

biş pançaki toyınlarağ sekiz tümen teŋgrilerig kutğar-**mış**+ı+n: beş rahibi ve 80000 ilahı kendisine çektiğini

tözkerinçsiz burğan kutın bulmuşın nomluğ tilgen tevirip **biş pançaki toyınlarağ sekiz tümen teŋgrilerig kutğarmışın**: ... *anlaşılması güç Burkanlığa eriştiğini, din tekerleğini çevirip beş rahibi ve 80000 ilahı kendisine çektiğini*... M 1 / 27-31.

b. Sıfat olarak kullanılışı:

tebreñsiz tur-**mış** atlığ boşgutsuz tınlığ: *'ısrarla ayakta duran' adlı 'öğrenmeyen, bir yaratık*

taķı yime **tebreñsiz turmış atlığ boşgutsuz tınlığ** bar: ... *ve yine 'ısrarla ayakta duran' adlı 'öğrenmeyen, bir yaratık vardır.* M 2 / 16-18.

itil-**mış** kayların beltirlerin: kurulmuş yollarını, dört yol ağızlarını

sekiz yigirmi vityastan şasatar boşgun-**mış** közünür kut teŋgrising yüleşi: on sekiz Vidyā-sthāna-şāstra'yı talim etmiş gözüken saadet ilahesine benzeyen

itilmiş kayların beltirlerin yaratağlağ yir teŋgrising dıdımı pasakinge okşatı kutluğda kutluğ kitumati atlığ kent uluşta **sekiz yigirmi vityastan şasatar boşgunmış közünür kut teŋgrising yüleşi** brhmayu atlığ bramanlar iligintin brhmavati: ... *kurulmuş yollarını, dört yol ağızlarını yaratan yer tanrısının tacına benzeyen, bahtiyarlar bahtiyarı Ketumati adlı şehirde on sekiz Vidyā-sthāna-şāstra'yı talim etmiş gözüken saadet*

ilahesine benzeyen Brahmāyu adlı Brahman hükümdarından ve (karısı) Brahmāvatī... M 3 / 24-31.

bir kuşlağı kuşka kovit-mış kögürçgün: bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin

anın̄ ara **bir kuşlağı kuşka kovitmiş kögürçgün** munḡka tark̄ka tegip şariputri arhantn̄inḡ köligesin̄ge sıkıntı: ... *bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde Şāriputra'nın gölgesine sığındı* M 5 / 24-28.

c. Yükleme ismi olarak kullanılışı:

belgölüg bol-mış erür (<bol-Ø-Ø-mış+er-ür+Ø): belirmiştir

belgölüg bol-mış erür (<bol-Ø-Ø-mış+er-ür+Ø): belirmiş(tir)

bu yirtinçüde an̄gsız öküş nomluğ telim taşım çoğ yalın **belgölüg bolmış erür** anta ötrü hymavati inçe tip tidi .. amtiķiya yakuru yirde ödde **belgölüg bolmış erür:** '...*Bu dünyada fevkalâde, büyük dinin gür ışığı belirmiştir.*' Bunun üzerine Haimavati şöyle dedi: 'İşte şimdi yakın yer ve zamanda belirmiş... M 7 / 12-17.

kenḡşeş-mış (kenḡşeş-Ø-Ø-mış+Ø-Ø+Ø): müzakere edilmiştir

bu iş ködüg yime uluğ küçlüg tenḡrilern̄inḡ **kenḡşeşmiş:** *Bu iş de büyük, kudretli tanrıların müzakere edilmiştir* M 11 / 34-35.

1.2.2.2. Geniş Zaman Sıfat-fiil Ekleri

-1. /-°GmA/

/-°GmA/ sıfat-fiil ekinin sadece sıfat yapımında kullanılmış tek bir örneği vardır.

bu altı kat tenḡri yirinte er-igme tenḡriler: bu altı katlı tanrılar yerinde bulunan tanrılar

neçe **bu altı kat tenḡri yirinte erigme tenḡriler** ... tenḡri katunları tunin künin tenḡri men̄gisin̄ge esürüp yoksuz öd ertürürler erser: 'Bu altı katlı tanrılar diyarında bulunan tanrılar ve tanrı hanımları gece gündüz Tanrı sevincine sarhoş olup boşuna vakit geçiriyorlarsa...' M 26-29.

-2. /-GII/

a. İsim olarak kullanılışı:

edgü ö-**gli**+ler+i+m: iyi düşüncelilerim, dostlarım

algu mening **edgü öglilerim** boltılar: *hepsi benim dostlarım oldular* M 33 / 47-48.

ayıg ö-**gli**+ning edgüsinge küni: kötü düşünceli bir kimsenin başarısını

ayıg öglining edgüsinge küni öritmez(ler): *Kötü düşünceli bir kimsenin başarısını kıskanmaz* M 59 / 8-9.

b. Sıfat olarak kullanılışı

edgü ö-**gli** köngülin: iyi düşünceli gönül, dost bir kalp

may(t)rı **edgü ögli köngülin** (asağ) tusu kılmağı yime biş türlüg ... bolur: *Müşfik (maytrı Skr. maitri) ve dost bir kalp ile hizmet etmek ise beş türlü ... olur* M 4 / 56-58.

edgü ö-**gli** dyan: rahim, dost Dhyāna, iyi düşünceli Dhyāna

tükel kırk mha----klp ödte üzüks(üz) ... **edgü ögli dyan** saşınçı: ... *bütün kırk Mahākalpa müddetince, daima ... rahim, dost Dhyāna ... bu kadarcık da (fikir vb.) beslemedi* M 8 / 7-11.

ti-**gli** (kişi)+ler: söylerler

edgü kılsar ayıg tüş bulır ayıg kılsar edgü tüş bulır tip **tigliler**: *'İyilik yapsa kötü sonuç, kötülük yapsa iyi sonuç elde eder' diye söylerler* M 83 / 59-60.

-3. /-(y)°r/

a. Sıfat olarak kullanılışı

közün-**ür** etüzleri: hâlen sağ olan vücutları

bu buyan (k)üçinte **közünür etüzleri** adasız (tudasız) uzun kalın kıtın: *Bu sevap sayesinde hâlen sağ olan vücutları tehlikesiz (olsun), uzun ve büyük saadetlerle...* M 1 / 66-68.

b. Yükleme ismi olarak kullanılışı

yükün-ür men (<yükün-Ø-Ø-ür+Ø-Ø+men): secde ederim

kop ajuntakı etüzin yinçürü töpün **yükünür men**: ... *bütün alemdeki vücutlarımla secde ederim* M 3 / 41-42.

kör-ür erti (<kör-Ø-Ø-ür+er-ti+Ø): görürdü, görür idi

kutruhtaçı tınığlarınġ köngül kögüz töz yiltız kılınç eriglerin utğuratı **körür erti**: *Kurtulacak olan yaratıkların gönlünü, kalbini, kökünü esasını, tavır ve hareketlerini tamamıyla görür idi* M 4 / 12-14.

kirtgün-ür men (<kirtgün-Ø-Ø-ür+Ø-Ø+men): inanırım

tözün oğlum – //--... **kirtgünür men** ne üçün: *‘Asil oğlum ... ben inanırım, neden?...’* M 9 / 29-30.

ti-y-ür (<ti-Ø-Ø-y-ur+Ø-Ø+Ø): der, diyor

ku(ñcuyluğ) (erdni)singe inçe t(ip) **tiyür** öd boltı katunum ili(ñcü)legü yimişlikke öngül(üg): *Kraliçeye şöyle der: ‘Kraliçem, eğlence yerine gitme zamanı geldi!’* M 35 / 1-3.

-4. /-mAz/ (< /-mA-z/)

Genellikle olumsuz geniş zaman anlamını ifade etmektedir. *Maytrısimit*’te yükleme ismi olarak kullanılmıştır.

tod-**maz** (<tod-Ø-**ma-z**+Ø-Ø+Ø): doymaz

kan-**maz** (<kan-Ø-**ma-z**+Ø-Ø+Ø): kanmaz

kiç-**mez** (<kiç-Ø-**ma-z**+Ø-Ø+Ø): vazgeçmez

edgü ... **todmaz kanmaz kiçmez**: *İyi (dini dinlemekten) doymaz, kanmaz, biraz sonra vazgeçmez* M 8 / 38-39.

sözle-**mez**+ler (<sözle-**me-z**+Ø-Ø+ler): söylemezler

kişi köngülin saça tağun sav **sözlemezler**: *İnsanın gönlünü bulandırarak yaltaklanma sözü söylemezler* M 32 / 2-3.

ölmek bol-**maz** (<bol-Ø-**ma-z**+Ø-Ø+Ø): ölmek olmazdı

toğmak bol-**maz**: doğmak olmazdı

kılınç bol-**maz**: var olma olmazdı

tutyak bol-**maz**: varlığa bağlanma olmazdı

az almır bol-**maz**: hırs ve arzu olmazdı

teginmek bol-**maz**: hissetme olmazdı

börtmek bol-**maz**: temas olmazdı

altı kaçığ orunlar bol-**maz**+lar: altı duyu organı olmazdı

at öng bol-**maz**: ad ve renk olmazdı

bilig köngül bol-**maz**: şuur olmazdı

tavranmak bol-**maz**: davranmak olmazdı

toğmak bolmasar qarımak **ölmek bolmaz** .. kılınç bolmasar **toğmak bolmaz**...
tutyaklanmak bolmasar **kılınç bolmaz** az almır bolmasar **tutyak bolmaz** .. teginmek
bolmasar **az almır bolmaz** .. börtmek bolmasar **teginmek bolmaz** .. altı kaçığ orunlar
bolmasar **börtmek bolmaz** ..at öng bolmasar **altı kaçığ orunlar bolmazlar**..bilig köngül
bolmasar **at öng bolmaz**.. tavranmak bolmasar **bilig köngül bolmaz**.. biligsiz bilig
bolmasar **tavranmak bolmaz**: *Doğmak olmasaydı ihtiyarlamak ve ölmek olmazdı. Var
olma olmasaydı doğmak olmazdı. Varlığa bağlanmak olmasaydı var olma olmazdı. Hırs
ve arzu olmasaydı varlığa bağlanma olmazdı. Hissetme olmasaydı hırs ve arzu olmazdı.
Temas olmasaydı hissetme olmazdı. Altı duyu organı olmasaydı temas olmazdı. Ad ve
renk olmasaydı altı duyu organı olmazdı. Şuur olmasaydı ad ve renk olmazdı. Davranmak
olmasaydı şuur olmazdı. Cehalet olmasaydı davranmak olmazdı* M 44a / 12-23.

1.2.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-fiil Ekleri

-1. /-TAÇI/

a. Sıfat olarak kullanılışı:

ķutrul-**taç**ı tınlığlar: kurtarılacak olan yaratıklar

ķutrutlaçı tınlıĖlarınĖ köngöl kögüz töz yıldıız kılınç eriglerin utĖuratı körür erti:
Kurtulacak olan yaratıkların gönlünü kalbini, kökünü esasını, tavır ve hareketlerini tamamiyla görür idi M 4 /12-14.

ölür-**deç**i kişiler: öldüren kimseler

ölür-**deç**i kişiler birle tüz köngüllüğ boltumuz: *Öldüren kimseler ile aynı fikirde idik* M 78 / 53-54.

asağ tusu kıl-**taç**ı+lar ara: hizmet edenler arasında

asağ tusu kıltaçılar ara anada yigrek bultukmaz: *Hizmet edenler arasında anadan daha üstünü bulunmaz* M 58 / 33-34.

mungta ķutĖar-**daç**ı ķutluĖ tınlığ: Bütün dertlerden kurtaran mukaddes (?) yaratık

mungta ķutĖardaçı ķutluĖ tınlığağ körmedin alķu adada (ķutĖar)Ėuçı adınçığ
tenĖri tenĖrisi burķan körmedin ölür men: '... *Bütün dertlerden kurtaran mukaddes (?) yaratığı görmeden, bütün tehlikelerden kurtaran harikulade Tanrılar Tanrısı Burkan'ı görmeden öleceğim!*' M 16 / 6-9.

b. Yükleme ismi olarak kullanılışı

edĖü at kü bul-**taç**ı bolur (<bul-Ø-Ø-**taç**ı+bol-ur+Ø): iyi bir şan şöhrete kavuşur

nırvanlığ orun bul-**taç**ı bolur (<bul-Ø-Ø-**taç**ı+bol-ur+Ø): Nirvana yerini bulur

üç ķat yir suvda **edĖü at kü bultaç**ı bolur .. ķonukluk ev bark buşı birser .. üstün
tenĖri yirinte altın yalaĖguķ etüzinte uiatı **nırvanlığ orun bultaç**ı bolur: ... *üç katlı dünyada iyi bir şan ve şöhrete kavuşur, misafırhaneleri (konukluk ev bark) sadaka olarak verse yukarıda tanrılar yerinde aşağıda insan vücudunda vb. Nirvana yerini bulur* M 54 / 20-24.

bar-**daç**ı bolğay sizler (<bar-Ø-Ø-**daç**ı+bol-gay+Ø-Ø+sizler): varacaksınız

nırvanlıg yolka (tegdeç)i **bardaç**ı **bolğay** sizler: ... siz Nirvana yoluna ...
varacaksınız M 19 / 38-39.

-2. /-sIK/

Tek bir örneği mevcuttur. Sıfat olarak kullanılmıştır.

aç-**sık**: acıkma, açlık

amarıları **açsık** kılınçlıg tevlig kürlüg köngüllüg erdiler: ... bazıları aç (muhteris)
amelli hileli düşüncelere sahip idiler M 75 / 37-39.

-3. /-GAy/

Sadece yüklem ismi yapımında kullanılmıştır.

tokı-**ğay**+lar (<tokı-Ø-Ø-**ğay**+Ø-Ø+lar): dövecekler

birükiye birmez ök erser siz mini ikile tünerig kınlıkta (kemişgey)ler tünin künin
tokığaylar: '... Eğer bana bir şey vermez iseniz beni tekrar karanlık hapishaneye
(atacaklar) gece gündüz dövecekler.' M 11 / 4-7.

bol-**ğay** (<bol-Ø-Ø-**ğay**+Ø-Ø+Ø): olacak

bu çambudvip uluş üç türl(üg) uluğ çoğ yalınka tükellig **bolğay** bir uluğ bedük
king alkağ bolmak ikinti körklüg ...// ilig **bolğay**: ... bu dünya, üç çeşit büyük ışığa sahip
olacak. Biri(ncisi): Büyük ve geniş olmak. İkincisi: Güzel olacak... M 20 / 6-10.

uğa u-**ğay**+lar (<uğa u-Ø-Ø-**ğay**+Ø-Ø+lar): anlayabilecekler

sizing nomlamış nomunguznı ... tıda **uğa uğaylar**: ... sizin vaaz ettiğiniz dininizi
... (tıda?) anlayabilecekler M 26 / 21-22.

tapın-**ğay** (<tap-ın-Ø-**ğay**+Ø-Ø+Ø): tapınacaklar

udun-**ğay**+lar (<udun-Ø-Ø-**ğay**+Ø-Ø+lar): hürmet edecekler

tapınğay udunğaylar: Tapınacaklar, hürmet edecekler M 109 / 34.

(emgek) emgen-**gey** sizler (<emgen-Ø-Ø-**gey**+Ø-Ø-sizler): acı çekeceksiniz

(ol) ödün avış tamuda aç(ıg) (**emgek**) **emgengey** sizler: O zaman Avīci adlı
cehennemde büyük acı çekeceksiniz M 67 / 28-29.

teg-**gey** erdimiz (<teg-Ø-Ø-**gey**+er-di-miz): varacak idik

anġ kininte sizing şazanınġızta uluġ edgüke **teggey erdimiz**: ... *en sonunda sizin dininizde büyük üstünlüğe varacak idik* M 72 / 36-37.

1.2.3. Zarf-fiiller / Ulaçlar (*İng.* Gerund; *Alm.* Konverbum, Konverb, Gerundiv Gerundium; *Fr.* Gérondif, Converbe)

Olumlu veya olumsuz fiil kök veya gövdelerinden yapılan ve belirteç görevi yapan sözcüğe zarf-fiil denilmektedir. Bir hareket veya oluşu diğer bir hareket ve oluşla belirtmek için kullanılan yapılardır. Zarf-fiiller, genellikle sözcükler arasında ilgi kurar (Alyılmaz, 1994: 96; Hengirmen, 1999: 370).

1.2.3.1. Hâl Zarf-fiilleri

Cümledeki yargının nasıl, ne şekilde, hangi durumda yapıldığını göstererek zarf yan cümleleri oluşturan bu ekler, metinde işlek kullanılmıştır (Daşdemir, 2015: 102).

Tablo 12: *Maytrisimit*'te Hâl Zarf-fiilleri

/-A/
/-I/
/-mATIn/
/-°p(An)/ (</-°p+An/)
/-(y)U/
/-ArçA/

(Alyılmaz, 1994: 101; Alyılmaz, 1998: 57-58).

Metinden tespit edilen hâl zarf-fiil örnekleri:

-1. /-A/

“Bu zarf-fiil eki bir işin, hareketin oluş biçimini, durumunu bildiren zarf-fiiller yapmakta ve bu zarf-fiiller de geçtikleri cümlelerin hâl tümleçlerini veya zarflarını oluşturmaktadır.” (Alyılmaz, 1994: 98).

altun önġlüg bözüġ tut-a: altın renkli kumaşı tutup / tutarak

ant(a) ötrü a(yaġka) (tegimlig) maytrı bodisvt ol yalınayu turur altun önġlüg bözüġ **tuta** ornınta turup uluġ aġar ayamakın tenġri teniġrisi burġankıa yükünüp inçe tip ötünti: *Bunun üzerine h(ürmete) (layık) Maytrı Bodhisattva, o pırıl pırıl parlayan altın renkli*

kumaşı tutup yerinden kalktı; büyük bir hürmetle Tanrılar Tanrısı Burkan'ın önünde eğilip hürmetle şöyle dedi M 24 / 1-7.

yine yine yalvar-**a**: yine yine yalvararak

tegimlig tözün maytrı bodisvt kıtınga **yine yine yalvara** inçke ötüg ötünü etüzümin (uru)nçak tutuzu kıp ajuntakı etüzin yinçürü töpün yükünür men: *Hürmete layık, Asil Maytrı Bodisvt asaletine (kut) tekrar tekrar yalvararak, sükûnet dileyip vücudumu rehin olarak tevdi edip bütün âlemlerdeki vücutlarımla secde ederim M 3 / 37-42.*

kirt kirt külçir-**e**: kıkır kıkır gülerek

uluğ kıarı bükülmüş etüzin **kirt kirt külçire** inçke tip: ... *pek ihtiyar ve bükülmüş vücudu ile 'kıkır kıkır' gülerek şöyle dedi M 12 / 17-19.*

köy-**e**: alevlenerek

amarıları kıruğ süngük köyük etüzin örtenü **köye** kel(ir)ler: *Bazıları (ise) kuru kemik ve yanmış vücutları ile yanıp alevlenerek gelirler M 74 / 4-6.*

-2. /-I/

İşlek olmayan bu ek, daha çok fiilden zarf yapım fonksiyonuyla karşımıza çıkmaktadır.

tüket-**i**: bütün, hepsi

manğa yime bu savağ tünki tünle şutavas tengri yirinteki tengriler tüzü **tüketi** ukıtdılar: ... *bana da bu şeyleri (sav), dün gece Şuddhāvāsa adlı tanrılar yerindeki tanrılarının hepsi öğretiler M 9 / 20-22.*

-3. /-mATIn/

u-**madın**: muktedir olmaksızın

umadın ezrua ... (k)odı inip: ... *muktedir olmaksızın İndra ... aşağı inip M 57 / 37-38.*

al-**madın**: almadan

biz yine al(ku) (er)iglerin ötlerin **almadın** ... kılıkımızın tüke(l) ... etüz az: *Biz, yine bütün nasihatlerini, takdirlerini almadan ... kılıkımızı mükemmel ... M 67 / 29-31.*

tapıg uduğ kıl-**madın**: saygı ve tapınma göstermeksizin

tapıg uduğ **kılmadın** kirtgünçlüg upasılarnaṅ birmiş buşılarn tapınur erdiler:
Kendiliklerinden saygı ve tapınma göstermeksizin inanmış müminlerin verdikleri sadakalar ile tapınırlar, saygı gösterirler M 1-3.

bul-**madın**: bulmadan

biz yime nomluğ aş **bulmadın** aç tegintimiz: *Biz de din yemeği bulamadan açlığa maruz kaldık* M 91 / 29-31.

-4. /-°p(An)/ (</-°p+An/)

Maytrısimit'te işlek kullanılan zarf-fiil ekidir.

emgekin tolğa(kın) kör-**üpen**: ızdıraplarını, sıkıntılarını görüp

avış tamuda toğmış emgeklig tınlıglarınṅ **emgekin tolğa(kın) körüpen** şariputri
arḥant: ... *Avīci cehenneminde doğmuş olan ve ızdırap çeken yaratıkların ızdıraplarını, sıkıntılarını görüp Veli Lariputra...* M 106 / 2-5.

in-**ip**: inip

ön-**üp**: terk edip, çıkıp

olur-**up**: oturup

ut-**up**: yenerek, mağlup edip

tevir-**ip**: çevirip

ķutgaru yarlıķa-**p**: haşmetle kurtarıp

tujit teṅgri yirintin ķodı **inip** ajun tutup toğa yarlıķamışın evde **önüp** altı yıl tapavan berkte duşkrçar emgek emgenmişin vçrazan örgün öze **olurup** dört türlüğ şmnu süsin **utup** tözkerinçsiz burķan ķutın bulmışın nomluğ tilgen **tevirip** biş pançaki toyınlarağ sekiz tümen teṅgrilerig kutgarmışın ulatı biş yigirmi asaṅı nayut sanınca yavaniki tınlıglarağ **ķutgaru yarlıķap** ķaujnağar kentke (ya)ķın şalavan berkte ķalı(nçsız): *Tuşıta adlı tanrılar diyarından aşağıya inip insanlar âleminde haşmetle doğduğunu, evi barkı terk edip altı yıl inziva ormanında keşişlik ızdırabı çektiğini, elmas taht üzerine oturup şeytanın dört kısımdan müteşekkil ordusunu yenerek anlaşılması güç Burkanlığa eriştiğini, din tekerleğini çevirip beş rahibi ve 80000 ilahı kendisine çektiğini,*

bundan sonra da on beş Asamkhyeya kadar nayuta miktarınca her cins varlığı haşmetle kurtarıp, Kauṣhīnāgara adlı şehre yakın Śālavana adlı korulukta pari-... M 1 / 22-35.

-5. /-(y)U/

İşlek kullanılan zarf-fiil ekidir.

yi-**y-ü**: yiyerek

ḡayusı örtlög yalınlıg itı kılıçın öz etüzlerin bıçıp uşup **yyü** etüzleri öze örtlög taş sası yağa amarıları beg işi körkin: ... *bazısı alevli, keskin kılıç ile kendi vücutlarını bıçıp yerken (?) vücutları üzerine alevli taş ve çöpler (?) yağarken bazıları bey ve kraliçe güzelliği ile...* M 112 / 41-45.

emgen-**ü**: ızdırap çekerek

manḡa (biş) (yüz) yaratmak sizinḡe umunçl(uḡın) ayıḡ ıraḡ yolt(a) **emgenü** kelmiş men umuḡsuz kılmanḡ: *Bana (beş yüz) altın (gerek); size güvenerek kötü, uzak bir yoldan ızdırap çekerek geldim, benim umudumu kırmayın!* M 11 / 1-3.

oyna-**y-u**: raks ederek

oynayurlar.. anta **oynayu** ırlayurlar: *Raks ederler. Orada raks ederek şarkı söylerler* M 32 / 11-12.

-6. /-ArçA/

İki ekin birleşmesinden oluşan zarf-fiil eklerinden biridir. Seyrek kullanılmıştır.

keç-**er**+çe: geçercesine, geçer gibi

yaḡalar uluḡ öḡüz suvın tapa (yori)yu **keçerçe** pratityasamutpa(di) ... öḡüz tüpin börter: ... *filler büyük bir nehrin suyuna doğru yürüyüp geçercesine pratīyasamutpāda ... nehrin dibine temas eder* M 46 / 4-6.

1.2.3.2. Zaman Zarf-fiilleri

Yargının gerçekleşme ya da gerçekleşeceği zamanı gösteren zaman zarf-fiilleri, cümlede zaman zarf tümleci olarak yer alır ve bağlandıkları cümleyle özne ortaklığı olabilir. Temel cümle ile yan cümle arasında öncelik, sonralık, eşitlik ve sürerlik ilişkisi kuran eklerle kurulur (Daşdemir, 2015: 106).

Tablo 13: *Maytrısimit*'te Zaman Zarf-fiilleri

<i>/-GInçA/,-GInçA tegi/</i>
<i>/-mİşTA/</i>
<i>/-TIKTA/ (</-TIK+TA/)</i>
<i>/-ken/</i>
<i>/-°p/</i>
<i>/-sAr/</i>
<i>/-(y)U/</i>
<i>/-mATIn/</i>

(Alyılmaz, 1994: 101-105; Alyılmaz, 1998: 59-60).

Metinde tespit edilen zaman zarf-fiil eki örnekleri şunlarıdır:

-1. */-GInçA/,-GInçA tegi/*

ölü öl-**ginçe**: ölünceye kadar

bükün-te inaru **ölü ölginçe** çhşapat tamğa arığ küzedür men: '*...Bugünden itibaren ölünceye kadar Şila Mudrā'yı ('ahlak mühürü') muhafaza edeceğim.*' M 18 / 7-9.

tolma-**ğınçağa tegi**: dolmayıncaya kadar

neçeke tegi ... **tolmağınçağa tegi** /- ... yana tirilürler: *Ne kadar dolmayıncaya kadar ... Yine dirilirler.* M 83 / 46-48.

-2. */-mİşTA/,-mİşTA berü/*

toğ-**mışta**: doğduğu zaman

ol oğul **toğmışta** evinte ptpdi söğüt belgülüg boltı: *Bu oğul doğduğu zaman evinde bir ptpdi ağacı zuhur etti* M 56 / 1-2.

nırvanğa bar-**mıšta**: Nirvana'ya vardıktan sonra

kim yime taķı teŋgri teŋgrisi burķan **nırvanğa barmıšta** kin şazanta uluğ tusu
ķılıtlar: ... ve yine Tanrılar Tanrısı Burkan Nirvana'ya ulaştıktan sonra dine hizmet
etmiş... M 3 / 43-45.

nırvanğa bar-**mıšta berü**: Nirvana'ya vardığından beri

ķaşıp burķan **nırvanğa barmısta berü** evrilmedük nomluğ tilgen branas kent
ulušta tevirdi: *Kāśyapa Burkan Nirvana'ya vardığından beri döndürülmeyen din
tekerleğini Benares şehrinde döndürdü* M 15 / 10-13.

-3. /-TIKTA/ (</-TIK+TA/)

ikile evril-**tükte**: iki defa dolaştığında

motğalyin arħant anasın ķutğaru yarlıķap **ikile evriltükte** teŋgri burķanınŋ
manoçap atlığ kü kelig erdemi küçinte: *Veli Maudgalyāyana'nın anasını haşmetle
kurtardıktan sonra iki defa dolaştığında Tanrı Burkan'ın Manojalpa adlı meşhur zuhur
kabiliyeti sayesinde...* M 4 / 45-49.

ite başla-**duķta**: inşaata başladığı sırada

sengrem taķı bütmezken **ite başladuķta** oķ altı ķat teŋgri yirinte sizinge olurguluğ
teŋg (ri)d(em) ordular belgölüg boltı: *'Manastır henüz bitmemişti, inşaata başlandığı
sırada altı katlı tanrılar yerinde sizin için oturacak ilahî saraylar ortaya çıktı...*' M 52 /
19-22.

-4. /-ken/

edgü kılınç ķazğanur er-**ken**: iyi ameller işler iken, kazanır iken

asaŋgılağ yolta yoriyu burķan ķutınğa edgü kılınç ķazğanur erken sizingde
adrılmaķlıg isig ķoz içinte erüş öķüş ķata a/ /ndım: *'Sayısız yollarda yürüyüp Burkanlık
(burkan kutı) için iyi ameller işler iken (kazanır iken) sizden ayrılmanın sıcak közü içinde
pek çok defalar debelendim ... inmedim...*' M 90 / 27-32.

-5. /-°p/

teg-**ip**: vardıktan sonra, ulaştıktan sonra

anta **(te)gip** badari bramanta ulatı uluğ bilgelerig nom bilge bilig og(rin)ta mungadturtı: *Oraya vardıktan sonra, Badhari Braman ve öteki büyük hâkimleri din ve hikmet (nom bilge bilig) konularında hayrete düşürdü* M 8 / 27-30.

işid-**ip**: işittikten sonra

bu muntağ savlarağ **işidip** ötrü anğsız sözlep purnaki inçe tip tidi: *Bu türlü sözleri işittikten sonra kesin olarak (!) Purnaka şöyle dedi* M 8 / 47-49.

-6. /-sAr/

belgür-**ser**: zuhur ettiğinde

ķayu ödün maytrı burķan yirtinçüde **belgürser** .. tengri yirintin ķodı inip sumani inal birle tuşup altun önglüg altun kırtışlıg arħant (bolurlar): *Ne zaman Maytrı Burkan dünyada zuhur ettiğinde, tanrılar yerinden aşağıya inip İnal Sumana ile buluşarak altın renkli, altın yüzlü veli (olurlar)* M 51 / 13-18.

suvsas-**sar**: susayınca, susadığımız zaman

suvsasar biz kentü kanımıznı içer biz: ... *susayınca (da) kendi kanımızı içeriz* M 62 / 13-14.

-7. /-(y)U/

öt(ü)r-**ü**: sonra

ötrü tükel bilge maytrı burķan lu ordusıntın önüp: *Sonra mükemmel hikmetli Maytrı Burkan, ejder sarayından çıkıp...* M 54 / 8-9.

-8. /-mATIn/

kör-**medin**: görmeden, görmeden önce

kim mungta ķutğardaçı ķutluğ tınlığağ **körmedin** alķu adada (ķutğar)ğuçı adınçığ tengri tengrisi burķan **körmedin** ölür men: '...*Bütün dertlerden kurtaran mukaddes (?) yaratığı görmeden, bütün tehlikelerden kurtaran, harikulade Tanrılar Tanrısı Burkan'ı görmeden öleceğim!*' M 16 / 6-9.

1.2.3.3. Sebep Zarf-fiilleri

Cümlede hedef ve sebep tümleci görevi üstlenen sebep zarf-fiilleri, yargının yapılış amacını ve sebebini gösteren eklerle oluşur (Daşdemir, 2015: 104).

Tablo 14: *Maytrisimit*'te Sebep Zarf-fiilleri

<i>/-mİştA/</i>
<i>/-°p/</i>

(Alyılmaz, 1994: 105-107; Alyılmaz, 1998: 61).

Metinde tespit edilen sebep zarf-fiil örnekleri şunlardır:

-1. */-mİştA/*

yime öngre kişi ajunint(a) toğmısta irig sarsıg: ... *ne vaktiyle insanlar âleminde doğduklarından dolayı kaba ve çirkin ...* M 63 / 23-24.

-2. */-°p/*

ulın-ıp: kıvrandığından

yine yine tayar ol antağ (nız)vanı basınçingā **ulınıp** kentü (et)üzin ölürüp nırvanğa barır: *(Fakat) tekrar tekrar düşer ve bunca ihtirasların baskısı altında kıvrandığından kendi vücudunu öldürüp Nirvana'ya varır* M 2 / 3-6.

1.2.3.4. Hedef Zarf-fiilleri

Tablo 15: *Maytrisimit*'te Hedef Zarf-fiilleri

<i>/-°r UçUn/</i>
<i>/+GAll/</i>
<i>/-°p/</i>

(Alyılmaz, 1994: 108-109; Alyılmaz, 1998: 62).

Metinde tespit edilen hedef zarf-fiil örnekleri şunlardır:

-1. */-°r UçUn/*

ķutğarkāl-ır **üçün**: kurtarmak için

ters nomluğ dıntarlarāğ **ķutğarkālır için** uvut avyat(ı)nça sınayu yarlıķap: *Ters itikatlı rahipleri kurtarmak için utanma sebebiyle haşmetle tecrübe edip...* M 60 / 15-16.

asağ tusu kılkal-ır üçün: hizmet etmek için

tağı yime bilge bilig suvsamağın avantlğı tınlıglarkā **asağ tusu kılkalır üçün** (ort) un entkek ilinte oğrayu (dkşan)pt ilke bardı: ... *ve yine hikmete susamış yaratıklara hizmet etmek için asil Hint ülkesinde, doğrudan Dakşināpatha 'ya gitti* M 8 / 23-25.

-2. /+GAlI/

kutgar+ğalı: kurtarmak için

kaltı bir ödün mhamotğalyin arħant anasın **kutgarğalı** sansız tümen sumır tağlar töpüsi öze ırkleyü: *Vaktiyle Veli Mahāmaudgalyāyana, anasını kurtarmak için sayısız dağların tepesine çıkarak...* M 4 / 39-42.

iştür+ğeli: bildirmek için

bağşısı badarıka ol savlarağ ögrünçü **iştürğeli** dkşanpt ilke önüp bardı: ... *üstadı Badhari 'ye bu sözleri sevinçle bildirmek için Dakşinapatha ülkesine çıkıp gitti* M 19 / 18-20.

-3. /-°p/

koyumta kuça tutar men ti-p: koynuma alayım diye

alku sansar içinteki tınlıgı yarlıg kaçuçı bi(l)iglig kolin **koyumta kuça tutar men tip** saşınur: *'Bütün Samsāra içindeki yaratıkları acıyan şevkat eli bir yol ile daima koynuma alayım.'* diye düşünür M 33 /10-12.

satıgka tegzün ti-p: satılsın diye

tağı yime kodıķı yavaz ed tavarlarığ **satıgka tegzün tip** ögdümüz: ... *ve yine bayağı, kötü malları satılsın diye övdük* M 61 / 19-21.

1.2.3.5. Şart Zarf-fiilleri

Cümlede şart zarf tümleci olarak görev alan şart zarf-fiil ekleri, yargının bağlandığı şartı gösterir (Daşdemir, 2015: 105).

Maytrısimit'te şart zarf-fiili, fiillerin üzerine /-sAr/ eki getirilerek yapılmıştır.

bitit-**ser**: yazdırırsa

mintin bir şlok -.. **bititser** alku ol tözün t(ınlıg)lar maytrı burkanağ tuşarlar:
Benden bir mısra yazdırırsa bütün bu asil yaratıklar Maytrı Burkan'a rastlarlar M 27 / 3-5.

edgü kı-l-**sar**: iyilik yapsa

ayığ kı-l-**sar**: kötülük yapsa

edgü kılsar ayığ tüş bulır **ayığ kılsar** edgü tüş bulır tip tigliler: '*İyilik yapsa kötü sonuç; kötülük yapsa iyi sonuç elde eder.*' diye söylerler M 83 / 59-60.

1.2.3.6. *Bağlama Zarf-fiilleri*

Cümlede bağlama zarf yan cümleleri kuran bu zarf fiil ekleri kullanıldıkları cümlede anlamca değil, şekilce değer kazanır; öncelik- sonralık, derinlik ilişkisiyle iki cümle arasında sıralı bir cümle oluştururlar (Daşdemir, 2015: 101). *Maytrısimit*'te tespit edilen örnekleri şunlardır:

-1. /-ken/

bütmez-**ken**: bitmemişti, bitmemişken

senğrem taķı **bütmezken** ite başladuķta oķ altı ķat tengri yirinte sizinge olurguluğ teng(ri)d(em) ordular belgölüğ boltı: '*Manastır henüz bitmemişti, inşaata başlandığı sırada altı katlı tanrılar yerinde sizin için oturacak ilahî saraylar ortaya çıktı...*' M 52 / 19-22.

-2. /-sAr/

ertip bar-**sar**: göçüp gidince

ķarıl-**sar**: karılınca

muna ertimlig etüzümüz ertip **barsar** al(ķu) ed tavar barķa tolķ **ķarılsar** alp bulğuluğ ķişı etüzin bulmıķım yoksuz bolğay: *İşte bu fâni vücudumuz göçüp gidince ve bütün mal mülk hepsi birbirine karıķınca bulunması güç insan vücuduna ulaşmış olmam boşuna olacak* M 1 / 12-16.

1.2.3.7. Kuvvetlendirme Zarf-fiilleri

-1. /-A/

yim-e: da, yine

taķı **yime** bu ok k utluğ yir orunta patal atlığ s g t (er) di: ... ve yine bu mukaddes yerde P atal  adlı bir ağaç var idi M 39 / 25-27.

ançulayu **yime** tutyaķ n zvanılığ otunęta ötrü k l nlığ otlar örtenür yalarlar: ... bunun gibi yine varlığa bağlanma ihtirası ihtiras odunu vasıtasıyla derh l var olma ateşleri alevlenir ve parlar M 41 / 28-30.

-2. /-I/

taķ-ı: ve

taķı **yime** bu ok k utluğ yir orunta patal atlığ s g t (er)di: ... ve yine bu mukaddes yerde P atal  adlı bir ağaç var idi M 39 / 25-27.

1.3. EK M EKLER 

1.3.1.  sim ekim Ekleri

1.3.1.1. okluk Ekleri

Maytrısimit'te isimlerde okluk şekilleri, bazı ekler ve okluk bildiren bazı kelimeler sayesinde yapılmıştır.

A. von Gabain Türkçe'de okluk konusunda şöyle demektedir: "okluk; belirli ekler, bazı son çekim edatları yahut belirli vasıfl klarla ifade edilebilir. Bu ifade edilmemişse teklik ifadesi tekliği değil belirsizliği ifade eder. okluk eki tek tek fertlerin yahut iş ve hareketlerin çokluğu söz konusu ise kullanılır. okluk vasıfl ğı (sayı sıfatı) ile okluk eki birlikte kullanılabilir:    ğr lar "  haramiler". Kitabeler okluk ekinin kullanılması bakımından daha iktisatl dır." (Gabain, 1988: 62).

ř. Tekin de okluk eki hakkında ş nları ifade eder: "Kökt.'de gerçekten okluk ifade eden müstakil bir ek yoktur; bunun yerine daha çok 'topluluk' ifade eden, menşeleri meçhul bazı ekler kullanılır; +lAr hakim zümre için; +t yüksek rütbeli kişiler için; +An belli bir kudrete sahip kimseler için; +GUn yaşça küçük akraba için kullanılırlar. Bu eklerde +lar daha sonra Uyg.'devresinde müstakil bir okluk eki olmuş ve isimlere gelebildiği gibi fiillerde de istisnasız olarak kullanılmıştır; hatta, bu eki sayı sözlerini

takip eden isimlerde bile görüyoruz, altı oğrılar 'altı hırsız' gibi. Yukarıda adı geçen 'topluluk' sözlerinin, Uyg. devresinde artık fonksiyonlarını kaybetmiş olmaları, değişen cemiyet düzeni ve dünya görüşü ile izah edilebilir.” (Tekin, 1992: 87).

S. Alyılmaz’a göre adların çokluk kategorisi üç grupta incelenmelidir: morfolojik yolla çokluk yapımı / ekler vasıtasıyla çokluk yapımı, semantik yolla çokluk yapımı / bünyesinde çokluk anlamı barındıran sözcüklerle çokluk yapımı, sentaktik yolla çokluk yapımı / söz dizimsel yolla çokluk yapımı²⁰.

İsimlerde morfolojik yolla çokluk yapımı daha ziyade /+lAr/ çokluk ekiyle yapılmıştır. Ayrıca bünyesinde Türkçenin arkaik çokluk ekleri bulunan isim ve isim soylu kavram işaretleri de geçmektedir.

Maytrısimit’te **morfolojik yolla / ekler vasıtasıyla çokluk yapımı** için şu görev elemanlarından yararlanılmıştır:

-1. /+°n/

A. von Gabain’e göre “Sadakat ifadesi ve kuvvetlendirme (nadiren yahut eski çokluk?) bildirir. (...) Bir küçültme değil çokluk eki olarak kabul edilmesi gerekir.” (Gabain, 1988: 44-62). T. Tekin eki Moğolca +n ekiyle ilgili görürken Ş. Tekin, ekin kökeninin meçhul olduğunu ve belli bir kudrete sahip kişiler için kullanıldığını belirtir (Tekin, 1992: 87; Tekin, 2016: 97). *Maytrısimit*’te işlek değildir.

oğ(u)l+**an**: oğullar, çocuklar

antada basa barnaslıg bay bedük kişiler **oğlanı** yaşı purnı vimali gavanpati subahuda ulatı biş mallar arħant kutın bultılar: *Bundan sonra Benares eşrafinın çocukları Yaşa, Pūrna, Vimala, Gavāmpati ve Sabāhu’dan ibaret beş vekil (inal) veliliğe ulaşırlar* M 7 / 32-36.

er+**en**: erkekler, adamlar

tengriler lular **eren** işiler ayap ağırlap kitumati kentke kir/-...: *Tanrılar, ejderler, erkekler, kadınlar hürmet edip, ağırlayıp Ketumatī şehrine gir(diler)...* M 40 / 4-5.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Semra Alyılmaz, “Dil Bilgisi Öğretiminde Bir Ayrıntı: Türkçede Çokluk Kategorisi ve Öğretimi Üzerine”, *Dil Bilgisi Öğretimi*, ed. S. Alyılmaz ve B. Ürün Karahan, Bursa, 2020, s. 187-211.

bud+un: kabileler, halk

erüş öküş balıklığı **buduntın** ayağ çilteg aşayu...: ... *Şankha, dünya hükümdarı ve diğer sayısız şehirli halktan saygı ve tanzim gördü* M 35 / 13-16.

-2. /+GUn/

İşlek olmayan arkaik bir ektir. A. von Gabain ekin çokluk şekline şüpheyile bakar ve soyut isim teşkil ettiğini bildirir (Gabain, 1988: 44). Bazı araştırmacılar bu ekin kün: halk kelimesinin zamanla ekleşmesi neticesinde ortaya çıktığı kanaatindedir (Alyılmaz, 1994: 38). *Maytrisimit*'te bu ekin kullanımı tespit edilememiştir.

-3. /+lAr/

+lAr çokluk eki bugün Türkçede tek aktif çokluk ekidir (Poppe, 2008: 101). Ekin etimolojisi hakkında farklı görüşler vardır (Alyılmaz, 1994: 39). A. von Gabain, ekin menşeyini açıklıkla bilemediğimiz sürece temel anlamı üzerinde kesin bir şey söylemenin doğru olmadığını belirtir (Gabain, 1988: 62). *Maytrisimit* 'te işlek kullanılmıştır.

toyun+lAr: rahipler

dıntar+lAr: rahipler

anı körüngler sizler **toyınlar**.. aşağı tusu kıltaçlar ara anada yigrek bultukmaz .. edgülüg **dıntarlar**: *Bunu görün siz rahipler! Hizmet edenler arasında anadan daha üstünü bulunmaz. Şerefli rahipler...* M 58 / 32-35.

-4. /+°t/

Eski Türkçede seyrek kullanılan artık çokluk işlevini de hissettirmeyen arkaik bir ek konumundadır. Türkçeye Moğolcadan geçmiş olabileceği konusunda Eski Türkçe uzmanları birleşirken bazı araştırmacılar bunun imkânsız olduğunu sebepleriyle birlikte açıklar (Korkmaz, 2017: 1344). C. Alyılmaz, Türkçenin tarihsel süreç içerisinde kalıplaşarak kullanılagelmiş çokluk eklerinden sadece biri olduğunu ifade eder (Alyılmaz, 2020: 7).

tigi+t: prens

amarıları beg işi körkin örtlüg yalınluğ tigitler ınallar inçe kırkınlar birle: ... bazıları bey ve kraliçe güzelliğiyle alevli prensler yüksek rütbeli memurlar ve zarif bakireler ile... M 112 / 44-46.

-5. /+°z/

İşlekliliğini kaybeden ikilik veya çokluk ifadeli gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 103). +°z eki de +°T eki gibi çokluk eki işlevinde kullanımını zamanla kaybedip üzerilerine getirildikleri sözcüklerin kök, köken veya gövdeleriyle birleşmişlerdir (Alyılmaz, 2020: 7).

bi+z: biz

biz öngre kişi etüzinte erken amranmak könglün şmnançlar tapa şksamaniler: ...
Biz evvelki insanlar aleminde iken şehvet duyguları ile rahibeler üzerine ve müritler... M 61 / 11-13.

si+z: siz

amtı siz tört türlüğ tirin kuvrağnıñ yalavaçımız boluñ: *Şimdi siz dört kısımlı cemaatin (ve) bizim elçimiz olun!* M 91 / 23-25.

Ek: *Maytrısimit*'te kelime veya kelime grupları vasıtasıyla (sentaktik usulle) çokluk yapımı ve çokluk bildiren kelime grupları + çokluk ekleriyle (sentaktik usul + morfolojik usulle) çokluk yapımı örnekleri:

-1. Kelime veya Kelime Grupları Vasıtasıyla (Sentaktik Usulle) Çokluk Yapma

Maytrısimit'te isim soylu kavramların çokluk şekilleri ifade edilirken çokluk anlamı taşıyan isimlerden, sıfatlardan, ikilemelerden, tekrar gruplarından... yararlanılmıştır.

ed tavar: mal mülk

ed tavar kentü artayur buzulur: *Mal mülk kendiliğinden mahvolur, bozulur* M 1 / 2-3.

tört türlüğ şmnu sü: şeytanın dört kısımdan müteşekkil ordusu

tört türlüğ şmnu süsin utup töz kerinçsiz burkan kutın bulmışın: *Şeytanın dört kısımdan müteşekkil ordusunu yenerek anlaşılması güç Burkanlığa eriştiğini...* M 1 / 27-28.

biş ajun: beş âlem

biş yigirmi asanġı: on beş Asamkhyeya

sekiz tümen yaşlaġ tınlıġlar: yaşları 80 000 olan yaratıklar

tört erdni: dört cevher

sekiz tümen tört ming kent: 84000 şehir

ev bark: ev bark

sekiz yigirmi uluġ: on sekiz büyük

sekiz yigirmi vityastan şasatar: on sekiz Vidyā-sthāna-şāstra

biş ajun tınlıġlaraġ uruncaġ teginmiş **biş yigirmi asanġı** nayut sanınça tınlıġ oġlanınınġ umu(ġı) inaġ kin kelir ödün **sekiz tümen yaşlaġ tınlıġlarınġ** özinte yaşinta **tört erdniliġ** yarataġlaġ **sekiz tümen tört ming kent** uluşlarda barçada baştın açsız kızsız kıısıġsız kavırġsız yağısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz munġsuz taksız telim taşım bay barımlıġ sansız öküş kötüşvr bayaġutlar **evleri barkları** öz tik- (?) vityastan yigi (?) **sekiz yigirmi uluġın** itilmiş kayların beltirlerin yarataġlaġ yir tenġrisininġ dıdımı pasakinge okşatı kutluġda kutluġ kitumati atlıġ kent uluşta **sekiz yigirmi vityastan şasatar** boşgunmiş: ... *beş alemdeki canlı varlıklara kendisini rehin olarak sunmuş , gelecek devirlerde yaşları 80000 olan yaratıkların hayatında on beş Asamkhyeya sayısınca varlıkların umudu ve dayanaġı olacak dört cevherle mücehhez 84000 şehrin hepsinden üstün tok, dertsiz, hür, müstakil, düşmansız, minnetsiz, yardıma ihtiyacı olmayan vergisiz, müreffeh çok varlıklı, sayısız zenginlerin evleri barkları, öz ... on sekiz büyük ... kurulmuş yollarını, dört yol ağızlarını yaratan yer tanrısının tacına benzeyen, bahtiyarlar bahtiyarı Ketumatī adlı şehirde on sekiz Vidyā-sthāna-şāstra'yı talim etmiş...* M 3 / 9-29.

adruk adruk aş: çeşit çeşit yiyecek

yiti kün yiti tün: yedi gün yedi gece

çalaprbasi lu kıanı tenġri tenġrisi burķanaġ **adruk adruk aşın** içġün otın emin oyunın ırın **yiti kün yiti tün** tapınıp udunup yitiñ ayasın kıavşurup: *Jalaprabhāsa adlı ejderler hükümdarı, Tanrılar Tanrısı Burkan'a çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle, ilaçlarla raks ve şarkılarla yedi gün yedi gece hürmet edip...* M 53 / 12-15.

-2. Çokluk Bildiren Kelime Grupları + Çokluk Ekleriyle (Sentaktik Usul + Morfolojik Usulle) Çokluk Yapımı

Sentaktik usulle çoklukları yapılmış kavram işaretlerinin ayrıca çokluk eki almaları gerekmez (Alyılmaz, 1998: 30). Ancak “bir ekin yahut aynı vazifeyi gören şekilce farklı eklerin kelime içinde arka arkaya sıralanmasıyla meydana gelen ek yığılması olayı (pleonasmus)” (Korkmaz, 2017: 85) *Maytrısimit*’te çokluk eki vasıtasıyla görülür. Eserin tercümeyle dayalı olması da bu tür kullanımın oluşmasında etkilidir.

tigitler: prensler

amarıları beg işi körkin örtlög yalınlıg **tigitler** inallar inçe kırkınlar birle: ... bazıları *bey ve kraliçe güzelliğiyle alevli prensler yüksek rütbeli memurlar ve zarif bakireler ile...* M 112 / 44-46.

ekeleri singilleri kızlar: abla ve kız kardeşleri ve kızları

ekeleri singilleri kızları birle ... /// inürler yine bir ikintişke: ... *abla ve kız kardeşleri ve kızları ile ... yine birbirleri ile* M 109 / 16-17.

sansız öküş kötüşvr bayağutlar evleri barklar: sayısız zenginlerin evleri barkları

sansız öküş kötüşvr bayağutlar **evleri barkları** öz tik- (?) vityastan yigi (?) sekiz yigirmi uluğın itilmiş kayların beltirlerin yaratağlağ yir tengrisining dıdımı pasakinge okşatı kutluğda kutluğ kitumati atlıg kent uluşta sekiz yigirmi vityastan şasatar boşğunmış: ... *sayısız zenginlerin evleri barkları, öz ... on sekiz büyük ... kurulmuş yollarını, dört yol ağızlarını yaratan yer tanrısının tacına benzeyen, bahtiyarlar bahtiyarı Ketumatı adlı şehirde on sekiz Vidyā-sthāna-şāstra’yı talim etmiş...* M 3 / 21-29.

1.3.1.2. İyelik ve İyelik Çekimi (İng. Possessive suffix; Alm. Possessivsuffix; Fr. Suffixe Possessif; Osm. lâhika-i mülkiyet)

İyelik ekinin kullanımı ve Türkçedeki yeriyle ilgili bazı görüşler:

“Bir varlığın veya niteliğin sahibinin kim olduğunu veya niteliğin kime ait olduğunu gösteren iyelik kavramı Türkçede hem özel belirleyici kelimelerle (belirtili isim tamlamalarının tamlayanı) hem de eklerle temsil edilir.” (Daşdemir, 2015: 69).

“İyelik şekli bir bağlılık, bir aidiyet, bir mülkiyet gösterir. İsimlerin iyelik şekli her dilde yoktur. (...) Türkçede iyelik kategorisi çekimlidir.” (Ergin, 2020: 142).

Türkçe, iyelik kavramının çok güçlü yaşandığı bir dildir. İyelik ifadesi için zamir çekimleri yanında yine zamirlerin ekleşmiş biçimleri olan iyelik eklerinden de yararlanılır (...) Türkçe, yazılı devrelerden önce ekleşmiş olan ilgi çekimi ögeleri yanında, yine yazılı devreler öncesinde zamirlerden ortaya çıkmış iyelik eklerini de ilişkilendirmelerinde kullanılmaktadır (Karaağaç, 2017:75).

“İyelik ekleri, geldiği adı gerideki ada sahiplik-aitlik, belirtme işleviyle bağlar.” (Üstünova, 2012: 75).

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Uygur Türkçesinde de iyelik çekimi teklik çokluk şahısları belirten altı şahısla yapılmıştır.

Tablo 16: Uygur Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde İyelik Çekimi

Uygur Türkçesinde

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs:	/+m/, /+Ø/	/+mİz/, /+Ø/
2. Şahıs:	/+ñ/	/+ñİz/
3. Şahıs:	/+Ø/	/+Ø/

(Eraslan, 2012: 159; Alyılmaz, 1998: 34).

Türkiye Türkçesinde

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs :	/+m/	/+m+İz/
2. Şahıs :	/+n/ < /+ñ/	/+n+İz/ < /+ñ+İz/
3. Şahıs :	/+ø/~ /+n/	/+ø/~ /+n/

(Daşdemir, 2015: 69).

1.3.1.2.1. Teklik

-1. /+m/, /+Ø/ (I. Teklik Şahıs İyelik Eki)

mening ög+ü+m: benim anam

qang+ı+m: babam

qa+Ø+m: akrabam

qadaş+ı+m: kardeşim

alqu sansar içinte ol antağ tınlıg oğlanı yok **kim mening ögüm qangım qam qadaşım** olmadılar erser: *Bütün Samsāra içinde benim anam, babam, kardeşim ve akrabam olmamış olan hiçbir kimse yoktur* M 33 / 43-47.

mening̃ ev+i+m: benim evim

anın amtı kamağ bursanğ kuvrağdın iki toyn ötünü teginür men kim küntemek
mening̃ evimte aşanzunlar: *Bu yüzden şimdi bütün cemaatten iki rahip istiyorum, her gün benim evimde yesinler* M 25 / 14-18.

-2. /+ñ/ (İkinci Teklik Şahıs İyelik Eki)

Maytrisimit'te ikinci teklik şahıs iyelik ekinin işaretli şekli bulunmamaktadır.

-3. /+Ø/ (Üçüncü Teklik Şahıs İyelik Eki)

“Birleşimli (synhétique) bir dil olan Türkçe anlam ögelerine yükleyeceği hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirmiştir. Bu görev ögelerini de sürekli, anlam ögelerinden sonra getirdiği için bunların büyük bir çoğunluğunu da eklemiştir. Ekleme gerçekleştirilirken dillerin gelişmesini sürekli etkileyen kolaylık (économie) ve anlaşılabilirlik (compréhensibilité) kanunları gereği bu görev ögeleri zaman zaman oldukça aşınmış, bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında işaretsiz (nonmarqué) kalmışlardır.” (Gemalmaz, 2010: 275). Bu kolaylık ve anlaşılabilirlik kanunları gereği düşen ya da aşınan bazı eklerden biri de üçüncü teklik iyelik ekidir.

ini+si+Ø: (üvey) kardeşi

taķı yime şakimun burķanning̃ **inisi** nanti atlığ tigin erdi: ... ve yine *Şākyamuni*
Burkan'ın (üvey) kardeşi *Nanda* adlı bir prens idi M 57 / 10-11.

teng̃ri burķanning̃ kölige+si+Ø: Tanrı Burkan'ın gölgesi

korkınç+ı+Ø ayınç+ı+Ø: korkusu

teng̃ri burķanning̃ köligesiñge sıkıntı anta timin ök **korkınçı ayınçı** sönti
muntada ulatı sansız tümen tınlıglarķa **köligesi** öze asağ tusu kılu yarlıķadı: ... *Tanrı*
Burkan'ın gölgesine sığındı, orada hemen korkusu geçti. Bundan sonra sayısız yaratıklara gölgesi ile haşmetle hizmet etti M 5 / 30-35.

1.3.1.2.2. Çokluk

-1. /+mIz/ (I. Çokluk Şahıs İyelik Eki)

Çokluk I. şahıs iyelik eki, teklik I. şahıs iyelik eki +m ve +z çokluk eki ile genişlemiş şeklidir (Eraslan, 2012: 162).

erk+i+miz: kudretimiz

küç+ü+müz: gücümüz, nüfusumuz

kentü **erkimiz küçümüz**ke küvenip: ... *kendi kudretimize, nüfuzumuza güvenip...*
M 62 / 29-30.

içi+Ø+miz: ağabeyimiz

eke+Ø+miz: ablamız

öd(te) amrak **içimiz** kutbulmuş oğul inanç ... **tenğribirmiş** oğul inanç ... **ekemiz**
yıpar kamağuka öng ülüg bolmakı bolzun: ... *ve şimdi şu anda sevgili ağabeyimiz*
Kutbulmuş Inanç'a ... Tengribirmiş Oğul Inanç'a ve ... ablamız Yıpar'a, herkese
(bağışlanmış) olsun M 1 / 61-66.

-2. /+ñIz/ (II. Çokluk Şahıs İyelik Eki)

Çokluk II. şahıs iyelik eki, teklik II. şahıs iyelik eki +ng'nin +z çokluk ekiyle
genişlemiş şeklidir (Eraslan, 2012: 163).

oğlan+u+nguz: oğlunuz

oğlunguz tözün ... kenç kiçig: *Oğlunuz asil ... genç ve küçük...* M 38 / 1-3.

adak+ı+ngız: ayağınız

sizinge çkr lakşanın yaratağlağ **adakingız**ka börtürüp: *Sizin bir tekerlek alameti*
ile bezenmiş olan ayağınıza dokunup... M 89 / 37-39.

sizing nom+u+nguz: sizin vaazınız

terk ödün bu emgektin kırtulup **sizing nomunguznı** uqmaq bolzun: '... *En kısa*
zamanda bu acılardan kurtulup sizin vaazınızı kavramak nasip olsun!' M 65 / 12-14.

-3. /+Ø/ (Üçüncü Çokluk Şahıs İyelik Eki)

olarnang ögler+i+Ø: onların anaları

(olarnang) kanglar+i+Ø: (onların) babaları

men yime **olarnang ögleri kangları** boltum: *Ben de onların anaları, babaları*
oldum M 33 / 48 -49.

1.3.1.3. *Hâl ve Hâl Çekimi* (İng. Case; Alm. Kasus; Fr. Cas; Osm. ahvâl-i ism)

Varlıkların birbirleriyle olan hareket ve oluş ilişkileri dilde bu ilişkileri kurabilecek vazife unsurlarının oluşmasına yol açmıştır. Bu unsurlar dilin yapısına göre ekler (bitişen vazife unsurları) şeklinde olabileceği gibi kelimeler (ayrık vazife unsurları) şeklinde veya bunların bir birleşimi şeklinde de olabilir. (...) Bu vazife unsurlarının isimlerin üzerine gelmesiyle de isimlerin hâl göre çekimleri oluşmuştur (Alyılmaz, 1994: 50).

Türkçe her işlev için ayrı bir ek / edat geliştirmek yerine -birçok dilde olduğu gibi- aynı eke / edata farklı işlevler yüklenmiştir. Oysa bazı diller ismin cümlede üstlendiği her işlevi (özne, nesne, yer, zaman biçim, gaye, sonuç, beraberlik vs.) isim çekimiyle belirleme yoluna gitmiştir. Bu tür dillerde 36 tane hâl sayılmıştır. (...) İşlevsel yaklaşımda hâl, ismin aldığı eklere göre değil; cümlede üstlenmiş olduğu görevlere göre belirlenir. Nitekim böyle bir yaklaşımda Türkçede de ismin otuz civarında hâli tespit edilir (Daşdemir, 2015: 71-73).

Maytrısimit'te tespit edilen hâl çekiminin²¹ sınıflandırması şu şekildedir:

- 1. Belirten / İlgi Hâli
- 2. Belirtilen / Nitelenen / Tamlanan Hâli
- 3. Özne Hâli
- 4. Nesne Hâli
- 5. Bulunma Hâli
- 6. Ayrılma / Çıkışlık Hâli
- 7. Yönelme Hâli
- 8. Birliktelik-Beraberlik Hâli
- 9. Karşılıklılık Hâli
- 10. Hedef Hâli
- 11. Sebep Hâli
- 12. Vasıta / Araç Hâli
- 13. Görelik Hâli
- 14. Nasıllık / Niteleme Hâli
- 15. Nicelik Hâli

²¹ Hâl çekimi işlevsel olarak incelendiğinden dolayı bazı edatlar da ekler grubunda gösterilmiştir.

-16. Karşılaştırma / Kıyaslama Hâli

-17. Sınırlandırma Hâli

-18. Benzetme / Benzerlik Hâli

-19. Seslenme Hâli

(Alyılmaz, 1994: 50-51).

1.3.1.3.1. Belirten / İlgi hâli (İng. Genitive; Alm. Genitiv; Fr. Genitiv; Osm. izafet)

İsim tamlamalarında belirten ile belirtilen arasındaki ilgiyi sağlayan belirten hâli ekidir (Alyılmaz, 1994: 51). “Türkçe, ilişkilendirme öbeklerinde iki ilişkilendirici ve cümlelerde de iki özne göstergesi kullanmaktadır. Bütün diller gibi Türkçenin de ilişkilendirme öbekleri, ilgi hâli çekimiyle yapılır. Ayrıca ilişkiyi vurgulamak ve ilişkinin gücünü arttırmak için iyelik eklerinden de yararlanılır.” (Karağaç, 2017: 80).

Tablo 17: *Maytrısimit*’te ve Türkiye Türkçesinde Belirten / İlgi Hâli

<i>Maytrısimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
/+Ø/	/+Ø/
/+TA/	/+(y)E/
/+l°G/	/+TA/
/+G/	*il-e il-gi+li/ ~ / *il-e il-
/+nİñ	gi+li,
	/+İm/ < +nİñ/
	/+TAn/
	/(n)İn/
	/+(y)E il-iş-kin/
	/+(y)E dair/

(Alyılmaz, 1994: 51; Alyılmaz, 1998: 35; Daşdemir, 2015: 79).

Metinde tespit edilen belirten hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+Ø/

kişi+Ø etüz+i: insanlar aleminde

kim öngre kişi etüzinte erken: ... vaktiyle insanlar alemindeyken... M 70 / 16.

kitumati+Ø balık+Ø: Ketumatī şehri

kitumati balık tengr(i) ... yiti kat altunun kü(müşin) (vayturin) sapririn itiglig balık kent-leri bolur: *Ketumatī şehri Tanrı ... yedi kat altın, gümüş ve Sphatika ile mücehhez şehirleri vardır* M 29 / 2-5.

bodisvtlar+Ø ara+Ø: bodhisattvalar arası

anın (biş) yüz btraklptakı **bodisvtlar ara** bişinç burkan belgülüg kezigde turdı: ... *bu yüzden ... yüz Bhadrakalpa'daki bodhisattvalar arasında beşinci burkan olarak görünen devrede ortaya çıktı* M 8 / 11-14.

-2. /+TA/

yavaz+ta yavaz+Ø: kötünün kötüsü

antağ ok erser .. **yavazta yavaz** ol kişi titir .. kim muntağ edgülüg maytrı bodisvtağ körgeli küsemeser .. takı yime tirig ölüğ ol atanur.: ... *Bu böyle ise bu kadar iyi Maytrı Bodhisattva'yı görmek istemeyen bir kimse 'kötünün kötüsü' demektir ve yine Maytrı Bodhisattva'nın (söylediği) fevkalade iyi şeyleri işitmeye gelmeyen bir kimseye 'diri iken ölüdür' denir* M 8 / 49-54.

-3. /+I°G/

angsız öküş nom+luğ telim taşım çoğ yalın+Ø: büyük dinin güür ışığı

bu yirtinçüde angsız öküş **nomluğ telim taşım çoğ yalın** belgülüg bolmış erür: *Bu dünyada fevkalâde, büyük dinin güür ışığı belirmiştir* M 7 / 12-14.

sansar+lağ menğ+i: dünyanın saadeti

sansarlağ menği tonganang berksizin menğüsüzin münin kadağın saşınıp inçe tip tiyürler: ... *dünyanın saadetinin kudretinin çürüklüğünü, geçiciliğini, suçunu, günahını idrak ederek şöyle der* M 68 / 11-14.

-4. /+G/

koyun+Ø kuzı+ğ isig özler+i: koyun ve kuzunun canı

yarlıkancsız köngülin erüş öküş **koyun kuzığ isig özlerinte** adırdılar: *Merhametsiz bir kalple (yani: hiç acımadan) birçok koyun ve kuzunun canına kıydılar* M 74 / 56-57.

uğguluğ törüler+ig alku+Ø: bilinmesi gereken düzenlerin hepsini

uğguluğ törülerig alku uktı bilti: *Bilinmesi gereken düzenlerin hepsini anladı* M 13 / 16-17.

-5. /+nIn/

ög+nüñg kang+nüñg krallıg kir+Ø iç+i: ananın ve babanın dehşet (?) kiri (?) içi

yirde saçmış uruğ evin anğilki uğutlayur ..ançulayu yime **ögnüñg kangnıñg krallıg kir** içinte kirmiş köñgöl .. at öngüg toğurur: *Yere saçılmış tohum taneleri (nasıl) önce mayalanırsa aynı şekilde de ananın ve babanın dehşet (?) kiri (?) içine girmiş gönül ad ve rengi doğurur* M 42 / 10-13.

tengri+Ø yalañguğ+nüñg baqşı+sı: Tanrıların, insanların hocası

tengri yalañguğnıñg baqşısı ol uqar: *Tanrıların, insanların hocası budur* M 13 / 18-19.

men+ing ög+ü+m kang+i+m qa+Ø+m kadaş+i+m: benim anam, babam, kardeşim ve akrabam

men+ing edgü ögliler+i+m: benim dostlarım

mening ögüm qarğım kam kadaşım bolmadılar erser .. algu **mening edgü öglilerim** boltılar: ... *benim anam, babam, kardeşim, ve akrabam olmamış olan hiçbir kimse yoktur. Hepsi benim dostlarım* oldular M 33 / 44-48.

badari braman+nang (ev)+i: Badhari Brahman'ın evi

badari bramannang (ev)inge barıp buşı qolğıl: '*...Badhari Brahman'ın evine git ve sadaka iste!*' M 10 / 5-6.

1.3.1.3.2. Belirtilen / Nitelenen / Tamlanan hâli (İng. Determinated; Alm. Determiniertes Fundwort, Bestimmt; Fr. Déterminé; Osm. muzâf, mevsûf)

İsim tamlamasını oluşturan isim, belirtilen hâli ekini alarak nitelenen / tamlanan / belirtilen hâle girer (Daşdemir, 2015: 86).

Tablo 18: Uygur Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Belirtilen Hâli

Uygur Türkçesinde	Türkiye Türkçesinde
/+(s)I/	/+(s)I/
/+Ø/	/+Ø/

(Alyılmaz, 1998: 35; Daşdemir, 2015: 86).

Metinde tespit edilen belirtilen hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+Ø/

kitumati+Ø balıq+Ø: Ketumati şehri

kitumati balıqta uluğ magirt mañgrağal(ı) ayur: ... *Ketumāti şehrinde bağırılması için emreder* M 35 / 31-32.

kün+Ø tengri+Ø: gün tanrısı

yine yime **kün tengri** uyaq çalır: ...ve yine *gün tanrısı batar* M 12 / 30.

adaq+Ø as+Ø: ayak altı

adaq asra kılmaq sav(lar)ağ sözlemişiñge: ... *ayak altına almak (gibi) sözler sarf ettiğinden dolayı*... M 4 / 4-5.

-2. /+(s)I/

tengri+Ø ƣatunlar+ı: tanrı hanımları

nırvan bulmaq+Ø kūsüş+i: Nirvana'yı bulma arzusu

yalanğuklar+Ø yir+i: insanlar alemin

maytrı+Ø udu+sı: Maytrı maiyeti

tengriler **tengri ƣatunları** nırvan bulmaq kūsüşin **yalanğuklar yirin** suƣlanıp tözün **maytrı udu**sında yirtinçüke ƣodı inerler: ... *tanrılar, tanrı hanımları Nirvana'yı bulma arzusu ile insanlar alemini arzulayıp Asil Maytrı maiyetinde dünyaya inerler* M 34 / 9-13.

1.3.1.3.3. Özne hâli (İng. Subject; Alm. Subject; Fr. Sujet; Osm. fâ'il, mübteda, müsnedünileyh)

Bir ismin özne olarak kullanıldığını gösteren özne hâli (Daşdemir, 2015: 87), Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Uygur Türkçesinde de işaretlidir (Karaağaç, 2012: 333).

biz+Ø: biz

biz yime siznide ödrölüp öngi munta qalmaz **biz** sizni birle şmnanç bolur biz: *Biz de sizden ayrılıp burada kalmayacağız. Biz, sizinle birlikte rahibe olacağız!* M 51 / 43-45.

siz+Ø: siz

amtı **siz** ol sögüt erdnig adruk adruk itigin itinig yarating: *'Şimdi siz cevher-ağacını türlü türlü süslerle süsleyin! Teçhiz edin!'* M 37 / 2-4.

kök qalıkdaki tēngriler+Ø: Gökteki tanrılar

kök qalıkdaki tēngriler uluğ ünin inçe tip tidiler: *Gökteki tanrılar yüksek sesle şöyle dediler* M 18 / 43-44.

tēngri yirinteki tēngriler tēngri qatunları+Ø: Tanrılar yerindeki tanrılarının hanımları

tēngri yirinteki tēngriler tēngri qatunları tözün maytrı bodisvtağ körüp alqu engite etüzün ayaların qavşurup yaşın kelip (inçe) (tip) tidiler: *Tanrılar yerindeki tanrılarının hanımları Asil Maytrı Bodhisattva'yı görüp bütün eğilmiş vücutları ile ve ellerini kavuşturarak yaklaştılar, şöyle dediler* M 17 / 1-5.

1.3.1.3.4. Nesne / Belirtme hâli (İng. Accusative, Absolutive Accusative; Alm. Akkusativ, Wenfall, Absoluter Akkusativ; Fr. Accusatif, Accusatif Absolutif; Osm. mef'ûlün bih)

“Eylemin etki alanında kalan unsurun, konuyu gösteren ismin aldığı hâldir.” (Daşdemir, 2015: 84). “Nesne hâli, yüklemi geçişli olan bir cümlede, öznenin yaptığı işten etkilenen varlığı, nesneyi bildirir.” (Alyılmaz, 1994: 54).

• Nesne hâlinin /+IG/ ekinden başlayarak Eski Türkçeden günümüze tarihi gelişimi şu şekildedir:

ıg, ig, ug, üg, g > ı, i, u, ü, Ø > +(y)ı, +(y)i, +(y)u, +(y)ü > +(n)ı, +(n)i, +(n)u, +(n)ü > /+n/ > /+Ø/.

Tablo 19: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Nesne Hâli

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/+Ø/	/+Ø/
/+KA/	/+nI/
/+n/	/+I/
/+nI/	/+n/
/+°G/	

(Alyılmaz, 1994: 54; Alyılmaz, 1998: 38).

Metinde tespit edilen nesne hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+Ø/

inçe+Ø: şöyle, şunu

amarıları **inçe** tip tiyürler: *Bazıları şöyle derler* M 61 /10-11.

bra askuğ+Ø: çardağ(ı)

(köligelik) küsetr+Ø: şemsiyeyi

kök kalıkda **bra askuğ** ... (köligelik) **küsetr** ongaru tegzinü: *Gökte çardak ... (gölgelik) ve şemsiyeyi sağından döndürüp...* M 44 / 3-4.

-2. /+KA/

asağlağ tusuluğ tınlığlar+ka: yaratıkları

bağışlar+ka: üstatları

asağlağ tusuluğ **tınlığlar**ka **bağışlar**ka ölürdçiler: *Faydalı yaratıkları, üstatları öldürenler* M 81 / 45-47.

-3. /+°G/

at öng+üg: ad ve rengi

ögnüng kağnıng krallıg bir içinte kirmiş köngül .. **at öngüg** toğurur: ... *ananın ve babanın dehşet (?) kiri (?) içine gitmiş gönül ad ve rengi doğurur* M 42 / 11-13.

bu sav+ıg: bu sözü

bu savıg işidip nıridani bramn yağışlıg yirdin önüp bardı: *Bu sözü işitince Nirdhana Brahman kurban yerinden kalkıp gitti* M 10 / 7-8.

biş pañçaki toyınlar+ağ: beş rahibi

sekiz tümen tēngriler+ig: 80 000 ilahı

biş pañçaki toyınlarağ sekiz tümen tēngrilerig kutğarmışın: ... *beş rahibi ve 80000 ilahı kendisine çektiğini...* M 1 / 29-31.

-4. /+I/

min+i: beni

sizler yime **mini** körüp buşı biringler: ... *sizler de beni görüp sadaka verin!* M 95 / 5-6.

-5. /+nI/

olar+nı: bunları

ança saķınç saķıntuķta ikile **olarnı** ayıg kılınçlıg yıl toķıp uluğ tamularda kemişür: *Böyle düşündüklerinde, tekrar bunları, kötü amellerin rüzgârı yakalayıp büyük cehennemlere fırlatır* M 23-26.

biz+ni: bizi

münümüz+nı yazuķumuz+nı: günahlarımızı

bizni tükel bilge maytrı burķan körmezün erdi bu yıgılmış kuvrağ bizing **münümüzni yazuķumuznı** uķmazun erdi: *Bizi, mükemmel hikmetli Maytrı Burkan görmesin!* Bu toplanmış cemaat bizim günahlarımızı görmesin M 74 / 13-14.

öz etüzümüz+nı: kendi vücudumuza

ķarnımız+nı: karnımıza

ucamız+nı: omuzumuza

eningümüz+nı: omuzumuza

butumuz+nı: butumuza

başımız+nı: başımıza

yüzümüz+ni: yüzümüze

biz munta ... yalınlig kelemen sukin öz ilgin **öz etüzümüzni karnımızni uçamızı eningümüzni butumuzni başımızni yüzümüzni** bitiyür biz: *Biz burada alevli bir kalem, bir fırça ve kendi elimiz ile kendi vücudumuza, karnımıza, omuzumuza, butumuza, başımıza, yüzümüze yazarız* M 61 / 1-6.

-6. /+°n/

kentü münler+i+n kadağlar+i+n: kendi günahlarını

kılmış tsuylar+i+n irinçüler+i+n: işlenmiş günahlarını

kim yine tözün yumşak kılınçlıg köni kirtü biliglig erserler .. **kentü münlerin kadağların** körüngüçi erserler **kılmış tsuyların irinçülerin** tijit kşanti kılu öğrenmiş erserler: *Asil, yumuşak amelle ve doğru, gerçek bilgili olanlar; kendi günahlarını gösterenler; işlenmiş günahlarını itiraf etmeye (ve onlar için) af dilemeye alışmış olanlar ise...* M 74 / 21-26.

yir+i+n qalınlıkar+i+n borluqlar+i+n söğüt+i+n yimiş+i+n: tarlaları, asmaları, bağları; ağaçlarını, meyvesini

sengik sengrem sanlıg tarıglağ **yirin qalınlıkarın borluqların söğütün yimişin** erksinip adın igil kertilerka birdimiz: *Manastırlara ait tarlaları, asmaları, bağları; ağaçlarını, meyvesini gasp edip başka alelade kimselere verdik* M 73 / 40-43.

1.3.1.3.5. Bulunma hâli (İng. Locative; Alm. Lokativ, Lokalis; Fr. Locatif; Osm. mef'ûlün fih)

Türk dili ile ilgili önemli çalışmalara imza atmış olan S. Alyılmaz'ın hâl kategorisine geniş yelpazeden toplu bir biçimde bakılabilen “Türkçede Bulunma Hâli Kategorisi” başlıklı çalışmasında, “*Bulunma hâli, ad ve ad soylu sözcüklerin işaretli (/+.../) veya işaretsiz (/+Ø/) görevli dil öğeleri ekler, edatlar, ek+ekler, ek+edatlar ve (/+Ø/) ile birlikte kullanılarak cümlede işin yapıldığı zamanı veya gerçekleştiği mekânı (yeri) bildirdikleri kategorinin adı*” olarak belirtilir (Alyılmaz, 2010: 112).

G. Gürsevin'e göre bulunma hâli, “bir yerde uzunca veya bir müddet için kalmayı, beklemeyi gösterir. Fiilin ilgilendirdiği yeri bildirir.” (Gülsevin, 2017: 59).

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini ifade etmek için isim lokatif hâlinde bulunur.” (Ergin, 2020: 238).

Maytrisimit’te bulunma hâli, zamanda ve mekânda (yerde) bulunma şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1.3.5.1. Zamanda bulunma hâli

Türkçede “zamanda bulunma hâli kategorisi; ad ve ad soylu sözcüklerin üzerilerine /+Ø/, /+TA/, /+A/, /+°n/, /+lAyın/, /+A kala/, /+Ø kala/, /+I geçe/, /+Ø geçe/, /+TAn/, /+TAn sonra/, /+TAn önce/, /+lA/, /+Ø gibi/, /+Ø suları(nda), /+Ø civarı(nda)/, /+Ø üzeri/... görev ögelerini alarak cümlede işin yapıldığı, gerçekleştiği anı / zamanı bildirdikleri; zaman tümleçleri (alışıl gelmiş terimiyle zaman bildiren zarf tümleçleri) yaptıkları kategorinin adıdır.” (Alyılmaz, 2010: 117). *Maytrisimit*’te işlek kullanılmıştır.

Tablo 20: *Maytrisimit*’te ve Türkiye Türkçesinde Zamanda Bulunma Hâli

<i>Maytrisimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
/+Ø/	/+Ø/
/+A/	/+TAn son+ra/
/+rA/	/+(y)E/
/+TA/	/+TAn ön+ce/
/+°n/	/+TA/
/+TA basa/	*+i+le ~ /+(y)lE
/+TA berü/	*gib+i
/+TA ınaru/	*üz-e+ri
/+KA teği/	*il-e beraber ~ *il-e bir+lik+te

(Alyılmaz, 1994: 58; Alyılmaz, 1998: 41; Daşdemir, 2015: 76).

Metinde tespit edilen zamanda bulunma hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+Ø/

Zaman anlamlı isimlerin üzerine gelmektedir.

tün+Ø: gece, geceleyin

ne (üçün) tip tiser **tün** bir antağ (kedi)m ton etük yivig tizig kedmiş tonamış:
Neden (dün) gece böyle bir giyecek, elbise, çizme, gerdanlık giyinmiş, takınmış... M 9 /
12-14.

yiti kün+Ø: yedi gün

yiti tün+Ø: yedi gece

yiti **kün** yiti **tün** tapınıp udunup yitinç aya- -sın kavşurup inçe ötüg ötünür: ... *yedi gün yedi gece hürmet edip yedinci (gün) ayalarını kavuşturup...* M 53 / 14-16.

bükün+Ø: bugün

kaṅga yatzun **bükün** ... ınaru /bi// siz köngülin k ... tözün maytrı körünü etüzümin ilgür/// -eyin ol oğurda: *Nereye yatsın? Bugün ... öteye ... siz gönülle ... Asil Maytrı şu şimdiki vücudumu ... o zaman ...* M 12 / 49-53.

öküş yıl ay+Ø: çok seneler

öküş yıl ay erdnilig ///-...: *çok seneler cevherli...* M 40 / 06.

-2. /+A/

sekiz yaşın+a: sekiz yaşında

sinayani braman oğlu bolup **sekiz yaşına** kaltı çaḥnu arzı ḡaṅg ögüz suvin singirürçe: ... *Senāyāni adlı brahmanın oğlu olarak dünyaya geldi sekiz yaşında, münzevi Jahnu'nun Ganj nehrinin suyunu yuttuğu gibi...* M 8 / 19-21.

-3. /+rA/

öṅg+re: önce, önceden, evvel

biz **öṅgre** kişi etüzinte erken amranmak köṅglün şmnançlar tapa şkşamaniler: *'Biz evvelki insanlar aleminde iken şehvet duyguları ile rahibeler üzerine ve müritler...* M 61 / 11-13.

kis+re: sonra

ötrü tükel bilge maytrı burқан **öṅgre kisreki** ödlerig bilge biligin qoduru qolulap: *Bunun üzerine mükemmel hikmetli Maytrı Burkan, evvelki ve sonraki zamanları, hikmeti ile tamamıyla mülhaza ettikten sonra...* M 4-6.

-4. /+TA/

öd+te: müddetince

bu (ayağka) tegimlig may(trı bodi--)svt tükel kırk mha-klp **ödte** üzüks(üz) ... edgü
ögli dyan: *Bu (hürmete) layık Maytrı Bodhisattva, bütün kırk Mahākalpa müddetince, daima... rahim, dost Dhyāna...* M 8 / 5-9.

ol oğur+da: o zaman

kaṅga yatzun bükün ... inaru /bi// siz köngülin k ... tözün maytrı körünü etüzümin
ilgür/// -eyin ol **oğurda**: *Nereye yatsın? Bugün ... öteye ... siz gönülle ... Asil Maytrı şu şimdiki vücudumu ... o zaman ...* M 12 / 49-53.

-5. /+°n/

qayu öd+ün: hangi devir

ol öd+ün: o devir

qayu ödün burkan yırtınçüde belgürser siz .. **ol ödün** bizni yime unitmaṅg: *Hangi devirde burkan olarak dünyaya zuhur ederseniz, o devirde bizi de unutmayın!* M 18 / 48-51.

-6. /+TA basa/

an+ta basa: ondan sonra, bundan sonra

anta basa ezrua teṅgri ötüginge barns uluşta: *Bundan sonra Tanrı Ezrua'nın isteği için Benares ülkesinde...* M 16 / 23-24.

-7. /+TA berü/

toğmış+ta berü: doğduğundan beri

ançama yarasınçığ otun qarımak sen kim **toğmıšta berü** altm(ış) yaşka tegi küç
küsün et kan üstelü ökliyü turdi .. yitmişte inaru yüz yigirmi yaşka tegi kün küninge sen
qarımaklağ suq yek sora sora suğurdung: *'Ne kadar iğrenç ve kabasın sen ihtiyarlamak! Doğduğundan beri altmış yaşına kadar güç kuvvet, et kan hep artıp çoğalıp durdu. Yetmişinden sonra yüz yirmi yaşına kadar gece gündüz sen ihtiyarlığın ihtiras şeytanı, sen eme eme kopardın* M 12 / 39-45.

üç asanğı öd+te berü: üç Asamkhyeya müddetinden beri

yüz klp **üç asanğı ödte berü** paramantal yolta kıtağlanu: *yüz Kalpa, üç Asamkhyeya müddetinden beri Parimandala (denen doğru) yolda gayret sarf ederek...* M 3 / 1-2.

-8. /+TA maru/

yitmiş+te maru: yetmişinden sonra

ançama yarasınçığ otun kıarımak sen kim toğmışta berü altm(ış) yaşka tegi küç kūsün et kıan üstelü ökliyü turdi .. **yitmişte maru** yüz yigirmi yaşka tegi kün küninđe sen kıarımaklağ suķ yek sora sora suđurdunđ: *‘Ne kadar iğrenç ve kabasın, sen ihtiyarlamak! Dođduđundan beri altmış yaşına kadar güç kuvvet, et kan, hep artıp çoğalıp durdu. Yetmişinden sonra yüz yirmi yaşına kadar gece gündüz sen ihtiyarlığın ihtiras şeytanı, sen eme eme kopardın* M 12 / 39-45.

-9. /+KA tegi/

altm(ış) yaş+ka tegi: altmış yaşına kadar

yüz yigirmi yaş+ka tegi: yüz yirmi yaşına kadar

ançama yarasınçığ otun kıarımak sen kim toğmışta berü **altm(ış) yaşka tegi** küç kūsün et kıan üstelü ökliyü turdi .. yitmişte maru **yüz yigirmi yaşka tegi** kün küninđe sen kıarımaklağ suķ yek sora sora suđurdunđ: *‘Ne kadar iğrenç ve kabasın, sen ihtiyarlamak! Dođduđundan beri altmış yaşına kadar güç kuvvet, et kan, hep artıp çoğalıp durdu. Yetmişinden sonra yüz yirmi yaşına kadar gece gündüz sen ihtiyarlığın ihtiras şeytanı, sen eme eme kopardın* M 12 / 39-45.

1.3.1.3.5.2. Mekânda (Yerde) bulunma hâli

Türkçede “yerde bulunma hâli kategorisi, ad ve ad soylu sözcüklerin üzerilerine /+Ø/ ve /+TA/ biçim birimini alarak cümlede işin yapıldığı, gerçekleştirdiği mekânı, yeri bildirdikleri kategorinin adıdır.” (Alyılmaz, 2010: 114). *Maytrisimit*’te mekânda (yerde) bulunma hâli ekini ifade etmek için şu görev elamanlarından yararlanılmıştır:

Tablo 21: *Maytrisimit*'te Mekânda Bulunma Hâli

/+TA/
/ara/ (< /*ar-a/)
/sayu/
/+TIn/
/öze/

(Alyılmaz, 1994: 61; Alyılmaz, 1998: 42).

Metinde tespit edilen mekânda bulunma hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+TA/

kitumati atlıg kent uluş+**ta**: Ketumatī adlı şehirde

yir tenğrisining dıdımı pasakinge okşatı kutluğ-da kutluğ **kitumati atlıg kent uluşta** sekiz yigirmi vityastan şasatar boşgunmış: ... *yer tanrısının tacına benzeyen Bahtiyarlar Bahtiyarı Ketumatī adlı şehirde on sekiz Vidyā-sthāna-şāstra'yı talim etmiş...* M 3 / 25-29.

enetkek il+**te**: Hindistan'da

enetkek ilteki vaybaş şastar yaratdaçı qarungrivi sangabtri gunaprabhi manoratide ulatı bakşılar kutınga yükünür men: ... *Hindistan'da Vaibhāşika eserleri telif etmiş olan Karunagriva, Sanghabhadra, Gunaprabha ve Manoratha'dan başka öteki üstatların asaleti önünde eğilirim* M 3 / 46-48.

an+**ta**: orada

tamular+**da**: cehennemlerde

ol ayıg kılınç küçinte **anta** ölüp uluğ **tamularda** toğdumuz tamularda ozup bu kiçig **(ta)mularda** toğmış erür biz: *Bu kötü amel yüzünden orada ölüp büyük cehennemlerde doğduk. Cehennemlerden kurtulup bu küçük cehennemlerde doğmuşuzdur* M 107 / 5-9.

iki yigirmi bire yir+**de**: on iki mil bir yerde

körgülüg tağ sengirin yimireli üçün uluğ toyn etüzin belgürtüp **iki yigirmi bire yirde**: *Görünen dağın eteğine tırmanmak için büyük bir rahip kılığına girerek on iki mil bir yerde ...* M 60 / 4-6.

barns uluş+**ta**: Benaras ülkesinde

arşivadan sêngrem+**de**: Rşivadana manastırında

anta basa ezrua têngri ötüginge **barns uluşta arşivadan sêngremde** nomluğ tilgen tevirdi: *Bundan sonra Tanrı Erzua'nın isteği için Benares ülkesinde Rşivadana (veya: Rsipatana) manastırında din tekerleğini döndürdü* M 16 / 23-26.

közüm+**ta**: koynuma

alku sansar içinteki tınlığığ yarlığ kaçuçı bi(l)iglig kolin **közumta** kaçu tutar men tip kaçınur: *'Bütün Samsāra içindeki yaratıkları acıyan, şefkat eli bir yol ile daima koynuma alayım.'* diye düşünür M 33 / 10-12.

-2. /ara/ (</*ar-a/)

asağ tusu kıltaçılar **ara**: hizmet edenler arasında

edgölüg dıntarlar **ara**: şerefli rahipler arasında

asağ tusu kıltaçılar ara anada yigrek bultukmaz .. edgölüg dıntarlar ara têngri têngrisi burkanta yigrek yok erür: *Hizmet edenler arasında anadan daha üstünü bulunmaz. Şerefli rahipler arasında Tanrılar Tanrısı Burkan'dan daha üstünü yoktur* M 58 / 33-37.

-3. /sayu/

balık uluş kaç kidinlig-ler **sayu**: Şehirlerin sokak ve evlerinin her birinde

balık uluş kaç kidinlig-ler **sayu** kez-e yorıyu mêngi (mêngileyürler): *Şehirlerin sokak ve evlerinin her birinde yürüyerek sevinirler* M 32 / 15-17.

-4. /+TIn/

(kün) batsık+**tin**: gün batısında

kaç(i)p bu (rkan) (**kün**) **batsıktin** başlanıp nırv(an) (ka) (bar)ı yarlıkadı: *Kāşyapa Burkan gün batısında hükmedip Nirvana'ya haşmetle vardı* M 6 / 4.

kaşağda taş+**tin**: hepsinden dışarda

kaşağda taştın vayturi önglög taluy ögüz suvı turur: *Hepsinden dışarda ? Vaidūrya renkli deniz ve ırmak suyudur* M 28 / 4-5.

-5. /öze/

vçrazan örgün öze: elmas tahtın üzerine

vçrazan örgün öze olurup dört türlüğ şmnu süsin utup: ... *elmas taht üzerine oturup şeytanın dört kısımdan müteşekkil ordusunu yenerek...* M I / 26-27.

(temirli)g orunluklar öze: demirden tahtlar üzerinde

temirliḡ yangalar öze: demirden filler üzerinde

ḡayusı örtlüḡ **(temirli)g orunluklar öze** olur(ular) ... ḡayusı örtlüḡ yalınliḡ **temirliḡ yangalar öze** olurup ḡayusı örtlüḡ temirliḡ atlar öze atlanmış: ... *bazısı alevli, (demir)den tahtlar üzerinde otururlar; bazısı alevli, demirden filler üzerinde otururlar; bazısı alevli demirden atlar üzerine binmiş...* M 112 / 36-40.

1.3.1.3.6. Ayrılma / Çıkışlık hâli (İng. Ablative; Alm. Ablativ; Fr. Ablatif; Osm. den'li mef'ul, mef'ûlün anı)

Ayrılma hâli; bir yerden, bir şeyden, bir kimseden vs. uzaklaşmayı, ayrılmayı bildirir. Çıkışlık hâli ise bir işin hareketin başlangıç noktasını, çıkış yerini bildirir (Alyılmaz, 1994: 65-66). *Maytrısimit*'te bu hâlleri karşılamak için /+TA/ ve /+TIn/ görev elamanlarından yararlanılmıştır.

Tablo 22: *Maytrısimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Ayrılma / Çıkışlık Hâli

<i>Maytrısimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/+TA/	/+TAn/
/+TIn/	

(Alyılmaz, 1994: 65-66; Daşdemir, 2015: 73).

Metinde tespit edilen ayrılma / çıkışlık hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+TA/

tamular+da: cehennemlerden

ol ayıḡ kıılınç küçinte anta ölüḡ uluḡ tamularda toḡdumuz **tamularda** ozup bu kiçig (ta)mularda toḡmış erür biz: *Bu kötü amel yüzünden orada ölüḡ büyük cehennemlerde doğduk. Cehennemlerden kurtulup bu küçük cehennemlerde doğmuşuzdur* M 107 / 5-9.

ayığ ırak yol+t(a): kötü, uzak bir yoldan

manğa (biş) (yüz) yaratmak sizingē umunçl(uğın) **ayığ ırak yolt(a)** emgenü kelmiş men: *Bana (beş yüz) altın (gerek); size güvenerek kötü, uzak bir yoldan ızdırıp çekerek geldim* M 11 / 1-3.

-2. /+TIn/

ögüngüz+tın: annenizden

kenç //-... ... **ögüngüztin** adrılmışta ...-/ sütin emizip igidti beltürtdi: *Genç Annenizden ayrıldığınızda sütünü emzirip yetiştirdi* M 21 / 24-26.

kop+tın: her taraftan

ğara tağ ...-/ uluğ etüzlüğ yangalar **ğoptın** singar kelip öküş yıl ay çarihuş- -tağı üzüm osuğluğ teperler yançarlar: *Kara dağ (gibi) iri vücutlu filler her taraftan gelip yıllar ve aylarca üzüm suyu çıkaran mengenedeki üzüm suyu ezerler, sıkarlar* M 82 / 12-15.

tört+din: dört cihetten

törtidin yingak yorı(yur)lar .. üstün kökte alt(ın) ... yağızta öt(rü): *Dört cihetten yürürler yukarıda, gökte altta, yerde, sonra...* M 36 / 6-8.

1.3.1.3.7. Yönelme hâli (İng. Dative; Alm. Dativ, Wemfall; Fr. Datif)

İsimleri isimlere, isimleri fiillere, isimleri edatlara bağlayan yönelme (datif) hâlidir. “Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif hâline sokulur.” (Ergin, 2020: 238). Bu ekin ana işlevinin yaklaşma olduğunu ifade eden G. Karaağaç yer, zaman, karşılaştırma, neden, ilgi, gereklilik, görüş vs. gibi işlevlerinin de olduğunu belirtir (Karaağaç, 2017: 84).

Tablo 23: Maytrisimit’te ve Türkiye Türkçesinde Yönelme Hâli

Maytrisimit’te	Türkiye Türkçesinde
/+rA/	/+(y)E/
/+tapa/	/+(y)E *kar-ş-ı
/+KA/	/+TAn/
/+°ñA/	/+(y)E *doğ-r-u
/+GArU/ (GA+rU)	
/+TIn kodı/	

(Alyılmaz, 1994: 67; Daşdemir, 2015: 95).

Metinde tespit edilen yönelme hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+rA/

kulğak+ra: kulağına doğru

amarları kızartmış temirliğ kaz-ğuklar bir ikintişke **kulğakra** tokışu kelirler: *Bazıları kızgın demirli kazıklar (ile) biri diğerine, kulaklarına doğru vuruşmak üzere gelirler* M 68 / 28-30.

-2. /tapa/

maytrı burkan **tapa**: Maytrı Burkan'a doğru

kayusı tol p (et)üzi örte-nü yala uluğ ünün ıglayu sıktayu **maytrı burkan tapa** kelirler: *Bazısı, bütün vücudu alevler içinde olduğu hâlde yüksek sesle ağlaya ağlaya Maytrı Burkan'a doğru gelirler* M 71 / 7-10.

çambu söğüt **tapa**: Janbu ağacına doğru

alku söğütlerniñ begi osuğluğ butık çubık yap yavışğu hua çeçeklerin tegriklemiş **çambu söğüt tapa** bardı: ... *bütün ağaçların beyi gibi dal budak yaprak ve çiçekler ile çevrelenmiş Janbu ağacına doğru gitti* M 37 / 17-20.

-3. /+KA/

balık+ka: şehre

yime bir oğurda ... ağırlağ içlig udçı kızı ...-//// satgalı **balıkka** baru (yarlıkadı): *Yine bir zamanda ... gebe bir çoban kızı ... satmak için şehre (haşmetle) vardı* M 60 /19-22.

yir+ke: yere

men kirtü köngüllüğü upası boz bay tirek yidleg birle töpümüzni **yirke** tegürüp kop ajuntağı etüzin ayayu ağırlayu yinçürü yükünü teginür biz: *Ben, açık kalpli mümin Boz Bay Tirek, Yidleg ile başımızı yere koyup bütün âlemlerdeki vücutları ile hürmet ederek, biz aciz kullar secde ederiz* M 5 / 57-60.

ev+ke: evlerimize

amtı kentü kentü ergülük **evke** baralım: *Şimdi hepimiz ayrı ayrı kendi evlerimize gidelim* M 12 / 31-32.

-4. /+°ñA/

tengri yiri+nge: tanrılar yerine

bu ok etüzin **tengri yiringe** ağıtınıp hormuzta tengri birle bir orunta olurdum:
Bizzat bu vücut ile Tanrılar yerine çıkıp Tanrı İndra ile bir yerde oturdum M 45 / 8-10.

-5. /+GArU/ (GA+rU)

taş+garu: dışarı, dışarıya

ötrü bir bere uluğ tilimizni ağzımıztın **taşgaru** tartıp tük tümen yıl örtlög yalınlıg sapanın tilimizni sapan(layurlar): *Sonra bir mil uzunluğundaki dilimizi ağzımızdan dışarı çekip on binlerce yıl alevli ve kızgın saban ile dilimizi saban olarak kullanırlar* M 66 / 13-16.

-6. /+TIn kodı/

tengri yirin+tin kodı: tanrılar yerinden aşağı

tengri yirintin kodı inip sumani inal birle tuşup: ... *tanrılar yerinden aşağıya inip İnal Sumana ile buluşarak...* M 51 / 15-16.

1.3.1.3.8. Birliktelik-Beraberlik hâli (İng. Comitative; Alm. Komitativus; Fr. Comitatif)

Beraberlik tümleci ya da hâl zarfı yapan bu hâl “cümledeki yargının gerçekleşmesinde özneye ya da nesneye eşlik eden veya onlarla birlikte yargıya konu olan ögeyi gösterir.” (Daşdemir, 2015: 74).

Tablo 24: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Birliktelik - Beraberlik Hâli

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/birle/	/+(y)E/
/+nI birle/	/+(y)E *kar-ş-ı
/+KA/	/+TAn/
	/+(y)E *doğ-r-u

(Alyılmaz, 1994: 69; Alyılmaz, 1998: 45; Daşdemir, 2015: 74).

Metinde tespit edilen birliktelik-beraberlik hâli örnekleri şunlardır:

-1. /birle/

yidleg **birle**: Yidleg ile

men kirtülüg upası (bo)z bay tirek **yidleg birle** (i)lgimizni kavışurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağır layu (yinçürü) (y)ükünür men: *Ben gerçek mümin Boz Bay Tirek, Yidleg ile ellerimizi kavuşturup başımızı yere koyarak hürmetle secde ederiz* M 2 / 57-61.

yiti erdnisi kamağ çmbudvip uluş-takı iligler begler **birle**: yedi cevheri ve bütün dünyadaki hükümdar ve beyler ile birlikte

ol savağ işidip şanki çkrvirt ilig **yiti erdnisi kamağ çmbudvip uluş-takı iligler begler birle** ayağka tegimlig maytrı bodisvtağ bakşsı tutar: *Bu (sözleri) işitince dünya hükümdarı Şankha yedi cevheri ve bütün dünyadaki hükümdar ve beyler ile birlikte hürmete layık Maytrı Bodhisattva'yı üstat telakki eder* M 38 / 38-43.

-2. /+(n)I birle/

siz+**ni birle**: sizinle birlikte

katunlar inçe tip tirlər .. biz yime siznide ödrülüp öngi munta kalmaz biz **sizni birle** şmnanç bolur biz: *Hanımlar şöyle derler: 'Biz de sizden ayrılıp burada kalmayacağız. Biz, sizinle birlikte rahibe olacağız!'* M 51 / 42-45.

min+**i birle**: benimle birlikte

ança yime **mini birle** tuşguluğ edgü kılınçları bar erdi anın tamuluğ etüzin **mini birle** (kõd)tılar: ... ve yine bana rastlamasından mütevellit sevapları (iyi ameller) mevcut olmuştu. Bu yüzden cehennemlik vücutlarını benimle birlikte (koydular) M 111 / 30-33.

-3. /+KA/

bir ikintiş+**ke**: birbirleri ile

bir ikintişke (söz) savın sözleşü purnaki inçe (tip) tidi: *Birbirleri ile sohbet ederlerken Purnaka şöyle dedi* M 7 / 10-11.

1.3.1.3.9. Karşılıklılık hâli

“İsmi karşılıklılık hâli; bir işin, hareketin muhalifler, hasımlar tarafından karşı karşıya, karşılıklı olarak yapıldığını bildirir.” (Alyılmaz, 1994: 69).

Cümlede karşılıklılık tümleci ya da hâl zarfı yapan bu hâl, “yargıya özneye veya nesneye karşılıklı olarak konu olan ögeyi gösterir.” (Daşdemir, 2015: 80).

Tablo 25: *Maytrısimit*’te ve Türkiye Türkçesinde Karşılıklılık Hâli

<i>Maytrısimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
/birle/	/+(y)E/
/+KA/	/+(y)E ~ /+(y)lE/
	/+(n)İn *il-e/ ~ /+im *il-e/ ~ /+im+le/

(Alyılmaz, 1994: 70; Daşdemir, 2015: 81).

Metinde tespit edilen karşılıklılık hâli örnekleri şunlardır:

-1. /birle/

ölürdeçi kişiler **birle**: öldüren kimseler ile

ölürdeçi kişiler birle tüz köngüllüg boltumuz: *Öldüren kimseler ile aynı fikirde idik* M 78 / 53-54.

-2. /+KA/

bir ikintiş+**ke**: biri diğerine, birbiriyle

amarları kızartmış temirliğ kızgınlık **bir ikintişke** kulağın tokışu kelirler ..
amarları kızartmış temirliğ çomakların başka tokışu yoğrutça miyilerin sançışu yiyürler ..
amarları örtlög yalınlıg irpeklerin **bir ikintişke** irpekin irpeşü kelirler: ... *bazıları da kızgın demirli kazıklar (ile) biri diğerine, kulağına doğru vuruşmak üzere gelirler. Bazıları kızgın demirli çomaklar ile başlarına vurarak yoğurt gibi beyinlerini çıkarıp yerler. Bazıları kızgın, alevli bıçkılar ile biri diğerine, bıçkı ile birbirini biçmeye gelirler* M 68 / 28-35.

bir ikintişke bıçuşurlar .. kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boğuşurlar örlüşürler: *Birbirleri ile vuruşurlar, kesişirler, dövüşürler, kapışurlar, (birbirlerine) kin beslerler, boğuşurlar, bir birlerini kızdırırlar!* M 81 / 59-62.

1.3.1.3.10. Hedef hâli

Bir işin, hareketin hedefini, amacını bildirir.

Tablo 26: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Hedef Hâli

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/+Ø/	/+(y)E/
/+°ñA/	/+TA/
/+KA/	/di-ye/
/öze/	/iç+i-n ~ /+(n)În *iç+i-n/
/UçUn/	

(Daşdemir, 2015: 78).

Metinde tespit edilen hedef hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+Ø/

men+Ø: bana

manğa (biş) (yüz) yaratmak sizinġe umunçl(uġın) ayıġ ırak yolt(a) emgenü kelmiş **men** umuġsuz kılmang birükiye birmez ök erser siz: *Bana (beş yüz) altın (gerek); size güvenerek kötü, uzak bir yoldan ızdırıp çekerek geldim. Benim umudumu kırmayın! Eğer bana bir şey vermez iseniz...* M 11 / 1-4.

kün silig kunçuy+Ø: Kün Silig Hanım'a

edgü kılnç ülüşin evirer biz .. közünü turur kut tenġrisi teg öġümüz **kün silig kunçuy**: ... *sevabın bir kısmını, hâlen yaşayan ve saadet ilâhesi gibi (olan) anamız Kün Silig Hanım'a baġışlarız* M 1 / 39-42.

-2. /+°ñA/

biz+inġe: bize

tözün maytrining tenġri burkan nominta toyın bolġusu üçün **bizinġe** uķıtġalı yarlıkār manibtri inçe tidi: *Asil Maytri, Tanrı Burkan'ın dininde rahip olduġu için bize haşmetle bildiriyor* M 11 / 28-30.

ezrua tengri ötüg+ingē: Tanrı Ezrua'nın isteği için

anta basa **ezrua tengri ötügingē** barns uluşta arşivadan senğremde nomluğ tilgen tevirdi: *Bundan sonra Tanrı Erzua'nın isteği için Benares ülkesinde Rşivadana (veya Rsipatana) manastırında din tekerleğini döndürdü* M 16 / 23-26.

-3. /+KA/

eren işiler+ke: erkek ve kadınlar için

eren işilerke kedgü tonağu itig yaratağ yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz kergeksiz bolurlar: *Erkek ve kadınlar için giyilecek, takılacak süs gibi şeyler daima lüzumsuz olur* M 31 / 1-4.

sudani bay er erdni+ke: zengin Sudhana-cevher için

altı kat tengri yirinte kezigçe **sudani bay er erdnike** olurguluğ: *Altı katlı tanrılar yerinde sıra ile zengin Sudhana-cevher için oturacak...* M 52 / 10-12.

men+ge: bana

manga (biş) (yüz) yaratmak sizingē umunçl(uğın) ayığ ırak yolt(a) emgenü kelmiş men umuğsuz kılmang birükiye birmez ök erser siz: *Bana (beş yüz) altın (gerek); size güvenerek kötü, uzak bir yoldan ızdırıp çekerek geldim. Benim umudumu kırmayın! Eğer bana bir şey vermez iseniz...* M 11 / 1-4.

-4. /öze/

tınlıglar öze: yaratıklar için

kamağ tirig tınlıg ödüş özlüg tınlıglar **öze** yarlıқанçuçı bilig turğurup inçe saқınç saқınur: ... *bütün canlı yaratıklar için acıma duygusu besleyip şöyle düşünür...* M 33 / 40-43.

-6. /UçUn/

yavız öğretigler (ü)çün: kötü talimler için

ol antağ türlüg tınlıglar ilki- (-t)eki **yavız öğretigler (ü)çün** tükel bilge maytrı burkanığ körüp köngülinte inçe saқınç saқınurlar: *Bunca yaratıklar, evvel zamandaki kötü talimler için mükemmel hikmetli Maytrı Burkan'ı görüp kendi kendilerine şöyle düşündüler...* M 64 / 22-27.

sini **üçün**: senin için

mening bu etüzüm yalınğuz sini **üçün** belgürmiş erür: 'Benim bu vücudum yalnız senin için zuhur etmiştir.' M 77 / 10-11.

1.3.1.3.11. Sebep hâli (İng. Causative; Alm. Verursachend; Fr. Causale, Causal)

Hedef hâlinde eylem bile isteye yapılır, sebep hâlinde ise istemeden, gönülsüzce yapılır. *Maytrisimit*'te işlek kullanılan bu hâl ekleri / ek+edatları, "oluş veya kılışın gerçekleşmesine sebep olan durum ya da varlığı gösterir." (Daşdemir, 2015: 87).

Tablo 27: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Sebep Hâli

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/tultağ/ /tultağ+ın/	/+(y)E/
/oğur+ka/	*il-e ~ /+(y)IE/
/+°ñA/	/di-ye/
/+KA/	/+TAn/
/UçUn/	/iç+i-n ~ /+im *iç+i-n/ ~ /+(n)İn *iç+i-n/
/+KA/	/+TAn dola-yı/
/+TA/	/+TAn öt-ür-ü/
/+TA ötrü/	
/tip/	
/+sIz UçUn/	

(Alyılmaz, 1994: 73; Alyılmaz, 1998: 48; Daşdemir, 2015: 87-88).

Metinde tespit edilen sebep hâli örnekleri şunlardır:

-1. /tultağ/ /tultağ+ın/

ne **tultağ+ın**: ne / hangi sebepten

ötrü bodisvt inçe sakınç sakınur .. **ne tultağın** ne üçün teginmek bolur erki: *Bunun üzerine Bodhisattva şöyle düşünür 'Acaba hangi sebepten ve niçin hissetme ortaya çıkar?'* M 41 / 47-49.

ötrü sudani bay er erdni inçe tip ayıtur .. ne oğurka **ne tultağın** kültüngüz erki: *Sonra zengin Sudhana-cevher şöyle der ve sorar: 'Acaba hangi sebepten ve niçin güldünüz?..'* M 52 / 15-17.

tözünüm **ne tultağ** erki ayağka tegimlig maytrı bodisv: 'Asilim! Hangi sebepten acaba hürmete layık Maytrı Bodhisattva...' M 103 / 38-40.

-2. /oğur+ka/

ötrü sudani bay er erdni inçe tip ayıtur .. **ne oğurka** ne tıtağın kültüngüz erki:
Sonra zengin Sudhana-cevher şöyle der ve sorar: 'Acaba hangi sebepten ve niçin güldünüz?..' M 52 / 15-17.

ol **oğurka** şanki çkrvrt ilig kan bizni kodup ıdalap toyın boltı: *Bu sebepten dünya hükümdarı Şankha bizi terk edip rahip oldu M 51 / 37-38.*

-3. /UçUn/

toyın bolğusu **üçün**: rahip olduğu için

tözün maytrınıṅ tengri burkan nomınta **toyın bolğusu üçün** bizinge uqıtğalı yarlıkar: *'Asil Maytri, Tanrı Burkan'ın dininde rahip olduğu için bize haşmetle bildiriyor M 11 / 28-30.*

kut buyanlağ satağın bulmış **üçün**: sevap değerini buldukları için

kut buyanlağ satağın bulmış üçün ol oğurdağı yalaṅguqlar kişi etüzin tengri menğisin menğileyürler: *Sevap değerini buldukları için o devirdeki insanlar insan vücudunu ve tanrılar saadetini bulurlar M 31 / 4-7.*

üç erdni ögüg kaṅıḡ tapınmış udunmış **üçün**: üç cevher ve anaya babaya hürmet ettikleri için

vrhar yirin sipirmiş **üçün**: manastırı süpürdükleri için

nom bitig bitirmiş **üçün**: dinî eserleri yazdığı için

buşı birmiş **üçün**: sadaka verdiği için

tağı yime ıalmış buyruqlar yime öküş ajunlarda **üç erdni ögüg kaṅıḡ tapınmış udunmış üçün** burkan körkin itip **vrhar yirin sipirmiş üçün** nom işidip **nom bitig bitirmiş üçün** ton etük aş içgü **buşı birmiş üçün** ... çikin etüzlüg uluḡ (tegi)mliḡ arhantlar bolurlar: ... *ve yine diğer kumandanlar da birçok âlemlerde üç cevher ve anaya babaya hürmet ettikleri için burkan heykelleri yapıp manastırı süpürdükleri için vaazı dinleyip dinî eserleri yazdığı için elbise, ayakkabı ve yiyecek içecek (gibi) sadaka verdiği için ibrişim vücudlu, büyük nasipli veli olurlar 50 / 1-10.*

ne **üçün**: niçin

ötrü bodisvt inçe sakınç sakınur .. ne tıtağın **ne üçün** teginmek bolur erki: *Bunun üzerine Bodhisattva şöyle düşünür 'Acaba hangi sebepten ve niçin hissetme ortaya çıkar?'* M 41 / 47-49.

-4. /+KA/

kılmış edgü kılınçım+**ka**: bu yaptığım iyi amelden dolayı

amtı **kılmış edgü kılınçımka** sevinçli öğrünçülüğ ereyin: *Şimdi bu yaptığım iyi amelden dolayı sevinçli ve neşeli olmak istiyorum* M 10 / 17-19.

ağı baram+**ka**: mal ve servet yüzünden

inçip yime **ağı baramka** azlanmağın başsız közsüz ezük yalğan savın sini sökti: *Bunun üzerine yine mal ve servet yüzünden cimrileşmek dolayısıyla başsız, gözsüz yalan yanlış sözlerle sana sövdü.* M 13 / 1-3.

-5. /+TA/

ayığ kılınç küçin+**te**: kötü amel(leri) yüzünden

ol **ayığ kılınç küçinte** amtı bu kentü bögrelerin ağır yükçe enginlerinte yüde örtenü yala yorıyurlar: *(İşte) bu kötü amel yüzünden şimdi bu kendi böbreklerini ağır bir yük gibi omuzlarına yükleyip alev alev yanarak yürürler* M 75 / 55-58.

emgeklerin+**te**: ızdırapları yüzünden

emgeklerinte auu tiser: *Izdırapları yüzünden 'vayy' deseler* M 75 / 16-17.

-6. /+TA ötrü/

sakınç sakıntuğların+**ta ötrü**: düşündüklerinden dolayı

ança **sakınç sakıntuğlarında ötrü** ayığ kılınçlığı yil kelip yanturu evirip uluğ tamularda kemişür karaṅgğudın karaṅgğuka barmış: *Bunun gibi düşündüklerinden dolayı kötü amellerin rüzgârı gelir ve evirip çevirerek büyük cehennemlere fırlatır; karanlıklardan karanlıklara girmiş gibi olurlar* M 74 / 16-20.

-7. /tip/

tip: diye

tınl(ıg)lar körserler şaki toyınlar özlügü ölürler ermiş **tip** sakınzun **tip** inçe kılur erdi: *Yaratıklar görseler, ‘Şakya rahipleri, canlıları öldürüyorlar imiş.’ diye düşünsün diye şöyle yapar idi...* M 58 / 4-8.

-8. /+sIz UçUn/

tömke+siz **üçün**: cahil olmadığından

ölürür atlıg boşgutsuz tınlıg bar **tömkesiz üçün** arhant kıtın bulur: ... *öldürür adlı ‘öğrenmeyen, bir yaratık vardır. Cahil olmadığından (?) veliliğe ulaşır* M 2 / 1-3.

1.3.1.3.12. Vasıta / Araç hâli (İng. Instrumental; Alm. Instrumentalis; Fr. Instrumental)

Cümlede vasıta hâli ya da vasıta tümleci görevi üstlenen bu hâl, bazı ettirgen çatılardaki geçişli fiillerde içe yerleşik özne olurken edilgen çatılı fiillerde sözde özne görevi üstlenir. Bu hâl ekleri, eylemin hangi vasıtayla ne sayesinde, ne kullanılarak gerçekleştiğini / gerçekleştirildiğini gösteren görevli dil öğeleriyle kurulur (Daşdemir, 2015: 93).

Tablo 28: *Maytrısimit*’te ve Türkiye Türkçesinde Vasıta / Araç Hâli

<i>Maytrısimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
/öze/ /öze+ki/	/+(y)E/
/+°n/	/+CE/
/+TA/	/+TA/
/+KA/	/+TAn/
	*il-e ~ /+(y)lE/
	/+(n)În *il-e/ ~ /+(n)În+le/ ~ /+im *il-e/ ~ /+im+le/
	/+TAn/

(Alyılmaz, 1994: 75; Alyılmaz, 1994: 48; Daşdemir, 2015: 93-94).

Metinde tespit edilen vasıta hâli örnekleri şunlardır:

-1. /öze/ /öze+ki/

kentü yülügüsi **öze**: kendi usturası ile

kıltı gotiki atlıg arhant toyın **kentü yülügüsi öze** boğzın bıçıp nırvanğa bardı: tıpkı *Godhika adlı bir veli-rahabin, kendi usturası ile boğazını kesip Nirvana'ya ulaşması gibi...* M 2 / 6-9.

saprir erdni **öze+ki**: sphaatika ve cevher ile

vayturi erdni **öze+ki**: vaidürya ve cevher ile

vayturi erdinilig kent tamınıg **saprir erdni özeki** itigi yaratağı bolur .. saprir erdnilig kent **vayturi erdni özeki** itigi (yara)tığı bolur: *Vaidürya ve cevherli şehir damlarının sphaatika ve cevher ile (yapılmış) süsleri vardır. Sphaatika ve cevherli şehrin, vaidürya ve cevher ile (yapılmış) süsü vardır* M 29 / 17-21.

-2. /+°n/

may(t)rı edgü ögli köngül+**in**: Müşfik (maytrı skr. maitri) ve dost bir kalp ile

(törtünç) **may(t)rı edgü ögli köngülin** (asağ) tusu kılmağı yime biş türlüg ... bolur: *(Dördüncüsü:) Müşfik (maytrı skr. maitri) ve dost bir kalp ile hizmet etmek ise beş türlü ... olur* M 4 / 56-58.

kaş+**in**: kaşları ile

badarı braman küler yüzün kıtgurur **kaşın** tengridem urungu tapa körü munğadu adını inçe tip tidi: *Badhari Brahman güler yüzle saadetler bahşeden (?) kaşları ile ilahî kumandana doğru baktı ve hayret ve şaşkınlıkla şöyle dedi...* M 13 / 4-7.

yalınlıg kelem+**in** suk+**in** öz il(i)g+**in**: alevli bir kalem, bir fırça ve kendi elimiz ile

biz munta ... **yalınlıg kelem**in **sukin** **öz ilgin** öz etüzümüzni karnımızni uçamızni eningümüzni butumuzni başımızni yüzümüzni bitiyür biz: *Biz burada alevli bir kalem, bir fırça ve kendi elimiz ile kendi vücudumuza, karnımıza, omuzumuza, butumuza, başımıza, yüzümüze yazarız* M 61 / 1-6.

-3. /+TA/

ol s tlerning (k  )in+te: bu sütler sayesinde

ol s tlerning (k  )inte ıop  ama  tınlı ları  emgeksiz men ilig  ılayın erdi: *Bu sütler sayesinde bütün yaratıkları ızdırapsız ve mutlu kılsa idim* M 33 / 6-9.

bu buyan t   in+te: Bu dini sevap sayesinde

bu buyan tüşinte yidleg burğan  utın bulzun k   n r et  zi igsiz bolzun: *Bu dini sevap sayesinde Burkanlığa Yidleg , Burkanlığa erişsin, h lihazırdaki v ucudu hastalıksız (yani: sıhhatli) olsun* M19 / 56-58.

-4. /+KA/

bur anlar+ a: burkanlar tarafından

ar antlar+ a: ar antlar tarafından

ta ı yime ( utrul)  lu  tınlı lara  ut ura  adın bu **bur anlar a**  ut ar ulu  ...
(?) **ar antlar a**  ut ar ulu : ... ve yine kurtulacak olan yaratıkları, bilhassa bu özel burkanlar tarafından kurtarılabilecek olan (yaratıkları), ar antlar tarafından kurtarılabilecek olan... M 4 / 30-33.

1.3.1.3.13. Görelilik h li

Cümlede görelilik tümleci ya da h l zarfı yapan bu h l, “yargının ‘neye göre’, ‘neye uygun olarak’, ‘ne uyarınca’ olduğunu; ‘ne bakımdan’, ‘hangi açıdan’ değerlendirmeye tabi tutulduğunu; dayanağını gösteren” eklerle /edatlarla oluşur (Daşdemir, 2015: 77).

Tablo 29: *Maytrısimit*’te ve Türkiye Türkçesinde Görelilik H li

<i>Maytrısimit</i> ’te	Türkiye Türkçesinde
/+�A/	/+(y)E/
/antağ/	/+CE/
/iyin/	*il-e ~ /+(y)IE/
/+KA/	itibar+ı *il+e / itibar+ı+yla
	haseb+i *il-e / haseb+i+yle
	/+/s)�+n+E
	/+(y)E *g�-r-e
	/+TAn/
	*i�+i-n ~ /+im *i�+i-n/ ~ /+(n)�n *i�+i-n/

(Alyılmaz, 1994: 76; Daşdemir, 2015: 77-78).

Metinde tespit edilen görelilik hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+ça/

nom+ça: dine göre

sen taluy ögüz kızığınğa ... suv uluş balıklarığ **nomça** tö(rüçe) ötleyü erigleyü tutğıl: 'Sen nehir kıyısına şehirlere daima dine göre nasihat et!..' M 47 / 3-5.

-2. /antağ/

antağ: ona göre, onun gibi

neteg yarlıkasar siz antağ oğ kılu tegineyin: '...Siz nasıl buyurursanız (ben de) ona göre saygı ile amel ederim.' M 81 / 18-19.

-3. /iyn/

(küsüşin) **iyn**: arzusuna göre

(küsüşin) **iyn** edgü avrış kılar: (Arzusuna) göre iyi hareket eder M 38 / 45-46.

ol ok kün kitu(mati balık) uluştağı tınlıqlar (ayağğa) tegimlig ... **iyn** evig (barkığ) (koddacı) toyın bolurlar: Bizzat o gün Ketumati şehrindeki yaratıklar (hürmete) layık ... göre evi barkı (terk eden) bir rahip olurlar M 40 / 4-9.

1.3.1.3.14. Nasıllık / Niteleme hâli

İsmin bu hâli bir işin, hareketin nasıl, ne şekilde, hangi yolla yapıldığını bildirir (Alyılmaz, 1994: 77).

Tablo 30: Maytrısimit'te ve Türkiye Türkçesinde Nasıllık Hâli

Maytrısimit'te	Türkiye Türkçesinde
/+Ø/	/+Ø/
/+ça/	/+(y)E/
/+°n/	/+CE/
/+sIz/	/+TA/
/+In/	*il-e ~ /+ (y)lE/
	/+CE+nE/ < /+çe+KİnyE/
	/+lİK/
	/+TAn/

(Alyılmaz, 1994: 77; Alyılmaz, 1998: 49; Daşdemir, 2015: 85).

Metinde tespit edilen nasıllık hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+Ø/

titik+Ø: mahirane bir şekilde

(takı) yime **titik** sekiz biliglig (öze) tömke biligliglerig utğur(atı) uğa yarlık̄ar erdi:
... *ve yine mahirane bir şekilde sekiz yanlış şuuru kesin olarak haşmetle anlar idi* M 4 / 22-25.

-2. /+çA/

an+ça: böyle, böylece

in+çe: şöyle, şöylece

bizing ilikideki kılınmış kılınçımıznı yığılmış kuvrağ̄ka yarlık̄azun erdi .. **ança** saķınç (s)akınıp ol tamuluğlar .. tükel bilge maytrı burķank̄a yakın tegip uluğ ünün **inçe** tip ötüdürler: '*...Bizim vaktiyle işlediğimiz günahları, toplanmış olan cemaate arz etsin!*'
Böyle düşünüp bu cehennemlikler mükemmel hikmetli Maytrı Burkan'a yaklaşıp yüksek sesle şöyle bir ricada bulundular... M 70 / 50-55.

-3. /+°n/

esirgençsiz+in: cömertçe, esirgemedi, esirgemeksizin

ed tavar esirgençsizin alķ(u) buşıçılark̄a buşı birdim: ... *malımı mülkümü, esirgemedi hep toplayıcılara sadaka olarak verdim* M 10 / 35-36.

bilge bilig+in: hikmet ile

takı yime bir **bilge biligin** kutrulmuş: ... *ve yine bir hikmet ile kurtulmuş* M 2 / 35-36.

-4. /+sIz/

ilik+siz tutuķ+suz: cömertçe

men yime alķu ağı barım **iliksiz tutuķsuz** köngülin buşı birdim: ... *ben de bütün malımı mülkümü cömertçe sadaka olarak verdim* M 10 / 15-17.

öd+süz kolu+suz: vakitsiz, zamansız

yitiñç **ödsüz kulusuz** sığurmak: *Yedincisi: vakitsiz, toplamak...* M 32 / 1.

-5. /+In/

süzük köngül+in: temiz bir gönülle

yaruk yüz+in: parlak yüzle

angsız ögrünçülüğ+in: fevkalâde bir sevinçle

engite etüz+in: iki büklüm vücudu ile

külçire yüz+in: güler yüzle

süzük köngülin yaruk yüzün angsız ögrünçülüğün engite etüzün külçire yüzün
tenğri tapa körü inçe tip tidi tözün tınlığ kim: *Temiz bir gönülle, parlak yüzle fevkalâde bir sevinçle iki büklüm vücudu ile güler yüzle tanrıya doğru bakarak şöyle dedi: 'Asil yaratık!..' M 13 / 26-29.*

1.3.1.3.15. Nicelik hâli

Nicelik hâli; bir işin, hareketin sayısını, miktarını, kemiyetini bildirir (Alyılmaz, 1994: 78).

Tablo 31: *Maytrısimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Nicelik Hâli

Kesin Değer Hâli	Yaklaşık Değer Hâli
/+Ø/	/+Ø/
/törlüg/	/+çA/
/kata/	/kata/

(Alyılmaz, 1994; Alyılmaz, 1988).

-15. 1. Kesin değer hâli

-1. /+Ø/

ikile+Ø: iki defa

motğalyin arħant anasın kutğaru yarlıkap **ikile** evriltükte: ... *Veli Maudgalyâyana'nın anasını haşmetle kurtardıktan sonra iki defa dolaştığında...* M 4 / 45-47.

yiti+Ø: yedi defa

yiti yiti kün dyanlağ menği teginü ertürü yarlık(a)dı: ... *yedi defa yedi gün istiğrak zevkini haşmetle tattı, kabullendi(?)* M 7 /20-22.

bir+Ø: bir defa

antada basa şakimuni tēngri tēngri burkanıg **bir** körmışke baqşım siz tip yinçürü yükünüp sevip taplap toyın bolup vzanpat edgüsinge tegd(i): *Bundan sonra Şākyamuni'yi, Tanrılar Tanrısı Burkan'ı bir defa görmekle 'Siz üstadımsınız!' diye secdeye vararak sever ve kabullenir. Rahip olup upasampadā şerefine nail oldu... ' M 56 / 9-13.*

-2. /tūrlüg/

altı **tūrlüg**: altı defa

ne tyan tutmıŝta oq yir suv **altı tūrlüg** tebreyür: (tyan) tutar (?) tutmaz dünya altı defa titrer ilahî davulların sesleri işitilir M 52 / 5-7.

-3. /k̡ata/

bir **k̡ata**: bir defa

bir k̡ata nom işidip alqu nızvanlarıg arıtp arhant k̡utınga teginti.. üç yigirmi dutağun: *Bir defa vaaz dinleyip bütün ihtirasları temizledi ve velilik için gayret etti M 56 / 13-15.*

-15. 2. Yaklaşık değer hâli

Bu hâl, yaklaşık bir değer ifade etmekle birlikte belirsizlik anlamı da taşır (Alyılmaz, 1994: 79). *Maytrısimit*'te yaklaşık değer hâli için /+Ø/, /+çA/ ve /k̡ata/ görev elemanlarından yararlanılmıştır:

-1. /+Ø/

yitiñsiz+Ø yitiz yağız yir: erişilemeyecek kadar yüksek olan yağız yer

ança sav yarlıkaduk(ta) **yitiñsiz yitiz yağız yir** tebreyür: *Bunca sözleri buyurdukta erişilemeyecek kadar yüksek olan yağız yer titrer M 48 / 22-23.*

-2. /+çA/

biş yigirmi asañgı nayut sanın+ça: on beş Asamkhyeya kadar nayuta miktarınca

ulatı **biş yigirmi asañgı nayut sanınça** yavaniki tınlıglarağ k̡utgaru yarlıkap: ... *bundan sonra da on beş Asamkhyeya kadar nayuta mikdarınca her cins varlığı haşmetle kurtarıp... M 1 / 31-33.*

-3. /kata/

erüş öküş **kata**: pek çok defa

sizingde adrlımağlıg isig kız içinte **erüş öküş kata** a/ /ndım –ning: ... sizden ayrılmanın sıcak közü içinde pek çok defalar debelendim M 90 / 29-31.

1.3.1.3.16. Karşılaştırma / Kıyaslama hâli

Karşılaştırma hâlini ifade etmek için /+TA/ görev elemanı kullanılmıştır.

-1. /+TA/

ana+**da** yigrek: anadan daha üstün

tengri tengrisi burkan+**ta** yigrek: Tanrılar Tanrısı Burkan'dan daha üstün

asağ tusu kıtaçılar ara **anada yigrek** bultukmaz .. edgölüg dıntarlar ara **tengri tengrisi burkanta yigrek** yok erür: Hizmet edenler arasında anadan daha üstünü bulunmaz. Şerefli rahipler arasında Tanrılar Tanrısı Burkan'dan daha üstünü yoktur M 58 / 33-37.

sini+**te** takı yok çığay ınka: senden daha yersiz yurtsuz ve senden daha fakir

amtı **sinite takı yok çığay ınka** erü(r) men: Şimdi (ise) yersiz, yurtsuzum ve senden daha fakirim M 10 / 36-37.

1.3.1.3.17. Sınırlandırma hâli

Bir işin, hareketin sınırını, hududunu bildiren; yeri, zamanı, şahsı veya eylemin yapılış sayısını sınırlandıran hâldir (Alyılmaz, 1994: 80; Daşdemir, 2015: 88).

Tablo 32: Maytrısimit'te ve Türkiye Türkçesinde Sınırlandırma Hâli

<i>Maytrısimit'te</i>	<i>Türkiye Türkçesinde</i>
/+ñA tegi/	/+TAn baş+ka/
/+KA tegi/	/+TAn hâriç/
/+çA/	/+(y)E/
/+TA berü/	/+TA/
/+TA inaru/	/+Çiğ+İ+n+E/
	/+İğ+İ+n+E /
	/+TAn gayrı/
	/+TAn be+rü/ ~ /+TAn be+ri+dir/
	/+(y)Edek/ ~ /+(y)E değ-i+n/

/+CİK/
/+lİK/
/+TAn//
/+TAn itibaren/
/+(y)E kadar/
/+Dİr/

(Alyılmaz, 1994: 79; Alyılmaz, 1998: 51; Daşdemir, 2015: 88-89).

Metinde tespit edilen sınırlandırma hâli örnekleri şunlardır:

-1. /+ñA tegi/

alķu üstün örtüki altın yapakı yiri+**ñge tegi**: bütün yukarıdaki, örtüleri ve aşağıdaki (bütün) yapılarına kadar

alķu üstün örtüki altın yapakı yiringe tegi altunluğ kümüşlüğ vayturilağ saprırlağ bolur: *Bütün yukarıdaki örtüleri ve aşağıdaki (bütün) yapılarına kadar hep altından gümüşten vaidüryadan sphatikadandır* M 31 / 25-28.

-2. /+KA tegi/

ming yıl+**ķa tegi**: bin yıla kadar

yañı-ı kün oğrınta mintide maru **ming yılķa tegi** tözün kişi(-ler) bilge yalanguk(la)r maytrı burķan: ... *yeni gün münasebetiyle bu andan itibaren bin yıla kadar asil insanlar, hâkim insanlar Maytrı Burķan'ı (bir dayanak olarak telakki etmelidirler)* M 8 / 56-59.

altın aviş tamu+**ķa tegi**: *aşağıdaki Avici cehennemine kadar*

üstün öñg alķınçusı tengri yiri **altın aviş tamuķa tegi** tüzü iştilti: *Yukarıdaki şekilsiz tanrılar yerinden aşağıdaki Avici cehennemine kadar hep işitildi* M 18 / 26-28.

yüz yıl+**ķa tegi**: yüz yıla yakın

yüz yılķa tegi uzun özin qalın qutın ıgsız toğasız adasız tudasız öğrünçü mengin yırtınçü mengisin ürke öğrünçülüg ermeki bolzun: *Yüz yıla yakın uzun ömrü boyunca, büyük saadetlerle (vücudu) hastalıksız, (hayatı) tehlikesiz ve sevinçlerle dünyevî saadetlerle her zaman neşeli ve bahtiyar olsun!* M 1 / 42-46.

-3. /+ÇA/

er̄ngek suķıgın+ça: bir parmak hareketi kadar

tengri burķannıng manoçap atlıg kü kelig erdemi küçinte **er̄ngek suķıgınça** ödte .../takuti atlıg kentü pryantina belgü(lüg) bolu yarlıķadı: *Tanrı Burkan'ın Manojalpa adlı meşhur zuhur kabiliyeti sayesinde bir parmak hareketi kadar (kısa) bir zamanda kendisinin ... adlı hücresinde haşmetle belirdi* M 4 / 47-51.

-4. /+TA berü/

kiçig+de berü: küçüklüğümnden beri

aya yavaşım kim mening **kiçigde berü** yıgımış kazğanmı(ş) edim tavarım erdi erser: *Benim küçüklüğümnden beri biriktirdiğim, kazandığım ne malım mülküm var ise...* M 10 / 27-29.

-5. /+TA maru/

bükün+te maru: bugünden itibaren

men **bükunte maru** ölü ölginçe çşşapat tamğa arıg küzedür men: *'Bugünden itibaren ölünceye kadar Şıla Mudrā'yı ('ahlak mührü') muhafaza edeceğim.'* M 18 / 7-9.

1.3.1.3.18. Benzetme / Benzerlik hâli

Fiilin “tarz”, ismin “sıfat” bakımından benzetildiği unsuru gösterir. Benzerlik hâli, hâl zarfı ya da benzerlik tümleci yapar (Daşdemir, 2015: 73).

Tablo 33: *Maytrisimit*'te ve Türkiye Türkçesinde Benzetme / Benzerlik Hâli

<i>Maytrisimit</i> 'te	Türkiye Türkçesinde
/teq/	/+Ø/<*gib+i
/osuğluğ/	/+CE/
/+ÇA/	/+CE+nE/</+çE+KİnyE/
	/+CE+sİ+n+E/
	*qib+i
	/+im *gib+i/~ /+(n)İn *gib+i/

(Alyılmaz, 1994; 81; Alyılmaz, 1998: 51; Daşdemir, 2015: 73-74).

Metinde tespit edilen benzetme hâli örnekleri şunlardır:

-1. /teg/

ög ƙaṅg **teg**: ana baba gibi

ög ƙaṅg teg eçim sintar selike bu maytrı(sm)it nom bititgeli ötüntümüz erti: *Ana baba gibi (olan) ağabeyim Sintar Seli'ye bu din kitabını, Maytrısimit'i yazmasını rica ettik* M 1 / 10-12.

ƙaltı yağı alƙınmış yula **teg**: tıpkı yağı azalmış bir lamba gibi

taṅg başıntaƙı uyaƙur yultuzlar **teg**: sabaha karşı batan yıldızlar gibi

neçe bu altı ƙat teṅgri yirinte erigme teṅgriler ... teṅgri ƙatunları tunin künin teṅgri menğisinge esürüp yoksuz öd ertürürler erser ... neçe neçe ƙşan ödlar ertser ança ança edgüluğ özleri teṅgri menğileri erter barır **ƙaltı yağı alƙınmış yula teg taṅg başıntaƙı uyaƙur yultuzlar teg** basa basa teṅgri yirintin tayarlar': *Bu altı katlı tanrılar diyarında bulunan tanrılar ve tanrı hanımları gece gündüz tanrı sevincine sarhoş olup boşuna vakit geçiriyorlarsa zaman geçtikçe de o nispette üstün olan asılları, ilahî sevinçleri geçer gider; tıpkı yağı azalmış bir lamba gibi (veya) sabaha karşı batan yıldızlar gibi bir müddet sonra tanrılar diyarından düşerler!* M 103 / 26-35.

-2. /osuğluğ/

suv özeki kimi **osuğluğ**: su üzerindeki gemi gibi

ötrü bu üç miṅg uluğ miṅg yirtinçü yir **suv özeki kimi osuğluğ** altı türlüğ tebredi: *Bundan sonra bu sayısız (= üç bin büyük bin) dünyalar, tıpkı su üzerindeki bir gemi gibi altı defa sallandı* M 18 / 14-17.

yağmur **osuğluğ**: yağmur gibi

çintan nikişi birle ƙatağlığ edgü yıdlağ kuzişay mntark ulatı teṅgridem hua çeçekler yüzken **yağmur osuğluğ** yağıdılar: *Sandal ağacı nikişi (?) ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğer semavi çiçekleri durmadan yağmur gibi yağıdılar* M 18 / 34-38.

-3. /+çaA/

yoğurt+ça: yoğurt gibi

amarıları kızartmış temirli çomakların başka tokıuşu **yoğrutça** miyilerin sançışu yiyürler: *Bazıları kızgın demirli çomaklar ile başlarına vurarak yoğurt gibi beyinlerini çıkarıp yerler* M 68 / 30-33.

ağır yük+çe: ağır bir yük gibi

amtı bu kentü bögrelerin **ağır yükçe** enğınlerinte yüde örtenü yala yoriyurlar: *(İşte) bu kötü amel yüzünden şimdi bu kendi böbreklerini ağır bir yük gibi omuzlarına yükleyip alev alev yanarak yürürler* M 75 / 55-58.

1.3.1.3.19. Seslenme hâli (İng. Vocative; Alm. Vokativ; Fr. Vocatif)

Gerçekte alıyıcı uyararak mesajın ya da bilginin iletilebilmesi için kişiyi iletişim ortamına çeken cümle öğeleri seslenmelerdir (Alyılmaz, 2011: 136; 2015: 56).

“Seslenmeler, konuşucunun kimi muhatap aldığını, kime seslendiğini gösterir. Bu soyut veya somut, hayalî veya gerçek bir muhatap olabilir. İnsan dışı bir varlığa seslenildiğinde bir kişileştirme (teşhis) söz konusudur.” (Daşdemir, 2015: 152).

Türkiye Türkçesinde işaretsiz olan seslenme hâli için *Maytrısimit*’te /+yA/, /+°m/, /ay/, /aya/ görev²² elamanlarından yararlanılmıştır.

-1. /+yA/

uluş uluğı+ya: ey ülkenin büyüğü

ayağka tegimlig anant (gauta)mi kıatun oğrinta iki ilgin kıavışurup tengri tengrisi burkıan(ka) (i)nçe tip ötünti uluş uluğıya (ga)utami kıatun sizinge ... //luğ erür: ...

²² C. Alyılmaz’ a göre seslenmeler “Verici ile alıcı / hatip ile muhatap arasında iletişimin sağlanabilmesi için bir duruma (situation) ihtiyaç vardır. Seslenmeler (hitaplar) / seslenme grupları (hitap grupları), söz konusu iletişimin gerçekleşmesinde uyarıcı / uyarıcı / dikkat çekici görevini üstlenirler. Yani verici, alıcıya mesajı sözlü veya yazılı olarak iletirken önce ona seslenir / hitap eder ve onu bu seslenmeler vasıtasıyla iletişim ortamına çekerek mesajını iletir / bilgiyi aktarır. Seslenmeler / seslenme grupları vericinin ve alıcının durumlarına, birbirleriyle olan münasebetlerine ve mesajın niteliğine uygun olarak seslenme ünlemleriyle birlikte kullanılırlar. Seslenmeleri / seslenme gruplarını kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve vurgulamak amacıyla kimi zaman işaretsiz, kimi zaman da işaretsiz (nonmarque [Ø]) olarak kullanılan ünlemler, gerçekte görevli dil öğeleri olmalarına rağmen, seslenmelerle / seslenme gruplarıyla âdetâ belirten - belirtilen / tamlayan - tamlanan ilişkisi kurarlar (Alyılmaz, 1999, s. 534). Daha detaylı bilgi için bkz. Semra Alyılmaz, “Türkçenin Söz Diziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, 2015, ss. 31- 50.

hürmete layık Ānanda kraliçe Gautamī için iki elini kavuşturup, Tanrılar Tanrısı Burkan'a hürmetle şöyle dedi: 'Ey ülkenin büyüğü! Kraliçe Gautamī siz ... -dir...' M 21 / 18-24.

sen purnı+ya: sen ey Purnā

sen purnıya yığılmış erüş öküş kuvrağka kingürü sözleyü birgil: *'Sen ey Pürna! Toplanmış olan bu büyük cemaate ayrıntılı bir biçimde anlat!..' M 81 / 8-10.*

-2. /+°m/

tengri+Ø+m: ey Tanrım

kop kamağ tınlıglar öze yarlıkançuçı biligin yüz klp üç asanğı ödte edgü kılıç yığdıngız **tengrim** .. anıng tuşinte tözkerinçsiz burkan kutın bultuñguz: *'Bütün yaratıklar içi merhamet ile yüz Kalpa ve. üç Asamkhyeya müddetince iyi ameller biriktirdiniz. Ey Tanrım! Bunların sayesinde içine işlenemeyen burkanlığa ulaştınız.'* M 51 / 62-66.

-3. /ay/ /aya/

ay oğlum: ey oğlum

ay oğlum uluğ qarı yüz yigirmi yaşlağ men: *'Ey oğlum! Ben çok ihtiyar ve 120 yaşındayım M 11 / 9-10.*

aya yavaşım: ey azizim

aya yavaşım kim meniñ kiçigde berü yıgmış kazğanmı(ş) edim tavarım erdi erser .. anı alku tözün maytrı birle sokušup: *'Ey Azizim! Benim küçüklüğümünden beri biriktirdiğim, kazandığım ne malum mülküm var ise bunun hepsini Asil Maytrı'ya rastlayıp...' M 10 / 27-29.*

1.3.2. Fiil Çekim Ekleri

“Fiil çekimi, fiil kök ve gövdelerinde belirtilen soyut hareketin belli bir şekle, bir zamana ve şahsa bağlanması demektir, başka bir ifadeyle soyut hareketin somut hâle gelmesi demektir. Fiil ancak fiil işletme ekleri olan şekil, zaman ve şahıs eklerini alıp belirli kalıplara girmekle kullanılış sahasına çıkmış olur.” (Eraslan, 2012: 333).

Maytrısimit'teki fiil çekim ekleri “kip ekleri” ve “kişi ekleri” alt başlıklarında incelendi.

1.3.2.1. Kip Ekleri

Fiiller, işletme eki alarak nihai fiil olarak kullanılırlar. Fiiller, dilde daima çekimli şekiller hâlinde bulunurlar. Fiillerin girmiş olduğu bu kalıplara kip denir (Eraslan, 2012: 333; Gülensoy, 2019: 558). *Maytrısimit*'teki kip ekleri; basit fiil çekimi ve birleşik fiil çekimi alt başlıklarında incelendi.

1.3.2.1.1. Basit fiil çekimi

Fiil kipleri hareketin belirtiliş şekline göre bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olmak üzere iki grupta toplanarak basit fiil çekimini oluştururlar (Eraslan, 2012: 333).

1.3.2.1.1.1. Bildirme kipleri

“Bildirme kipleri, hareketin yapılmakta olduğunu, geniş bir zaman süresi içinde yapılabileceğini, geçmişte yapıldığını veya gelecekte yapılacağını, hareketi şekil yanında zaman olarak da ifade eden kiplerdir. Uygurcada dört bildirme kipi bulunur.” (Eraslan, 2012: 334).

Maytrısimit'teki bildirme kipleri dört başlık altında incelendi:

- 1. Geniş zaman kipi
- 2. Görülen / Bilinen geçmiş zaman kipi
- 3. Duyulan / Öğrenilen geçmiş zaman kipi
- 4. Gelecek zaman kipi

-1. Geniş zaman kipi: /-°r/

Geniş zaman ifadesinde kesinlik olmadığı için birden fazla zamanı ifade eder. Bu ekin kullanılış sahası Eski Uygurcadan sonra genişlemiştir. (Eraslan, 2012: 334-335). Şahıs zamiri menşeli şahıs unsurlarıyla kullanılan bu kipin metinden örnekleri şöyledir:

yükün-ür men (<yükün-Ø-Ø-ür+Ø-Ø+men): eğilirim

enetkek ilteki vaybaş şastar yaratdaçı ıarungrivi sangabtri gunaprabhi manoratide ulatı baışılar kıtınga **yükünür men**: *Hindistan'da Vaibhāṣika eserleri telif etmiş olan Karunagriva, Sanghabhadra, Gunaprabha ve Manoratha'dan başka öteki üstatların asaleti önünde eğilirim* M 3 / 46-48.

örte-n-ür biz (<örte-n-Ø-ür+Ø-Ø+biz): yanarız

yağ-ar (<yağ-Ø-Ø-ar+Ø-Ø+Ø): yağar

başsız boyunsuz kögüzte yüzlüg menğizlig etüzümüz erür oksuz teginçsiz ot yalın içinte **örtenür biz** .. etüzümüz öze örtlüg yalınlig bı bıçğu **yağar**: *Başsız, boyunsuz göğüste yüzümüz vardır; bu kılıktayız. (Gelişi güzel) ateş ve alev içinde yanarız. Vücudumuz üzerine alevli bıçkı ve bıçaklar yağar* M 78 / 58-63.

- Geniş zamanın olumsuz -mA-z ekiyle yapılır:

ög-mez men (<ög-Ø-me-z+Ø-Ø+men): övmem

edg(ü) oğlanım bu yat bu muntağ tü(rlüg) emgeklerig körüp azkıya ançakıya yime ajunlarığ **ögmez men** alkamaz men takı ne ayıtmış kergek öküşüg **ögmez men**: *'İyi! Oğlum, bu yabancı, bunca acıları görüp varlık şekillerinden birazını olsun övmem; nerede kaldı ki hepsini öveyim!..'* M 85 / 53-58.

-2. Görülen / Bilinen geçmiş zaman kipi: /-TI/

Görülen / bilinen geçmiş zaman kipi, fiilde belirtilen hareketin geçmiş zamanda, şahsın bilgisi dahilinde meydana gelip tamamlandığını belirtir (Eraslan, 2012: 338). (Kök)türkçede sadece iyelik menşeli şahıs unsurlarıyla kullanılan görülen geçmiş zaman eki, ifadeyi kuvvetlendirmek için Uygurcada şahıs zamiri menşeli şahıs ekleriyle de kullanılmıştır (Eraslan, 2012: 340). *Maytırsimit*'te iyelik menşeli şahıs unsurlarıyla işlek kullanılmıştır:

bol-tılar (<bol-Ø-Ø-tı+Ø-Ø+lar): oldular

bol-tu-m (<bol-Ø-Ø-tu+Ø-Ø+m): oldum

ödür-dü-m (<öl-dür-Ø-dü+Ø-Ø+m): öldürdüm

yat-dı-m (<yat-Ø-Ø-dı+Ø-Ø+m): yattım

em-di-m (<em-Ø-Ø-di+Ø-Ø+m): emdim

iç-ti-m (<iç-Ø-Ø-ti+Ø-Ø+m): içtim

algü mening edgü öglilerim **boltılar**.. men yime olarnang ögleri kangları **boltum** .. antağ ogrı boltı isig özlerinte öngi **ödürdüm** .. alkununğ qarınıg kovuklarında **yatdım** alkununğ sütin **emdim** ... antağ ogrı boltı ol ok tınıglarnıg isig kanların **içtim**: *Hepsi*

benim dostlarım (edgü ögli) oldular. Ben de onların anaları, babaları oldum. Öyle zaman oldu (ki) öldürdüm. Hepsinin karın boşluklarında (yani: ana rahmi) yattım. Hepsinin sütünü emdim. Öyle zaman oldu (ki) bizzat bu yaratıkların sıcak kanlarını içtim M 33 / 47-55.

-3. Duyulan / Öğrenilen geçmiş zaman kipi: /-mİş/

“Duyulan geçmiş zaman kipi şekil olarak bildirme, zaman olarak da dolaylı geçmiş zamanı ifade eder.” (Eraslan, 2012: 341). Duyulan / öğrenilen geçmiş zaman kipi, metinde şahıs zamiri menşeli şahıs unsurlarıyla kullanılır:

kel-**mİş** men (<kel-Ø-Ø-**mİş**+Ø-Ø+men): geldim, gelmişim

manġa (biş) (yüz) yaratmak sizinġe umunġl(uġın) ayıġ ırak yolt(a) emgenü kelmiş men: *Bana (beş yüz) altın (gerek); size güvenerek kötü, uzak bir yoldan ızdırıp çekerek geldim; benim umudumu kırmayın!* M 11 / 1-3.

sokuş-**mİş** biz (<sokuş-Q-Ø-**mİş**+Ø-Ø+biz): rastladık, rastlamışız

t(ükel) bilge tengri tengrisi burġan b(irle) **sokuşmuş biz**: *Mükemmel hikmetli Tanrılar Tanrısı Burkan'a rastladık* M 23 / 3-5.

• Uyгур Türkçesinde /-yUk/ ekli geçmiş zaman kipi de kullanılır fakat *Maytrısimit*’te tespit edilememiştir.

-4. Gelecek zaman kipi: /-GAy/

Gelecek zaman kipinde belirtilen zaman şimdiki zamandan başlayıp geleceğe uzanan kesin bir zamandır. Bu bakımdan içinde geniş zaman ve şimdiki zaman da yer alır. Çekimde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır. (Eraslan, 2012: 343). Metinde tespit edilen gelecek zaman kipi örnekleri şunlardır:

bul-**ġay** siz (<bul-Ø-Ø-**ġay**+Ø-Ø+siz): ulaşacaksınız

(vaj)ırlıġ örgün öze o(luru)p burġan ġutın **bulġay siz**: ... *aġacı dibinde elmas taht üzerine oturup burkanlıġa ulaşacaksınız* M 39 / 1-3.

(emgek) emgen-**ġey** sizler (<em-gen-Ø-**ġey**+Ø-Ø+sizler): acı çekeceksiniz

(ol) ödün avış tamuda aç(ıġ) (**emgek**) **emgenġey sizler**: *O zaman Avġci adlı cehennemde büyük acı çekeceksiniz* M 67 / 28-29.

uğa u-ğaylar (<uk-a-u-ğay+Ø-Ø+lar): anlayabilecekler

sizing nomlamış nomunguznı ... tıda **uğa uğaylar**: ... *sizin vaaz ettiğiniz dininizi anlayabilecekler* M 26 / 21-22.

toķı-ğaylar (<toķı-ğay+Ø-Ø+lar): dövecekler

birükiye birmez ök erser siz mini ikile tünerig ķunlıkta (kemişgey)ler tünin künin **toķığaylar**: *Eğer bana bir şey vermez iseniz beni tekrar karanlık hapishaneye (atacaklar) gece gündüz dövecekler* M 11 / 4-7.

• /-GAy/ gelecek zaman kipinin kısaltmış şekli /-GA/ eki *Maytrısimit*'te tespit edilememiştir. Uygurcada ayrıca /-çA/ ve /-çI/ gelecek zaman kipleri de vardır (Eraslan, 2012: 345).

1.3.2.1.1.2. Tasarlama kipleri

Tasarlama kipleri, hareketin zaman ifade etmeyip tasarlanmış olduğunu belirtir (Eraslan, 2012: 345). *Maytrısimit*'te emir, istek, şart ve gereklilik olarak dört tasarlama kipi incelenmiştir.

-1. Emir kipi: /+Ø/

“Türkçede fiillerin bütün kipleri karşısında emir 2. teklik şahıslarında şahıs, ek fiil ve kip ve yüklem ismini oluşturuıcı öğeleri; 2. çokluk şahıslarında ve 3. şahsa dolaylı emirde, ek fiil ve kip ve yüklem ismini oluşturuıcı öğeleri işaretsizdir.” (Gemalmaz, 2010: 276).

Maytrısimit'te emir kipi; fiil kök, köken ve gövdelerinin üzerilerine işaretsiz morphem /+Ø/ getirilerek ifade olmuştur (Alyılmaz, 2011: 150).

sözleyü bir-Ø+Ø+gil: anlat, anlatıver

sen purnıya yığılmış erüş öküş ķuvrağķa kingürü **sözleyü birgil**: *Sen ey Pürna! Toplanmış olan bu büyük cemaate ayrıntılı bir biçimde anlat!* M 81 / 8-9.

unıtma-Ø+ng: unutmayın

ķayu ödün burķan yırtınçüde belgürser siz .. ol ödün bizni yime **unıtmanğ**: *'Hangi devirde burkan olarak dünyada zuhur ederseniz, o devirde bizi de unutmayın!'* M 18 / 48-51.

ayıt-Ø+zun: sorsun

şva tengri tengrisi burkanka **ayıtzun** siz yime ançgınça barıp ...//ğ kınturung.
Tanrılar Tanrısı Burkan'a sorsun. Siz de bu arada gidip ... zahmete katlanın M 20 / 20-21.

-2. Şart kipi: /-sAr/

1. tip yani şahıs zamiri menşeli şahıs ekleriyle çekime giren şart kipi, tamamlanmamış ve zamansız bir hareket ifade eder. “Şart kipindeki hareket asıl hareket olmayıp, bağlı ve asıl harekete yardımcı bir harekettir.” (Eraslan, 2012: 348). Şart kipinin metinde tespit edilen örnekleri şunlardır:

belgür-**ser** siz: zuhur ederseniz

ķayu ödün burkan yırtınçüde **belgürser siz** .. ol ödün bizni yime unitmañg: *Hangi devirde burkan olarak dünyada zuhur ederseniz, o devirde bizi de unutmayın!* M 18 / 48-51.

kör-**ser**ler: görseler

tınl(ıg)lar **körserler** şaķi toyınlar özlügüg ölürürler ermiş: *Yaratıklar görseler, Şakya rahipleri, canlıları öldürüyorlar imiş* M 58 / 4-6.

arağ turuğ köngülin tut-**sar**: temiz kalple tatbik etse

bir tün küzedgülüg baçağ sekiz çşaput **arağ turuğ köngülin tutsar** alķu ol tınlıglar maytrı burkan birle toğarlar: ... *bir gün bir gece tatbik ettikleri oruç (gününde) sekiz ahlak kaidesini temiz kalple tatbik etse bütün bu yaratıklar Maytrı Burkan ile birlikte doğarlar* M 27 / 14-17.

olur-**sar** men: otursam

ötrü inçe saķınç saķınur .. mañga yime okşatı ermez .. kim şanki çkrvrt ilig ķanta öñgi ödrülüp orduta karşıda **olursar men** anın men yime şmnanç bolayın: : *Bunun üzerine şöyle düşünür: 'Benim, dünya hükümdarı Şankha'dan ayrılıp sarayda kalmam doğru değildir. Bu yüzden ben de rahibe olayım.'* M 51 / 25-30.

uķ-ma-**sar** men: anlamasam

titrüm t(ering) ķoduru **uķmasar men** ķurtu(maz men): ... *kesin ve derin (bir biçimde) nüfuz ederek anlamasam kurtulamam* M 96 / 4-5.

-3. Gereklilik kipi: /-mİş kergek/

Uygurcada gereklilik kipi için özel bir şekil ve zaman eki yoktur. Gereklilik ifadesi daha ziyade *kergek* kelimesiyle sağlanır. /-GU/ ekiyle kurulanlarda gereklilik ifadesi ekin kendisinde mevcuttur (Eraslan, 2012: 350). Metinde gereklilik kipini karşılayan örnekler şunlardır:

uķ-mış kergek: kavramak gerek

üstün (tengri) altın yalangūķ //-.. -uğ edgü kılnıç kazğ(an-) alķu asağ tust kılnıçlığ (alpın) erdemin **uķmış kergek**: ... *yukarıda ilahlar, aşağıda insanlar ... sevap kazanmak bütün hizmet etme ... kabiliyetini kavramak gerektir* M 5 / 49-53.

tut-mış kergek: tutmak gerek

örit-mış kergek: pişman olmak gerek

anın bilge kişi köngülüg kögüzüg arığ turuğ **tutmış kergek** kılmış mün yazukķa ökünç köngül **öritmiş kergek**: *Bu yüzden hâkim bir kimse gönlünü temiz, saf tutması gerektir. İşlediği günahlara pişman olması gerektir* M 69 / 37-41.

• Gereklilik kipinin -GU ol, -GUIUk + ol, -mAk kergek, -GU kergek şekilleri tespit edilememiştir.

-4. İstek kipi: /-A/

Maytırsimit'teki istek kipi fiil, kök, köken ve gövdelerinin üzerilerine /-A/ morfemi getirilerek işaretlenmiştir (Alyılmaz, 2011: 149). Metinde istek kipini karşılayan örnekler şunlardır:

tuyuz-a-yın (<tuyuz-a+Ø-Ø+yın): bildireyim

amtı men barıp şariputri (arħant)ķa **tuyuzayın**: *Şimdi ben gidip (Veli) Şāriputra'ya bildireyim* M 20 / 17-18.

bar-a-lım (<bar-a+Ø-Ø+lım): gidelim

amtı kentü kentü ergülük evke **baralım**: *Şimdi hepimiz ayrı ayrı kendi evlerimize gidelim* M 12 / 31-32.

1.3.2.1.2. Birleşik fiil çekimi

Birleşik fiil çekimi, birden fazla kip ekiyle oluşan -genellikle iki kipten oluşan- ilk fiilin esas fiil olduğu ikinci fiilin ise yardımcı fiil olarak çekime katıldığı fiillerdir (Alyılmaz, 2011: 151; Eraslan, 2012: 351). Metinde birleşik fiil çekimi “hikâye”, “rivayet”, “şart” birleşik çekimi olarak üç başlık altında incelendi.

-1. Hikâye birleşik çekimi

-1.1. Geniş zamanın hikâyesi

kör-ür er-ti+Ø: görür idi

ķutultaķı tınlıĝlarınĝ kōngöl kōĝüz tōz yıldıız kılınķ eriglerin utĝuratı **körür erti**: *Kurtulacak olan yaratıkların gönlünü kalbini, kökünü esasını, tavır ve hareketlerini tamamiyla görür idi* M 4 / 12-14.

ö-yür saķın-ur er-di+Ø: düşünür idi

ol tigin toyı(n) bolup söĝüt tüp(inte) olurop /...//u ķunķuy suntari (ķunķuyu)ĝ **öyür saķınur erdi**: *Bu prens rahip olunca bir ağacın altında otururken kraliķesi Sundari kraliķeyi düşünür idi* M 57 / 13-15.

kemiş-ür er-di+Ø: (iz) atar idi

ķıl-ur er-di+Ø: yapar idi

ķadaĝ sözlü(g) yinķe uvşak ķurt kōnguzuĝ ölürup tengri burķan(ıĝ) tepmiş izinte **kemişür erdi** .. tınl(ıĝ)lar körserler şaķi toyınlar özlüĝüĝ ölüürler ermiş tip saķınzun tip inķe **ķılur erdi**: *Haksız konuşan, ince ufak kurtları öldürüp Tanrı 'Burkan'ın Şākya rahipleri geķtiĝi yola (iz) atar idi. Yaratıklar görseler, Şakya rahipleri, canlıları öldürüyorlar imiş. ' Diye düşünsün diye şöyle yapar idi* M 58 / 2-8.

tapın-ur er-di+ler: tapınırlar

tapıĝ uduĝ ķılmadın kirtĝünķlüĝ upasılarnaĝ birmiş buşılarn **tapınur erdiler**: *Kendiliklerinden saygı ve tapınma göstermeksizin inanmış müminlerin verdikleri sadakalar ile tapınırlar, saygı gösterirler* M 73 / 1-3.

-1.2. Görülen geçmiş zamanın hikâyesi

ölür-**diler er-di**+Ø: öldürdüler idi

sansız tümen yalangûklarığ **öldürdiler .. erdi**: Sayısız geyikleri öldürmüşler idi M 75 / 5-7.

ölür-**di er-di**+Ø: öldürdü idi

bir kılıçın tümenke bir egsük kişi yalangûkuğ **öldürdi erdi**: *Bir kılıç ile 10 000'den bir eksik insan öldürdü idi* M 58 / 24-26.

-1.3. Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi

Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi *Maytrısimit*'te tespit edilememiştir.

-1.4. Gelecek zamanın hikâyesi

yara-**ğay er-di**+ng: yakışacak idi

ķop ķamağ dıntarlarda ķutadmış tengri tengrisi burķan yarlıķar alķu kedgü tonangu böz ara bu böz erdni yig erür .. **yarağay erding**: *'Bütün rahipler tarafından taziz edilmiş Tanrılar Tanrısı Burkan buyurur, bütün giyilecek kuşanılacak pamuklu kumaşlar arasında bu pamuklu kumaş cevheri en iyisidir. Sana yakışacak idi* M 24 / 7-10.

toğ-**ğay er-di**+miz: doğacak idik

alķu tengri yirinte **toğğay erdimiz**: *Hepimiz tanrılar ülkesinde doğacak idik* M 72 / 32-33.

yig bol-**ğay er-ti**+Ø: daha da artacak idi

açmak suvsamak emgekimiz kaçanınğ nenğ sönmez **yig bolğay erti**: *Açlık ve susuzluk ızdırabımız hiçbir zaman dinmez, daha da artacak* M 110 / 20-22.

-1.5. Emrin hikâyesi

yarlıķa-**zun er-di**+Ø: arz etsin

bizing ilkideki kılmış kılınçımıznı yığılmış kuvrağķa **yarlıķazun erdi**: *Bizim vaktiyle işlediğimiz günahları, toplanmış olan cemaate arz etsin!* M 70 / 50-52.

kör-**zün er-di**+Ø: görsün idi, görsün

maytrı burķan (bizni) **körzün erdi**: *Maytrı Burkan, (bizi) görsün* M 71 / 31-32.

-2. Rivayet birleşik çekimi

Rivayet birleşik çekimi Eski Uygurca eserlerde nadir görülen çekimdir (Eraslan, 2012: 353). *Maytrısimit*'te de örneği azdır.

ölür-ürler **er-miş**+Ø: öldürürler imiş, öldürüyorlar imiş

tınl(ıg)lar körserler şaķi toynlar özlügü **ölürürler ermiş** tip saķınzun tip inçe kılur erdi: '...*Yaratıklar görseler, Şakya rahipleri, canlıları öldürüyorlar imiş.*' diye düşünün diye şöyle yapar idi M 58 / 4-8.

-3. Şart birleşik çekimi

-3.1. Geniş zamanın şartı

yi-yür yungla-yur **er-ser**: yer ve kullanırsa

(s)engik sengrem sanlıg edin (tavarın) yimengler yunglamanglar ... birük **yyür yunglayur erser** ... (ol) ödün avış tamuda aç(ıg) (emgek) emgengey sizler: *Manastıra ait malları yemeyin, kullanmayın! ... Eğer yer ve kullanırsa... O zaman Avīci adlı cehennemde büyük acı çekeceksiniz* M 67 / 25-29.

-3.2. Görülen geçmiş zamanın şartı

yig er-me-**di er-ser**: olmadı ise

yig bol-ma-**dı er-ser**: olmadı ise

birükin bu yir suvda tükel bilge burķan **yig ermedi erser** anıng (n)omlamış nomı yigde yig **bolmadı erser** .. antağ oğlağ antağ // /ngiligin ulğadmış yaşıda ... (ına)llar çorlar evlerin (barkların) kodup toyn dıntar (bolmaz)lar erti: 'Eğer bu dünyada mükemmel hakīm Burkan çok iyi olmadıysa, onun açıkladığı dini, en iyisi olmadı ise bu kadar zarıf, yumuşak ... büyümiş Yaşa ... vekiller, Çorlar evlerini (barklarını) terk edip rahip olmazlar idi M 7 / 48-57.

todur-**dı** kıantur-**dı er-ser**: temizledi ise

ol ... (t)ü türlüg aşın işgün ... **todurdı kıanturdı erser** .. men ... anı tözünler ... bilge biligin ögrünçün todurtum: *O beni dünyevi su ile ... temizledi ise, onu ben sekiz ... asil çayların suyu ile yıkadım* M 21 / 11-13.

-3.3. Duyulan geçmiş zamanın şartı

teg-miş er-ser: elde etmiş olsalar

uluğ uluğ edgü(ke) (er)d(em)ke **tegmiş erser** yime küvenç (köngül)
(turgur)mazlar: *Pek büyük üstünlükler elde etmiş olsalar dahi (yine de) gurur (duymazlar)*
M 59 / 17-18.

tegrikle-miş er-ser: çevrilmiş ise

bilip uкуп kılmış o(tsuz) emsiz ürüntegsiz kılmış erser a(yığ) kılınçların
tegriklemiş erser ... (ayığ) yavlağ utlılığ erser: [1] *Bilerek işlenmiş*, [2] *gerekli araçlar bulunmamış*; [3] *kötü amellerle çevrilmiş* [4] *ve herhangi bir tohumun kötü sonucu (etkili olmuş) ise* [—5. sebep yok!—] M 79 / 11-12.

-3.4. Gelecek zamanın şartı

Gelecek zamanın şartı *Maytrısimit*'te tespit edilememiştir.

1.3.2.2. Kişi / Şahıs Ekleri

1.3.2.2.1. Şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri

Şahıs zamiri menşeli şahıs eklerinin / 1. tip şahıs unsurlarının fiil çekiminde kullanılması, Eski Türkçeden önceki devirlere ulaşır. Uygurcada zamir kökenli şahıs unsurları geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, gelecek zaman ve şart kiplerinde kullanılmaktadır (Eraslan, 2012: 330). *Maytrısimit*'te kullanılan şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri şunlardır:

Tablo 34: *Maytrısimit*'te Şahıs Zamiri Menşeli Şahıs Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs:	/+ben/~/+men/	/+biz/
2. Şahıs:	/+sen/	/+siz/, /+sizler/
3. Şahıs:	/+Ø/	/+Ø/

Metinden tespit edilen şahıs zamiri menşeli şahıs eki örnekleri:

-1. /+men/ (I. teklik şahıs için)

yükünür **men** (< yükünür erür **men**): eğilirim

enetkek ilteki vaybaş şastar yaratdaçı qarungrivi sangabtri gunaprabı manoratide
ulatı baqşılar kıtınga yükünür **men**: *Hindistan'da Vaibhāṣika eserleri telif etmiş olan*

Karunagriva, Sanghabhadra, Gunaprabha ve Manoratha'dan başka öteki üstatların asaleti önünde eğilirim M 3 / 46-49.

teginür **men** (teginür erür **men**): değerlendiririm

inanur **men** (<inanur erür **men**): inanıyorum

siz taplamış edgü törü toku taplayu teginür **men** burķan ķutīṅga uluḡ umuḡ tuta teginür **men** bu nom ķutīṅga inanur **men** bursonḡ ķuvraḡ erdni ķutīṅga inanur **men**: *Tarafınızdan değerlendirilmiş iyi düzeni, töreyi ben (de) hürmetle değerlendiririm. Burkanlık için büyük bir umut besliyorum! Bu din asaletine inanıyorum! Cemaat cevheri asaletine inanıyorum!* M 18 / 1-6.

-2. /+sen/ (II. teklik şahıs için)

ayitur **sen** (<ayutur erür **sen**): sordun

yig ayitur **sen** amti titrū tīṅla: ... *iyi sordun. Şimdi iyi dinle!* M 20 / 2-3.

-3. /+Ø/ (III. teklik ve çokluk şahıs için)

yaraşmış erür+Ø: yakışmış

oķşatı erür+Ø: benziyor

körünḡ siz ķaujiki anķama kōrkle kraza ton birle yaraşmış erür .. artuķta artuķ tenḡri tenḡrisi burķan birle oķşatı erür: *Güzel elbise de ne yakışmış! Tıpatıp Tanrılar Tanrısı Burkan'a benziyor* M 18 / 55-58.

tayar+Ø-Ø+Ø: (<tayar er-ür+Ø): düşer

yine yine tayar ol antaḡ (nız)vanı basınķīṅga ulınıp kentü (et)üzin ölüürp nırvanķa barır: *(Fakat) tekrar tekrar düşer ve bunca ihtirasların baskısı altında kıvrandığından kendi vücudunu öldürüp Nirvana'ya varır* M 2 / 3-6.

yigrek yok erür+Ø: daha üstünü yoktur

edgölüḡ dıntarlar ara tenḡri tenḡrisi burķanta yigrek yok **erür**: *Şerefli rahipler arasında Tanrılar Tanrısı Burkan'dan daha üstünü yoktur* M 58 / 34-37.

-4. /+biz/ (I. çokluk şahıs için)

bitiyür+Ø-Ø+**biz** (<tezer erür **biz**): yazarız

biz munta ... yalınlığı kelemen sukin öz ilgin öz etüzümüzni kırnımızni uçamızıni eningümüzni butumuzni başımızni yüzümüzni bitiyür **biz**: *Biz burada alevli bir kalem, bir fırça ve kendi elimiz ile kendi vücudumuza, karnımıza, omuzumuza, butumuza, başımıza, yüzümüze yazarız* M 61 / 1-6.

yyiür+Ø-Ø+**biz** (<yyiür erür **biz**): yeriz

içer+Ø-Ø+**biz** (<içer erür **biz**): içeriz

ol antağ tırnğakın kentü etüzümüzteki . etimizni yinimizni üzüp iskep yiyür **biz** .. suvsasar biz kentü kırnımızni içer **biz**: *Bu cinsten tırnaklarımızla kendi vücudumuzdaki etimizi, derimizi deler, dider ve yeriz. Susayınca (da) kendi kanımızı içeriz* M 62 /13-14.

-5. /+siz/

bulğay+Ø-Ø+**siz** (bulğay erür **siz**): ulaşacaksınız

(vaj)ırlıg örgün öze o(luru)p burқан қутın bulğay **siz**: *ağacı dibinde elmas taht üzerine oturup Burkanlığa (burkan kutı) ulaşacaksınız* M 39 / 1-3.

belgürser+Ø-Ø+**siz** (belgürser erür **siz**): zuhur ederseniz

қауу ödүн burқан yirtinçüde belgürser **siz**: *Hangi devirde burkan olarak dünyada zuhur ederseniz...* M 18 / 48-50.

1.3.2.2.2. Diğer şahıs ekleri (oblique yapılar)

1.3.2.2.2.1. İyelik eki menşeli şahıs ekleri

Kaynağını iyelik eklerinin oluşturduğu bu tür şahıs ekleri, (Kök)türkçede hikâye kipinden ve fiilden yapılan görülen geçmiş zaman (/+T+I/) ve gelecek zamandan (/+sIK/) sonra (Alyılmaz, 1994: 237), Eski Uygurcada ise sadece görülen geçmiş zamandan sonra kullanılmıştır (Eraslan, 2012: 332).

Tablo 35: Maytırsimit'te İyelik Eki Menşeli Şahıs Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs:	/+m/	/+mIz/
2. Şahıs:	/+ñ/	/+nGIz/, /+nGIzlAr/
3. Şahıs:	/+Ø/	/+Ø/

Metinden tespit edilen iyelik ekli şahıs eklerinin örnekleri:

-1. /+m/ (I. teklik şahıs için)

edgü er-di+Ø-Ø+m: iyi idim

yaşadi+Ø-Ø+m (< yaşadi er-ür+m): yaşadım

edgü edgü tözün oğlum anğsız inç artuğ edgü erdim .. ne üçün tip tiser yüz (yıl) yaşadım tünüg adıra sanasar tört tümen üç miñg iki yüz tünler ertdi: *'İyi, iyi! Asil oğlum! Ben çok sakın, pek iyi idim. Neden? Yüz yıl yaşadım, geceler dikkatle sayılacak olsa 43200 gece geçti* M 9 / 3-8.

birdi+Ø-Ø+m (<birdi er-ür+m): sadaka verdim

kim esirgençsiz köngülin ed tavar buşı birmek ..men yime alku ağı barım iliksiz tutuksuz köngülin buşı birdim: *'Övülmüş âdete göre nasıl sakınmadan mal mülk sadaka olarak verilirse ben de bütün malımı mülkümü cömertçe sadaka olarak verdim* M 10 / 13-17.

boltu+Ø-Ø+m (<boltu er-ür+m): oldum

öldürdü+Ø-Ø+m (<öldürdü er-ür+m): öldürdüm

emdi+Ø-Ø+m (<emdi er-ür+m): emdim

men yime olarnanğ ögleri kanğları boltum . antağ ogrı boltı isig özlerinte öñgi öldürdüm alğununğ karınlıg kıvuklarında yatdım alğununğ sütün emdim: *Ben de onların anaları, babaları oldum. Öyle zaman oldu (ki) öldürdüm. Hepsinin karın boşluklarında (ana rahminde) yattım. Hepsinin sütünü emdim* M 33 / 48-53.

-2. /+ñ/ (II. teklik şahıs için)

bardı+Ø-Ø+ñg (<bardi er-ür+ñg): gittin

etüzümteki küçümin sen kıarımağ ilitü bardıñg: *Vücudumdaki gücümü, kuvvetimi sen ihtiyarlık, alıp gittin!* M 12 / 48-49.

-3. /+Ø/ (III. teklik ve çokluk için)

yarlıkadı+Ø-Ø+Ø (<yarlıkad+1 er-ür+Ø): kurtardı

-bi ğantarvılar iligin utğar (a)lır üun kungauı etüzin belğürtüp ungau etizip utğaru **yarlıadı**: *Güzel kokulu mızıkacılar hükümdarını kurtarmak için mızıkacı ('harpı') kılığına girip harp alarak hametle kurtardı* M 4 / 3-6.

yarlıar er-di+Ø: anlar idi

ayu dyan smar küinte sekiz türlüğ tözün yolta ingüsin inmegüsin utgura ua **yarlıar erdi**: *...öylesine istiğrak sayesinde sekiz kısımlı asil yoldan inip inmemesine (veya: ayrılıp ayrılmamasını) katı olarak hametle anlar idi* M 4 / 19-22.

sııntı+Ø-Ø+Ø (<sııntı+1 er-ür+Ø): sığındı

sönmedi+Ø-Ø+Ø (<sönmed+i er-ür+Ø): geçmedi, dinmedi

titreyür er-ti+Ø: titreyip duruyordu

anın ara bir kulağu ua kovitmi köğürğün muna tara tegip arıputri arantnı köligesie **sııntı** ine ök orııı **sönmedi** bezer **titreyür erti**.. antran kopup tenri burannı köligesie **sııntı**: *... bu arada bir yırtıcı ku tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde āriputra'nın gölgesine sığındı, fakat korkusu geçmedi, titreyip duruyordu* M 5 / 24-29.

-4. /+mIz/ (I. çokluk şahıs için)

tükedi+Ø-Ø+miz (<tüked+i er-ür+miz): bitirdik

alu işleyü tükedim**miz**: *Hepsini alışarak bitirdik* M 12 / 29-30.

uz uzağut er-di+miz: madrabaz idik

sözledi+Ø-Ø+miz (<sözled+i er-ür+miz): söyledik

ögdü+Ø-Ø+müz (<ögd+ü er-ür+miz): övdük

yirdi+Ø-Ø+miz (<yird+i er-ür+miz): yerdik

mündi+Ø-Ø+miz (<münd+i er-ür+miz): kötüledik

ant antıtı+Ø-Ø+mız (<antıt+1 er-ür+miz): yemin ettik

kişi ajunında erken **satıgçı yuluğçı uz uzağut erdimiz** az kılınçımız küçlög bolup ezük savlar **sözledimiz** .. takı yime kodıķı yavaz ed tavarlarığ satıgķa tegzün tip **ögdümüz**.. yıvdımız adnağunung edgü edin tavarın **yirdimiz mündimiz** .. satıg yul(uğ) oğrınta **ant antıktımız**: *'Şöyle diye insanlar âleminde iken satıcı ve alıcı, madrabaz idik. Hırsımız (az kılınç) güçlenip, yalan söyledik ve yine bayağı, kötü malları satılsın diye övdük. Başkasının iyi malını yerdik ve kötüledik. Alım ve satım esnasında (yalan yere) yemin ettik* M 61 / 15-24.

-5. /+nGIz/ (II. çokluk şahıs için)

yıgđı+Ø-Ø+ngız (<yıgđı+er-ür+ngız): biriktirdiniz

ķop ķamağ tınlığlar öze yarlıķançuçı biligin yüz klp üç asaŋı ödte edgü kılıç **yıgđingız** tengrim: *'Bütün yaratıklar içi merhamet ile yüz Kalpa ve üç Asamkhyeya müddetince iyi ameller biriktirdiniz, ey tanrım!* M 51 / 62-65.

toyn er-đı+ngız: rahip idiniz

öŋgre ödün şakimun burķan nomınta açiti atlığ toyn erdingız: *Vaktiyle Şakyamuni Burkan'ın dininde Ajita adlı bir rahip idiniz* M 45 / 3-4.

yidi+Ø-Ø+ngızler (<yidi+er-ür+ngızler): harcadınız, yediniz

öz etüzüngüzlerni bizni yime urunçaķ yidingızler: *Kendi vücutlarınızı ve bizi harcadınız!* M 73 / 16-17.

1.3.2.2.2. Diğer özel yapılar

Bu gruba giren şahıs ekleri iki ana başlık altında incelendi:

-1. Emir şekli üzerine getirilen şahıs ekleri

-2. İstek şekli üzerine getirilen şahıs ekleri

-2. 1. Emir şekli üzerine getirilen şahıs ekleri

C. Alyılmaz, emir kipinin şahıs eklerini III. teklik ve çokluk şahıslar için dolaylı (direct) ve II. teklik ve çokluk şahıslar için dolaysız (indirect) olmak üzere iki şahıs çekimine ayırır (Alyılmaz, 1994: 245).

Tablo 36: *Maytrisimit*'te Emir Şekli Üzerine Getirilen Şahıs Ekleri

		Teklik	Çokluk
	1. Şahıs:	-	-
Dolaysız (Indirect)	2. Şahıs:	/+Ø/, /+°ñ/	/+°ñ/
Dolaylı (Direct)	3. Şahıs:	/+zUn/	/+zUn/

Metinden emir şekli üzerine getirilen şahıs eki örnekleri:

-1. Dolaysız (Direct) emir şekli üzerine getirilen şahıs ekleri

-1.1. /+Ø/ (II. teklik şahıs için)

işid-Ø+Ø: işit

kolula-Ø+Ø: anla

taķı sen anant edgüti **işid** kōduru **ķolula**: ... *ve sen, Ānanda, iyi işit, tam anla!* M 22 / 4-5.

sözleyü bir-Ø+Ø+gil: anlat, anlatıver

sen purnıya yığılmış erüş öķüş ķuvrağķa kingürü sözleyü birgil: *Sen ey Pūrna! Toplanmış olan bu büyük cemaate ayrıntılı bir biçimde anlat!* M 81 / 8-9.

-1.2. /+°ñ/ (II. teklik ve II. çokluk şahıs için)

(b)usuşluğ bolma-Ø+ñg: tasalanmayın

anta öt(rü) ol tengri badarı (braman)ķa inçe (tip) tidi emgek(lig) (b)usuşluğ bolmang: *Bunun üzerine bu Tanrı, Badhari Brahman'a şöyle dedi: 'Dertlenip tasalanmayın!..'* M 16 / 10-12.

unıtma-Ø+ñg: unutmayın

ķayu ödün burķan yirtinçüde belgürser siz .. ol ödün bizni yime **unıtmanğ**: *'Hangi devirde burkan olarak dünyada zuhur ederseniz, o devirde bizi de unutmayın!'* M 18 / 48-51.

ķıntur-Ø+ung: katlanın

şva tengri tengrisi burķanķa ayıtzun siz yime ançgınça barıp ...//ğ **ķınturung**. *Tanrılar Tanrısı Burkan'a sorsun. Siz de bu arada gidip ... zahmete katlanın* M 20 / 20-21.

yarat-Ø+ing: teçhiz edin, düzenleyin

amtı siz ol söğüt erdnig adruk adruk itigin itinig yaratıng: *'Şimdi siz cevher-ağacını türlü türlü süslerle süsleyin! Teçhiz edin!'* M 37 / 2-4.

-2. Dolaylı (Indirect) emir şekli üzerine getirilen şahıs ekleri

-2.1. /+zun/~+/+zu/~+/+çun/ (III. teklik ve III. çokluk şahıs için)

Dolaylı (indirect) emir, ifade ettiği anlam bakımından dolaysız (direct) emire göre II. dereceden bir emir şeklidir. Bu emir şekli, emir anlamının yanı sıra dilek, istek, rica vs. anlamlarını da taşır (Alyılmaz, 1994: 247-248).

yat-Ø+zun: yatsın

etüzümteki küçümin sen kırmak ilitü bardıng kaŋga **yatzun**: *Vücudumdaki gücümü, kuvvetimi sen ihtiyarlık, alıp gittin! Nereye yatsın?* M 12 / 48-50.

ayıt-Ø+zun: sorsun

şva tengri tengrisi burkanka **ayitzun** siz yime ançgınça barıp ...//ğ kınturung. *Tanrılar Tanrısı Burkan'a sorsun. Siz de bu arada gidip ... zahmete katlanın* M 20 / 20-21.

igsiz bol-Ø+zun: hastalıksız olsun

bu buyan tüşinte yidleg burkan kıtın bulzun közünür etüzi **igsiz bolzun**: *Bu dini sevap sayesinde Yidleg , burkanlığa erişsin; hâlihazırdaki vücudu hastalıksız (yani: sıhhatli) olsun* M 19 / 56-58.

yüz yılka tegi uzun özin kalın kıtın igsiz toğasız adasız tudasız ögrünçü menğın yırtınçü menğısın ürke ögrünçülüğ ermeki **bolzun**: *Yüzyıla yakın uzun ömrü boyunca, büyük saadetlerle (vücudu) hastalıksız, (hayatı) tehlikesiz ve sevinçlerle dünyevî saadetlerle her zaman neşeli ve bahtiyar olsun!* M I 42-46.

- Emir kipinin +zu ve +çun şekilleri *Maytrısimit*'te tespit edilememiştir.

-2.2. İstek Şekli Üzerine Getirilen Şahıs Ekleri

Maytrisimit'te istek şeklinin (/+A/) I. teklik ve I. çokluk şahsı kullanılmıştır.

Tablo 37: *Maytrisimit*'te İstek Şekli Üzerine Getirilen Şahıs Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs:	/+yIn/	/+IIm/
2. Şahıs:	-	-
3. Şahıs:	-	-

Metinde tespit edilen istek şekli üzerine getirilen şahıs eki örnekleri:

-1 /+yIn/ (I. teklik şahıs için)

tuyuz-a+**yim** (<tuyuz-a+Ø-Ø+**yim**): bildireyim

amtı men barıp şariputri (arḥant)ka **tuyuzayın**: *Şimdi ben gidip (veli) Şāriputra'ya bildireyim* M 20 / 17-18.

küd-**e-yin** (küd-e+Ø-Ø+**yin**): bekleyeyim, gözeteyim

bu tünte ki/ iliksiz tutuksuz köngülin ...-üm kününün **küdeyin**: *Bugün arzum yerine geldi, şimdi bu . . . bu gece...cömertçe günümü bekleyeyim* M 12 / 23-25.

-2. /+IIm/ (I. çokluk şahıs için)

bar-a+**lim** (<bar-a+Ø-Ø+**lim**): gidelim

amtı kentü kentü ergülük evke **baralım**: *Şimdi hepimiz ayrı ayrı kendi evlerimize gidelim* M 12 / 31-32.

tuş-a+**lim** (<tuş-a+Ø-Ø+**lim**): rastlayalım

sokuş-a+**lim** (sokuş-a+Ø-Ø+**lim**): rastlayalım

ol edgü (k)ılınçlar k(ı)lıp kim maytrı burқан birle **tuşalım sokuşalım**: *Büyük bir merhamet sahibi tanrımdır- Bu iyi amelleri işleyip Maytrı Burkan'a rastlayalım* M 100 / 15-17.

2. EDATLAR / İLGEÇLER (*İng.* Preposition, Postposition, particle; *Alm.*, Präposition, Nachstellung, Postposition, Partikel; *Fr.* préposition, postposition, particule)

Edatlar tek başına kullanılamayan ancak cümle içinde diğer kelimelerle birlikte anlam kazanan görevli dil öğeleridir.

“Türkçede anlamlı kelimeler nesne veya hareket karşıladıkları hâlde, görevli kelimeler nesne veya hareket karşılamayan, ancak kelime gruplarında veya cümlede diğer kelimelerle birlikte bir gramer görevi yüklenen kelimelerdir. Edatların bir anlamı olmakla beraber, bu anlam belirli bir nesne veya hareket karşılayacak durumda değildir, ancak kelime gruplarında veya cümlede diğer kelimelerle birlikte kullanıldıkları zaman anlamları belirli hâle gelir. Bu bakımdan edatlar tek başına kullanılamayan kelimelerdir.” (Eraslan, 2012: 273-274).

Maytrısimit’teki edatlar dört başlık altında incelendi:

- 1. Cümle başı edatları
- 2. Çekim edatları
- 3. Cümle sonu edatları
- 4. Kuvvetlendirme edatları

2.1. CÜMLE BAŞI EDATLARI

Cümle başı edatları, cümleyi metne bağlar ve cümleler arasındaki ilişkileri belirginleştirir daima cümle başında bulunarak cümleyi bazen önceki bazen de sonraki cümleye bağlar (Alyılmaz, 1994: 251; Eraslan, 2012: 281). *Maytrısimit*’te cümle başı edatları işlek kullanılmıştır.

Tablo 38: *Maytrısimit*’te Cümle Başı Edatları

<i>anı için</i>	<i>bundan dolayı</i>
<i>anta ötrü</i>	<i>bundan sonra</i>
<i>anta basa</i>	<i>bundan sonra</i>
<i>anın</i>	<i>aynı şekilde, onun için, o sebeple</i>
<i>tağı yine</i>	<i>ve yine, tekrar</i>
<i>yana</i>	<i>yine, tekrar, sonra, daha, ayrıca, ilave olarak</i>
<i>kalı</i>	<i>eğer</i>

(Alyılmaz, 1994: 251; Eraslan, 2012: 281).

-1. anı için: bundan dolayı

anı için inçe sakını tegintimiz: *Bundan dolayı biz, aciz kullar şöyle düşündük...*
M I / 4-5.

sansız tümen yalanğuklarığ öldürdiler .. erdi **anı için** anta ölüp tamuda toğdılar:
Sayırsız insanları öldürdüler, bu yüzden burada ölüp cehennemde doğdular M 75 / 22-25.

-2. anta ötrü: bundan sonra

anta ötrü vayşarvan maharaçning üç uluğ küçlög inanç buyrukları erti .. sadagari
hymavati purnaki bular: *Bundan sonra Vaişravana adlı büyük hükümdarın pek çok güçlü
üç nedimi ve vekili Sadāgiri, Haimavati ve Purnaka idi* M 7 / 4-8.

anta ötrü ezrua tengri titrü közin tözün maytrı bodisvtağ körüp hormuzta tengrike
inçe tip tidi: *Bunun üzerine Tanrı Ezrua keskin bakışları ile Asil Maytrı Bodhisattva'yı
görüp Tanrı İndra'ya şöyle dedi...* M 18 / 51-54.

-3. anta basa: bundan sonra

anta basa ezrua tengri ötüginge barns uluşta arşivadan sengremde nomluğ tilgen
tevirdi: *Bundan sonra Tanrı Erzua'nın isteği için Benares ülkesinde Rşivadana (veya:
Rsipatana) manastırında din tekerleğini döndürdü* M 16 / 23-26.

-4. anın: aynı şekilde, onun için, o sebeple

anın may(trı) (burka)n yime kün (toğsık)dın yingak başlanıp (nırvan)ka barı
yarlıkar: *Aynı şekilde Maytrı Burkan da gün doğusu cihetinde hükmedip Nirvana'ya
haşmetle varacaktır* M 6 / 6-9.

anın amtı (bi)lge bakşı uluğ ilig ezrua tengri yirinte toğgalı arığ erzün: '...Bu
yüzden şimdi hakîm, Büyük Hükümdar Ezrua'nın tanrılar dünyasında doğmak için temiz
olsun.' M 12 / 12-14.

-5. takı yime: ve yine, tekrar

takı yime bir bilge biligin küturulmuş atlığ boşgutsuz tınl(ı)ğ (bar) kim bilge bilig
küçinte nizvanılağ yağılarağ utmuş inçip öçmek dyan samarda ulatı dyan sakınçlar: ... ve
yine bir 'hikmet ile kurtulmuş, (bu) hikmet sayesinde düşmana benzeyen ihtirasları yenmiş
fakat düşünce ve hislerin tamamıyla yok edildiği bir istiğraka ve başka istiğraklara
'hükmedemez' adlı 'öğrenmeyen' bir yaratık vardır M 2 / 35-41.

-6. **yana**: yine, tekrar, sonra, daha, ayrıca, ilave olarak

bursonḡ kuvraḡ ašin içgüsin baḡraḡu kılınçın tapsız taḡsız kıltımız .. **yana** tegimsiz kişilerig aşatdımız: *Cemaatin yiyeceğini, içeceğini uygunsuz ve pis yaptık ve yine liyakatsiz kimselere yedirdik* M 73 / 61-63.

-7. **kalı**: eğer

kişi yalaḡuk yok kim munuḡ bilge biligiḡe menḡzetgölüg bolsar .. **kalı** taḡlar kani smir ... yüleşürgeli (bolmaz): *Bütün dünyada, bilgisi ile mukayese edilebilecek böyle bir kimse yoktur. Eğer dağların şahı Sumeru karşılaştırılmaz, bir parça saç göğe müşabih olamaz* M 38 / 12-16.

2.2. ÇEKİM EDATLARI

Son çekim edatlarına, çekim edatları da denir. Çekim edatları işletme eki görevi yüklenirler; çeşitli kelimelerden sonra gelerek onların zarf olarak kullanılmalarını sağlarlar; birleştikleri kelime veya kelime grubu ile edat grubunu oluştururlar (Eraslan, 2012: 296). *Maytrisimit*'te işlektir.

Tablo 39: *Maytrisimit*'te Çekim Edatları

<i>ara</i>	<i>ara, arasında, o zamanda</i>
<i>asra</i>	<i>alt, altında</i>
<i>basa</i>	<i>+TAn sonra</i>
<i>berü</i>	<i>+TAn beri, +A kadar</i>
<i>birle</i>	<i>ile, beraber, birlikte</i>
<i>maru:</i>	<i>öte, öteye, sonra, itibaren</i>
<i>öze</i>	<i>üzerine, üzerinde</i>
<i>taşkaru</i>	<i>dışarı, dışarıya doğru</i>
<i>teg</i>	<i>gibi, göre</i>
<i>ulati</i>	<i>+TAn başka</i>

(Eraslan, 2012: 281-293).

-1. **ara**: ara, arasında, o zamanda

anınḡ **ara** bir kuşlaḡu kuşka kovitmiş kögürçgün munḡka tarḡka tegip şariputri arḡantnıḡ köligesiḡe sıkıntı: ... *bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde Şariputra'nın gölgesine sığındı* M 5 / 24-28.

-2. **asra**: alt, altında

adağ **asra** kılmak sav(lar)ağ sözleşmişinge: ... *ayak altına almak (gibi) sözler sarf ettiğinden dolayı...* M 4 / 4-5.

-3. **basa**: +DAn sonra

anta **basa** ezrua tengri ötüginge barns uluşta: *Bundan sonra Tanrı Ezrua'nın isteği için Benares ülkesinde...* M 16 / 23-24.

-4. **berü**: +DAn beri, +A kadar

yüz klp üç asaŋgı ödte **berü** paramantal yolta katablanu: ... *yüz Kalpa, üç Asamkhyeya müddetinden beri Parimandala (denen doğru) yolda gayret sarf ederek...* M 3 / 1-2.

-5. **birle**: ile, beraber, birlikte

tengri yirintin qodı inip sumani inal **birle** tuşup altun öŋglüg altun kırtışlıg arħant (bolurlar): ... *tanrılar yerinden aşağıya inip İnal Sumana ile buluşarak altın renkli, altın yüzlü veli (olurlar)* M 51 / 15-17.

-6. **maru**: öte, öteye, sonra, itibaren

bükünte **maru** ölü ölginçe çşşapat tamğa arıg küzedür men: '...*Bugünden itibaren ölünceye kadar Şila Mudrā'yı ('ahlak mühürü') muhafaza edeceğim.*' M 18 / 7-9.

-7. **öze**: üzerine, üzerinde

kim kentü tükel bilge biligi öze vıjir örgün **öze** olurup nızvanılarağ tarqardı üzmeledi: 'Kim kendi mükemmel hikmeti ile elmas taht üzerine oturup ihtirasları uzaklaştırdı, dağıttı...' M 13 / 13-16.

-8. **taşkaru**: dışarı, dışarıya doğru

ol tıltağın avış tamu otı **taşgaru** önüp divdat toyınağ tirigde yörgep tartıp avıç tamuğa kigürdi: ... *Bu sebepten Avicī cehenneminin ateşi dışarı çıkıp, rahip Devadatta'yı canlı canlı sardı ve çekip Avicī cehennemine soktu* M 57 / 29-31.

-9. **teg**: gibi, göre

teg edatı Türkçenin en eski dönemlerinden bugüne kadar kullanılagelen en işlek görev öğelerinden biridir (Alyılmaz, 2015: 521).

edgü kılinç ülüşin evirer biz .. közünü turur kut tēngri teg ögümüz kün silig
kūnçuy: ... *sevabın bir kısmını hâlen yaşayan ve saadet ilahesi gibi (olan) anamız Kün
Silig Hanım'a bağışlarız* M 1 / 39-42.

-10. ulatı: +DAn başka

enetkek ilteki vaybaş şastar yaratdaçı karungrivi sangabtri gunaprabhi manoratide
ulatı bakşılar kutınga yükünür men: ... *Hindistan'da Vaibhāṣika eserleri telif etmiş olan
Karunagriva, Sanghabhadra, Gunaprabha ve Manoratha'dan başka öteki üstatların
asaleti önünde eğilirim* M 3 / 46-48.

2.3. CÜMLE SONU EKİ / EDATLARI

Cümle sonu eki / edatları, cümlelerin anlamlarını çeşitli yönlerden (soru, emir vb.)
vurgular, belirginleştirir (Alyılmaz, 1994: 254).

Tablo 40: *Maytrisimit'te Cümle Sonu Edatları*

/erki/ (</er-ür+ki/)
/+GII/
/+ol/
/+mU/
/kergek/
/+lAr/
/titir/

(Alyılmaz, 1994: 254-257; Alyılmaz, 1998: 113-114).

-1. /erki/ (</er-ür+ki/): acaba, herhâlde

Şüphe ve tereddüt ifadesi veren edattır (Eraslan, 2012: 293).

ne tıtağın ne üçün teginmek bolur **erki**: '*Acaba hangi sebepten ve niçin hissetme
ortaya çıkar?*' M 41 / 48-49.

-2. /+GII/

Emir II. teklik şahıs ekinden (/+Ø/) sonra kullanılan ve cümlelerin anlamını emir
bakımından kuvvetlendiren, cümleye kesin anlamı katan bir ek / edattır (Alyılmaz, 1994:
256).

işidgil (tö)zünün kayu /-... tēngri tēngri burkan bur(kan kut)ın bulu yarlıkadı: *İşit
asilim, hangi ... Tanrılar Tanrısı Burkan, Burkanlığı haşmetle buldu* M 16 / 19-21.

-3. /+ol/

III. teklik şahıs ekinden sonra kullanılan ve cümlelerin anlamını kuvvetlendiren, anlama kesinlik kazandıran bir ek / edattır (Alyılmaz, 1994: 256).

emgek(lig) (b)usuşluğ bolmañg burkan (belgürmek) ırak **ol** tip tigülüg törü (bultu)kmaz: *'Dertlenip tasalanmayın! Bir burkan (zuhuru) uzaktır' diye söylenen rivayet doğru değildir* M 16 / 11-14.

-4. /+mU/

barmu munuñg köksinte kıtrulmaqlağ uruğ tarağ azu yok bultuğarmu munuñg köñgülinde kögüzinte kırkınç ayınçlığ edgü töz yıldı azu bultuğmazmu: *Var mı bunun kalbinde kurtulma tohumu, veya yok mu? Var mı bunun kalbinde hürmetin, korkunun iyi cevheri veya bulunmaz mı?* M 4 / 14-19.

tünle inç bultımu erki: ... *geceleyin sükûnet buldu mu acaba?* M 9 / 1-2.

-5. /kergek/

anın bilge kişi köñgüluğ kögüzüğü arığ turuğ tutmış **kergek** kılmış mün yazuqqa ökünç köñgül öritmiş kergek: *Bu yüzden hâkim bir kimse, gönlünü temiz, saf tutması gerektir. İşlediği günahlara pişman olması gerektir* M 69 / 37-41.

-6. /+lAr/

sizler yime etüzüñgüzlerke edgüluğ körü iş işlengler: *'...Sizler de kendiniz için selameti (edgüluğ) görün (ve ona göre) amel edin!'* M 51 / 40-42.

ol nomuğ işidip sekiz (t)ümen kıncuylar kıtkı tegdiler: *Bu vaazı işitince 80000 kraliçe ermeye ulaştılar* M 23 / 26-28.

-7. /titir/

ançulayı yime kıarımağ iglemekning tıltağı üçünü toğmağ **titir**: *Gene bunun gibi ihtiyarlamak ve hastalanmanın sebebi, nedeni doğmaktır* M 41 / 2-3.

2.4. KUVVETLENDİRME EDATLARI

Cümle sonu edatlarından /+ol/ aynı zamanda kuvvetlendirme edatı olduğu için burada tekrar ele alınmamıştır (bkz. 2.3.). K. Eraslan'ın sona gelen edatlar alt başlığında incelediği kuvvetlendirme edatlarının *Maytrisimit*'ten örnekleri şunlardır:

Tablo 41: *Maytrisimit*'te Kuvvetlendirme Edatları

/yeme/	dA, dahi, yine
/takı/	dahi, dA
/+UK/	

(Eraslan, 2012: 293-295).

-1. /yeme/: dA, dahi, yine

uluğ uluğ edgü(ke) (er)d(em)ke tegmiş erser **yime** küvenç (köngül)
(turgur)mazlar: *Pek büyük üstünlükler elde etmiş olsalar dahi (yine de) gurur (duymazlar)*
M 59 / 16-18.

-2. /takı/: dahi, dA

takı ne ayıtmış kergek teng tavar bolsar takı yime oğrı tēngi bolğay: ... ve (artık burada) daha ne sormak lazımdır: *Ölçülebilecek bir mal olsa idi gene de ölçüsü yanlış çıkacak idi* M 38 / 24-26.

-3. /OK/

Bu edat, *dır* cevher fiili ekine eş değer bir kuvvetlendirme vazifesi görür (Korkmaz, 1961: 16). Tekit edatı (kuvvetleştirme, sağlamlaştırma edatı) olarak da kullanılır.

inçe **ök** erdi.. ayağka tegimlig tēngrim antağ **ok** erdi yarlıkançuçı biliglig tēngrim:
'Böyle idi, hürmete layık tanrım! Şöyle idi, acıma duyguları ile dolu tanrım! M 78 / 9-12.

bu **ok** etüzin tēngri yiringe ağıtınp ħormuzta tēngri birle bir orunta olurdum: *Bizzat bu vücut ile tanrılar yerine çıkıp tanrı İndra ile bir yerde oturdum* M 45 / 8-10.

ok men yime asaŋgi sanınça tınlıglarığ ozğurup kūtgarıp nırvan(ka) barmışım kergek: *Bizzat ben de Asamkhyeya sayısınca yaratıkları kurtardıktan sonra, (ancak o zaman) Nirvana'ya ' varmalıyım* M 46 / 22-24.

3. BAĞLAÇLAR (*İng.* Conjunction; *Alm.* Konjunktion, Bindewort; *Fr.* Conjonction; *Osm.* rabıt)

Uygurcada cümle başına ve cümle sonuna gelen edatlar²³ aynı zamanda bağlaç görevi üstlenir (Eraslan, 2012: 277). Cümle başı ve cümle sonu ek / edatlar, edatlar alt başlığında incelendiği için (*bkz.* 2.1., 2.2.) burada bağlama edatlarından (bağlaçlardan) sıralama, denkleştirme ve karşılaştırma bağlaçları ele alınmıştır.

Tablo 42: *Maytrisimit*'te Bağlaçlar

/birle/ (</bir+le/)	ve, ile, +dA
/ulatu/ (<ula-t-ı)	ve, ile
/azu/	veya
/azu yime/	veya
/ap yime ... ap yime/	hem ... hem de

(Eraslan, 2012: 277-280).

-1. /birle/ (</bir+le/): ve, ile, +dA

klyani birle: Kalyani ile

yaşınının anası **klyani birle** upasanç boltılar: *Yaşa'nın anası Kalyani de bunlarla kadın mümin oldu* M 7 / 37-38.

-2. /ulatu/ (<ula-t-ı): ve, ile

terk vyakran **ulatu** şastrlarıg adırtlayu uқтаçı vaybajiki aryaçintri bodisvt kş'i açarı yaratmış: *Çabucak vyākarana ve śāstraları mufassalan anlayan Vaibhāṣika tarikatinden olan üstat Āryacandra Bodhisattva'nın genişleterek çevirdiği** ... M 38 / 50-53.

puranı **ulatu** azağ nomluğlar sözleyürler: *Purāna ve diğer yanlış kitapların dediği gibi sebepsiz, kendiliğinden zuhur eder* M 41 / 13-16.

-3. /azu/: veya

Birbirine eşit olan veya birbirinin yerine geçebilecek iki unsuru birbirine bağlayan, denkleştirme anlamı veren bağlaçtır (Eraslan, 2012: 278).

bitiser **azu** b(ititser) ... mintin bir şlok -.. bititser alku ol tözün t(ınlıg)lar mayrı burkanağ tuşarlar kim yime kırtulmak küşüşin burkan nomınta evig barkağ kodup toyın

²³ Edatlarla ilgili detaylı bilgi için *bkz.* Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1984.

bolsar **azu** toyın bolğuçıka basutçı bolsar: yazsa veya yazdırsa ... *Benden bir mısra yazdırırsa bütün bu asil yaratıklar Mayrı Burkan'a rastlarlar. Kim yine kurtulmak arzusu ile Burkan dininde (dini için) evi barkı terk edip rahip olsa veya rahip olacak bir kimseye yardım etse...* M 27 / 2-9.

-4. /azu yime/: veya

adın kişining i(sig özlerin) ölürser ol ok kişi(ning)... işilerin küretip yazınsar a(mran)mağ törü teginser .. **azu yime** kişi/-... kişig ölürüp ölüt(çi): *Başka bir kimseyi öldürse, o kimse ... kadınlarını aldatıp günah işlese, sevmek âdetini (?) benimsese (?) Veya bir kimse bir kimseyi öldürüp katil ...* M 80 / 2-6.

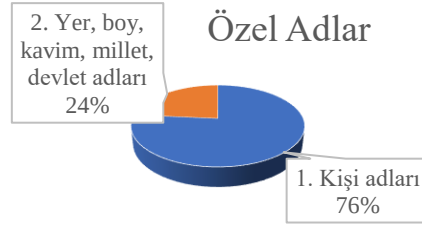
-5. /ap yime ... ap yime/: hem ... hem de

ap yime kılmış **ap yime** kuvratmış bolurlar: *(Günah) Hem işlemiş hem toplamış olurlar* M 79 / 1-2.

SONUÇ

✓ İki bölümden oluşan bu çalışmada ilk bölümün ana eksenini anlamlı dil öğeleri oluşturur. Metinde yer alan adların ve fiillerin basit, türemiş ve birleşik oluşlarına göre ya da Türkçe kökenli yabancı kökenli oluşlarına göre ayırma tabi tutularak şu sonuçlara ulaşıldı:

• Uygur Dönemi dinî, ticari, siyasi, sosyal açıdan farklı kültürlerle etkileşim içinde olunan bir dönemdir. Bu etkileşim sonucu edebiyatımızda ve dilimizde de ödünçlemeler olmuştur. Basit adlar alt başlığı içinde özel adlardan kişi adlarının metinde çoğu ilahî gücü yansıtan toplam yüz yirmi kişinin adı geçmektedir. Bunlardan tespit edilen beşi, Türkçe kavram işaretlerinden oluşmaktadır. Bununla beraber metinde yer, boy, kavim, millet adlarına otuz yedi yerde rastlanılır ve bunlardan çoğunluğu yabancı kavram işaretlerinden oluşmaktadır.

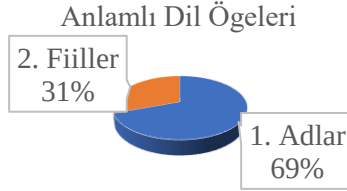

• Uygur Dönemi'nde dinsel metinlerde ve öteki alanlardaki metinlerde Türkçenin bütün olanaklarından yararlanılarak türetmelere gidilmiş, bu konuda da oldukça başarılı olunmuştur. *Maytrısimit* metnine bakıldığında adların (sıfatların, zarfların, zamirlerin) ve fiillerin daha çok türemiş şekillerine raslanılmaktadır. Metinden hareketle özellikle sıra, üleştirme, kesir, topluluk sayı sıfatları ile miktar zarflarının basit yapıdaki şekilleri tespit edilememiştir.

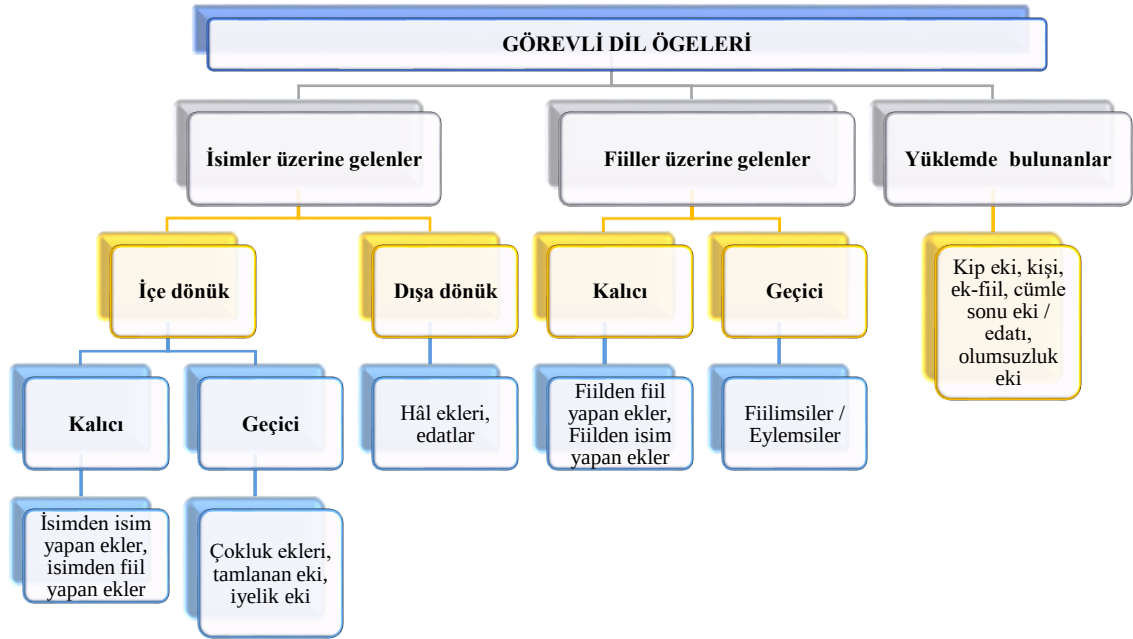
• Anlamlı dil öğelerinden kalıcı kavram işareti oluşturan birleşik adlardan ad tamlaması yapısındaki adlar ve sıfat tamlaması yapısındaki adlar belirtili isim tamlamalarına göre daha seyrek kullanıldığı tespit edilmiştir.

• Fiiller, Türk dilinin yapısını ve farklılığını belirten temel unsurdur. Ödünçleme yoluyla alınan adlar gibi -şahıs zamirleri hariç- ödünçleme yoluyla alınamayan en önemli kelime türüdür. *Maytrısimit*'te basit yapıda, türemiş yapıda ve birleşik yapıda kullanılan fiillerin zenginliği de dikkat çekicidir. Özellikle türetme ekleriyle oluşan gövde hâlindeki fiillerin kullanımı daha sıktır. İsimle birlikte aslî yardımcı fiillerle oluşan birleşik fiillerden *bol-*, *er-*, *tur-*, *kıl-* yardımcı fiillerin kullanımı oldukça işlektir. *Fiil+zarf-fiil+fiil*

şeklinde kurulan tasvirî fiillerden yaklaşıma fiili hariç tüm örnekleri tespit edilmiştir. Metinde tespit edilen farklı yardımcı fiillerle kurulan fiil deyimleri de mevcuttur. Özellikle zarf+fiil ve belirtisiz nesne+fiil yapısında oluşan fiil deyimleri oldukça sık kullanılarak metne zenginlik katmıştır.

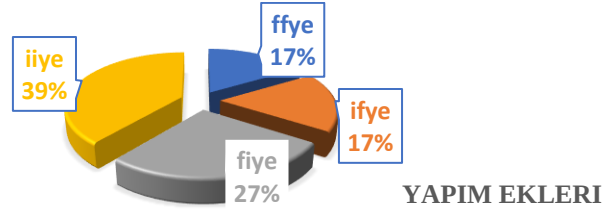

✓ Çalışmanın ikinci bölümünde eklendikleri sözcüklere göre işlevleri değişen görevli dil öğeleri incelenmiştir. Bu görevli dil öğeleri kök ve gövdeyle kalıcı ilişki kurduğu gibi geçici ilişki de kurmaktadır. İşlev ağırlıklı incelenen bu bölümde ek+ek, ek+edat şeklinde oluşan ekler, edatlar ve bağlaçlar üst başlıklarında ayrıntılı bir şekilde incelenmeye tabi tutulmuştur:

(Şimşek, 2020).

✓ *Maytrısimit*'te yüz üç tane yapım eki tespit edilerek metinden örnekleriyle birlikte gösterilmiştir. İlk bölümde de değinildiği üzere yapım eklerinden addan ad yapan ve fiilden ad yapan eklerin çoğunluğu oluşturmasıyla en çok kullanılan türün ad olduğu tespit edilmiştir.

• Fiiller üzerine gelerek geçici ilişkiler kuran fiilimsiler / eylemsiler metinde cümle yapılarını uzatmak için oldukça sık kullanılan başlıca görevli dil öğeleridir. Fiilimsilerle ilgili anlam ağırlıklı inceleme yapılan bu çalışmada, fiillerin şahsa ve zamana bağlı olmadan iş, oluş, hareket, yargı vs. bildiren çekimli yapılarından beş isim-fiil eki tespit edilmiştir. Bir varlığın hareket ve oluş şeklini zamana bağlı olarak ifade eden fiil şekillerinden olan sıfat-fiiller ise geçmiş, gelecek, geniş zaman başlıkları altında on ek incelenmiştir. Genellikle sözcükler arasında ilişki kuran, bir hareket veya oluşu diğer bir hareket ve oluşla belirtmek için kullanılan zarf-fiiller de kendi içinde hâl, zaman, sebep, şart, kuvvetlendirme zarf-fiilleri olarak incelenmiştir.

• Metinde ekler başlığı altında isim çekim eklerinden içe dönük ve geçici ilişkiler kuran, morfolojik yolla oluşan ve tarihî süreç içerisinde kalıplaşarak günümüze gelen /+°n/, /+°t/ ve /+°z/ çokluk eklerine rastlanıldığı gibi çokluk yapımı daha çok /+lAr/ eki kullanılarak yapılmıştır. Bununla birlikte kelime veya kelime grupları vasıtasıyla (sentaktik usulle) ve çokluk bildiren kelime grupları + çokluk ekleriyle (sentaktik usul + morfolojik usulle) de çokluk belirtilmiştir.

• İsimler üzerine gelerek içe dönük geçici ilişkiler kuran iyelik çekimi de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi altı şahısla yapılmıştır. Fakat metinde ikinci teklik şahıs ekine rastlanılmamıştır.

• İsimler üzerine gelen ve dışa dönük görevli dil öğelerinden olan hâl ekleri / edatları / ek+edatları da metinde işlevsel olarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. On dokuz hâl eki Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla birlikte verilerek eklerin / edatların / ek+edatların görevleri tespit edilmiştir.

• Yükleme bulunan görevli dil öğelerinden fiil çekim ekleri de kip ekleri ve kişi ekleri alt başlıklarında incelenerek metinden tespit edilen örnekleriyle gösterilmiştir. Basit fiil çekiminden bildirme kiplerinin ve tasarlama kiplerinin tüm yapıları metinde tespit edilmiştir. Birleşik fiil çekiminden duyulan geçmiş zamanın hikâyesi ve gelecek zamanın şartını karşılayan eklerle karşılaşılmamıştır.

- Şahıs / kişi ekleri de şahıs zamiri menşeli ve diğer kullanımlarıyla (iyelik eki menşeli şahıs ekleri, emir şekli üzerine getirilen şahıs ekleri ve istek şekli üzerine getirilen şahıs ekleri) metinden tespit edilen örnekleriyle incelenmiştir. Özellikle dinî vasıftaki kişilerin saygınlığını ifade etmek için kaba bir dilden ziyade ikinci çokluk şahıs ekleri kullanılarak dilde incelmelere gidilmiştir. Ayrıca emir şekli şahısların kullanı, metindeki ifadeleri yazıtlara yaklaştırmaktadır.

- Çalışmada ikinci bölümün ikinci ve üçüncü üst başlıkları olan görevli dil öğelerinden edatlar / ilgeçlerin ve bağlaçların metinde oldukça sık kullanıldığı tespit edilmiştir.

- ✓ Sonuç olarak bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesinin söz varlığını geniş ölçüde gösteren uzun ve nitelikli bir eser olan *Maytrısimit*'in anlamlı ve görevli dil öğeleri incelenerek anlam ağırlıklı işlevsel düzeyde kapsamlı ve özellikle geliştirilebilir bir çalışma yapılmak istenmiştir.

KAYNAKLAR

- AĞCA Ferruh, *Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- AKSAN Doğan, *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi, 1999.
- AKSAN Doğan, *Türkçenin Gücü*, 10. b., Ankara: Bilgi Yayınevi: 2006.
- AKSAN Doğan, *Türkçenin Zenginlikleri, İncelikleri*, 4. b., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014.
- AKSAN Doğan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 9. b., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017.
- AKSAN Doğan, *Türkçenin Sözvarlığı*, 2. b., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2018.
- ALYILMAZ Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- ALYILMAZ Cengiz, “Türkçede Fiil Deyimleri ve Öğretimi Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, 620, 2003, ss. 534-540.
- ALYILMAZ Cengiz, “Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, 2011, ss. 646-657.
- ALYILMAZ Cengiz, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*, 1. b., Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015.
- ALYILMAZ Cengiz, “‘Türk’, ‘Türkçe’, ‘Türk Dili’ Kavram İşaretleri Üzerine”, *Türkçe Eğitimin Güncel Sorunları*, ed. Cengiz Alyılmaz, Onur Er ve İsmail Çoban, Ankara: Eğiten Kitap, 2020, ss. 1-43.
- ALYILMAZ Cengiz, “yör- (...> yürü-) Eylemi Nereden Geliyor?”, *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, S. 1, 2020, ss. 1-19.
- ALYILMAZ Semra, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi'nin Uygurcasının Söz Dizimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- ALYILMAZ Semra, “Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi”, *Dil Araştırmaları*, S. 7, 2010, ss. 107-123.

- ALYILMAZ Semra, *Risâle-i Mûze-dûzluk (İnceleme-Metin-Dizin)*, 1. b., Ankara: Elik Yayınları, 2011.
- ALYILMAZ Semra, “Türkçenin Söz Diziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, 2015, ss. 31-50.
- ALYILMAZ Semra, *Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller*, 1. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- ALYILMAZ Semra, “Türkçede Birden Fazla Anlam Ögesiyle (Sentaktik Yolla) Kavramların İşaretlenmesi”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2018, ss. 11-25.
- ALYILMAZ Semra, “Dil Bilgisi Öğretiminde Bir Ayrıntı: Türkçede Çokluk Kategorisi ve Öğretimi Üzerine”, *Dil Bilgisi Öğretimi*, ed. S. Alyılmaz ve B. Ürün Karahan, Bursa, 2020, s. 187-211.
- ARAT Reşit Rahmeti, “Uygur Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri”, *İkinci Türk Dili Kurultayı*, 1934, ss. 83- 88.
- AYAZLI Özlem, *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- BAKIRCI Fatih, “Uygurca Bir Sivil Hayat Belgesi: Maitrisimit”, *JOTS*, S. 2/1, 2018, ss. 7-23
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 11. b., Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019.
- BAŞ Asuman, *Eski Uygurca Maytrisimit Nom Bitig’in Dili*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- BEKTAŞ Dilek, *Maytrisimit’te Kelime Yapımı*, (Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2014.
- BİNGÖL Halis Emrah, *Maytrisimit Örneğinde Eski Uygurcada Fiillerde Kılınış*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019.
- BÖREKÇİ Muhsine, *Atatürk’ün “Nutuk”unda Söz Dizimi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

- BÖREKÇİ Muhsine, *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık, 2009.
- BULAK Şahap, “Türkçede +sA- İsimden Fiil Yapma Eki”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1, 2012, ss. 419-438.
- BURAN Ahmet ve ALKAYA Erkan, *Türk Lehçeleri*, 9. b., Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2013.
- CAFEROĞLU Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.
- CİN Ali ve IŞIK Deniz, “Eski Türkçeden Günümüze +lA- İsimden Fiil Yapım Eki”, *Mediterranean Journal of Humanities*, S. 10, 2020, ss. 79-115.
- CLAUSON Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, 1972.
- ÇOBAN İsmail, “Sosyal Medyada Kullanılan Ödünçlemeler Üzerine Bir İnceleme: YouTube Yorumları Örneği”, *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2019, ss. 298-313.
- DAŞDEMİR Muharrem, *Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, 1.b., Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015.
- DOĞRU Fidan, “Kuanşi İm Pusu’da Kavramların İşaretlenmesi”, *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, S. 1, 2020, ss. 20-28.
- DOĞRU Fidan, “Eski Uygurca Anı Teg Orunlarda (Öyle Yerlerde) Redifli Şiir Üzerine”, *I. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Sempozyumu*, 2020, ss. 35-51.
- DURAN Suzan, “Türkçede Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözler”, *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 1956, ss. 1-110.
- ELMALI Murat, *Eski Uygurca Dil Bilgisi Terimleri* vibakti-samaz, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- ELMALI Murat, *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

- EMİRŞAH İsmail, “İrg Bitig’de Kavramların İşaretlenmesi”, *I. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Sempozyumu*, 2020, ss. 73-100.
- ERASLAN Kemal, *Eski Uygur Türkçesinin Grameri*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 19. b., Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2018.
- ERDAL Marcel, *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*, v. 1., Wlesbaden, 1991.
- ERGİN Muharrem, *Üniversiteler için Türk Dili*, İstanbul: Nesil Matbaacılık, 1994.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 2. b. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020.
- GABAIN Annemarie von, *Maitrisimit. Faksimile der Alttürkischen Version Eines Werkes der Buddhistischen Vaibhāṣika-Schule [I]*. In Faksimile Herausgegeben von Annemarie V. GABAIN mit einer Einleitung [in Beiheft I] von Helmuth Scheel, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1957.
- GABAIN, Annemarie von. *Maitrisimit. Faksimile der Alttürkischen Version Eines Werkes der Buddhistischen Vaibhāṣika-Schule II*. In Faksimile herausgegeben von Annemarie V. GABAIN mit einem Geleitwort [in Beiheft II] von Richard Hartmann. Berlin: Akademie Verlag, 1961.
- GABAIN Annemarie von, *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- GEMALMAZ Efrasiyap, *Türkçenin Derin Yapısı*, (Haz. Cengiz Alyılmaz ve Osman Mert), Ankara: Belen Yayıncılık, 2010.
- GENG Shimin. “Qädimki Uygurcä İptidayi Drama Piyesasi “Maitrisimit” (Hami nushasi)ning 2-pärdäsi häqqidiki tätqiqat”, *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları*, s. 4, 1980, ss. 101-156
- GÜLENSOY Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, 8. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- GÜLENSOY Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 1. b., İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.

- GÜLSEVİN Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, 4. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1984.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- HENGİRMEN Mehmet, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 1. b., Ankara: Engin Yayınevi, 1999.
- HENGİRMEN Mehmet, *Türkçe Dil Bilgisi*, 22. b., Ankara: Engin Yayınevi, 2015.
- KARAAĞAÇ Günay, *Türkçenin Söz Dizimi*, 6. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- KARAAĞAÇ Günay, *Türkçenin Dil Bilgisi*, 1. b., Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARADAĞ Elife, *Klasik Öncesi Uygur Türkçesi Metinlerinden Maytrisimit'in Paleografik Özellikleri*, (Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015.
- KARAHAN Akartürk, *Eski Uygurcada Bağlaçlar*, 1. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- KARAHAN Leylâ, *Türkçede Söz Dizimi*, 27. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.
- KAVAKLIÇEŞME KOTAN Hüsna, *Yunus Emre Divan'ının Söz Dizimi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- KESKİN Esra Gül, *Türkçede Birleşik Ekler*, (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- KUYBU Ebru, *Yûnus Emre Divanı'nın Bursa Nüshası (Giriş-Metin-Dil İncelemesi-Dizin)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- KOCASAVAŞ Yıldız, *Türkçede Şahıs Zamirleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
- KORKMAZ Zeynep, "Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 9, ss. 13-29.

- KORKMAZ Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- KORKMAZ Zeynep, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- KORKMAZ Zeynep, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- MANSUROĞLU Mecdud, “Türkçede -GU Ekinin Fonksiyonları”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 10, s. 341-348.
- MERT Osman, Türkçede Hâl Kategorisi ve Öğretimi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, 2003, ss. 25-32.
- MERT Osman, *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat-Şine-Uş*, Ankara: Belen Yayıncılık, 2009.
- MERT Osman, “Kutadgu Bilig’de Nesneyi Karşıl原因 Kavram İşaretleri ile Eylemler Arasındaki Sentaktik İlişkiyi Sağlayan Dışa Dönük Görevli Dil Öğeleri”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, 2019, ss. 431-445.
- ÖLMEZ Mehmet, *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*, 2. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2019.
- ÖZDEMİR Dicle, “Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat ve Şine Uş Yazıtlarında Kavramların İşaretlenmesi”, *1. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Sempozyumu*, 2020, ss. 101-122.
- ÖZKAN Mustafa ve SEVİNÇLİ Mustafa, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 9. b., İstanbul: Akademik Kitaplar, 2019.
- POLAT Ülkü, *Eski Uygur Türkçesinde Cümle*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- POPPE Nicholas, “Altay Dillerinde Çokluk Ekleri”, (Çev. Caner Kerimoğlu), *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2008, ss. 93-110.
- SERTKAYA Osman Fikri, “Maytrisimit Nom Bitig I”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 30-31, S. 1982-1983, 1986, ss. 253-271.

- SERTKAYA Osman Fikri, “Maitrisimit Nom Bitig II”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, S. 26, ss. 272-74.
- SERTKAYA Osman Fikri, “-an / -en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 37, S. 1989, 1989, ss. 335-352.
- SÜMER Faruk, *Oğuzlar Türkmenler Tarihleri Boy Teşkilatı Destanları*, 6. b., İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2016.
- ŞAHİN Hatice, “Kutadgu Bilig’de Tasviri Fiiller”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, S. 2, 2000-2001, ss. 95-105.
- ŞAHİN Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, 3. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- ŞAHİN Hatice ve ARZYBAEVA Zhamila, “Renk Adlarının Pekiştirme İşlevine Dair (Kırgız Türkçesi Bağlamında)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür eğitim Dergisi*, S. 7/3, 2018, ss. 1538-1557.
- ŞEHİTOĞLU Muammer, *Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eserin “Oyun / Sanatı” Kavramları ve Eğitsel Ögeler Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- ŞEHİTOĞLU Muammer, “Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nde Budist Çevreye Ait “Maytrisimit” Adlı Eserde Geçen “Ukmış / Ukmak Kergek, Körünç ve Küsençig Körünç” Kavram İşaretleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 9/4, 2020, ss. 1337-1347.
- ŞEN Nazmi, *Karay Türkçesinde Fiilimsiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- ŞEN Nazmi, “Türksche Turfantexte VII’de Bulunan Atasözlerindeki Değerler Üzerine”, *I. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Sempozyumu*, 2020, ss. 61-73.
- ŞEN Serkan, *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, 3. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- ŞEN Serkan, *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*, 1. b., Ankara: Atatürk Kültür, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- ŞİMŞEK Bahattin, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Türkçedeki Görevli Dil Ögelerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020.

- TAŞ İbrahim, *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- TEKİN Şinasi, “Metinlere Dayanarak Eski Türklerde Göçebe (=Ötüken) ve Şehir (=Hoço) Medeniyetlerinin Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 3, 1972, ss. 35-36.
- TEKİN Şinasi, “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 2, Ankara: Dil Kültür San’at, 1992, ss. 69-119.
- TEKİN Şinasi, *Uygurca Metinler II-Maytrisimit-Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma- Uygurca İptidaî Bir Dram*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- TEKİN Talat ve ÖLMEZ Mehmet, *Türk Dilleri Giriş*, 2. b. İstanbul: Kitap Matbaası, 2003.
- TEKİN Talat, *Orhun Türkçesi Grameri*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- TOKYÜREK Hacer, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- ÜSTÜNOVA Kerime., “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, C. 5, 2004, ss. 173-182.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dil Yazıları*, 1. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, 1. b., Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Eylem İşletimi*, 1. b., İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016.
- YILDIRIM Fikret, *Irg Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerinin Dili*, 1. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- YILDIZ Sümbül Begüm, *Eski Uygurca Maytrisimit’te İkilemeler (Kumul Nüshası)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2019.